SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA.

XI.

SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA

AD USUM PRAESERTIM STUDIOSORUM THEOLOGIAE.

XI.

EDIDIT ET COMMENTARIIS AUXIT

H. HURTER S. J.,

S. Theol. et Philos. Doctor, ejusdemque s. Theol, in
C. R. Univers. Oenipont. Professor p. o.

CUM APPROBATIONE CELSISSIMI ET REVERENDISSIMI EPISCOPI
BRIXINENSIS ET FACULTATE SUPERIORUM.

OENIPONTI.

LIBRARIA ACADEMICA WAGNERIANA.

1870.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

EPISTOLAE SELECTAE.

CLERICS LIBRARY
THEOLOGIANS
O. F. M.
PROV. S. BARBARAE

LONDINI
apud David Nutt.

TAURINI
apud Hyacinthum Marietti.

PARISIIS
apud Josephum Albanel

#964

LECTORI.

Utilitas plane ingens, quam omnes quidem, in primis vero theologiae studiosi et clerici ex epistolarum s. Hieronymi lectione et studio haurire possunt, jam b. Canisium permovit, ut „ingentem hunc divinumque thesaurum[1]“ in praegrandibus voluminibus latitantem prodire juberet omnium usui accommodatum publicam in lucem. Hoc tanti viri consilium ab omnibus semper fuit probatum; hinc selectarum epistolarum editio, quam ipse curaverat, saepe recusa fuit[2]), eamque aliae doctorum virorum sunt secutae[3]). Cum et nobis

[1]) Ita b. Canisius in praef. sua edit. select. epist. s. Hier. Dillingae 1565.

[2]) Ut Romae 1566; Parisiis 1583; Antwerpiae 1604; Ticini 1627; Venetiis 1737. etc.

[3]) I. Catalani presbyter congreg. Oratorii illas edidit auctas vita s. doctoris et brevibus illustratas notulis Neapoli 1755; Bassani 1768. et 1776. Venetiis 1795. Quaedam (16) prodierunt Pragae 1785; et epistolae selectae notulis adjectis Mediolani 1833. Cf. Fessler Institut. Patrol. T. 2. § 244. in annot.

studiosorum theologiae utilitas maxime sit cordi, tantum thesaurum illis debere non licuit.

Epistolas has maximi esse faciendas vel inde colligere possumus, si quis quantusque fuerit s. Hieronymus consideremus. Natum est hoc „*ecclesiasticorum lumen magistrorum*," ut a s. Gelasio vocatur[1]), Stridone, quae civitas in Dalmatiae olim Pannoniaeque confinio sita est haud procul ab Aquileja, c. a. 346. „Omnium studia literarum adeptus ac probatorum monachorum imitator factus, multa haeresum monstra gladio suae doctrinae confodit[2])." S. Damaso ab epistolis fuit ejusque nomine Orientis Occidentisque synodicis consultationibus respondit (a. c. 382—385[3]). Praeclare de Ecclesia est meritus suis s. Scripturae studiis, quam repetitis curis in linguam latinam vertit et plurimis commentariis illustravit, unde „in exponendis s. Scripturis doctor maximus" salutatur[4]). Propter immensam ejus eruditionem in difficillimis quaestionibus undique consulebatur, etiam a s. Augustino, qui filiali amore eum prosequebatur. Apud Bethlehem oppidum degens, ubi et monasterium

---

[1]) Epist. 5. ad episc. per Picenum.

[2]) Ita martyrologium rom. ad d. 30. Sept.

[3]) Testatur hoc ipse s. doctor ep. 123. al. 11. n. 10.

[4]) In oratione, quam Ecclesia in officio et missa hujus s. doctoris d. 30. Sept. adhibere consuevit.

sibi condidit, multa ecclesiastica (volumina) literis quoque hebraicis edoctus scripsit, finemque vitae admodum senex fecit (a. 420), ibique sepultus est, catholicis quidem inexpugnabilis Ecclesiae turris, haereticis autem omnibus infatigabilis, tam proposito vitae suae, quam librorum a se editorum assertionibus depugnans [1]). Praetermittere hic non possumus insigne in s. doctorem elogium, quod apud Sulpicium Severum reperitur [2]). „Ego (inquit Posthumianus) apud Hieronymum sex mensibus fui, cui jugis adversus malos pugna perpetuumque certamen concivit odia perditorum. Oderunt eum haeretici, quia eos oppugnare non desinit: oderunt clerici, quia vitam eorum insectatur et crimina. Sed plane eum boni omnes admirantur et diligunt, nam qui eum haereticum esse arbitrantur, insaniunt. Vere dixerim, catholica hominis scientia sana doctrina est. Totus semper in lectione, totus in libris est; non die, non nocte requiescit; aut legit aliquid semper, aut scribit. Quod nisi mihi fuisset fixum animo et promissum, Deo teste, propositam eremum adire, vel exigui temporis punctum a tanto viro discedere noluissem.“

Verum sufficit vel obiter has percurrere epi-

---

[1]) Ita Marcellinus comes in chronico.

[2]) Dialog. 1. c. 9.

stolas, ut earum innotescat praestantia. Sive argumenta consideres sive formam, nihil utilius amoeniusve nihil illis reperies. Quam efficaciter ep. I. (sec. nostram editionem) ad mundi, quam graviter ep. IX. ad mortis contemptum impellit, quam eloquenter romanae cathedrae, invitis illius inimicis, praerogativas extollit ep. II, III; quam suaviter ad virginitatis allicit custodiam, illiusque servandae quam prudentia plena tradit praecepta ep. IV. Scire si vis quam clerici vivendi formam sequi debeant, ut digni sint tanto munere, lege et expende epistolam VI., contemplare exemplar, quod ep. IX. ob oculos tibi ponit. Introductionis loco in s. Scripturarum studium ep. VII. et VIII. tibi esse possunt; epistola X. historiae literariae christianae prae se fert specimen; pueritiae apte pieque instituendae saluberrima proponit epistola XI. praecepta atque documenta. Quod si quis eleganti stilo, vivaci scribendi genere, figuris rhetoricis, salibus, exemplis ad rem illustrandam accommodatis, omnis generis eruditione, eloquentia plane mascula delectatur, omnia hic reperiet. „Maxime epistolae, scribit haec confirmans cl. Fessler[1]), multiplici doctrina refertae spirituali scientia abundant, vivam ingenii virtutumque ejus ima-

[1]) Instit. patrol. t. 2. §. 246.

ginem referunt, arcanumque mentis habitum et pectoris ignem repraesentant, quem nec ipse praesens facile exhiberet. Sermo ejus cultus ac elegans variis floribus ornatus est et nativa quadam facilitate fluit; simul orationem suam mira rerum sententiarumque varietate distinguit, quae et novitate sua admirationem movent et blanda festivitate lectorem suaviter trahunt.“ Ceterum jam Cassiodorus Hieronymi epistolas summis effert laudibus. „Beatus etiam Hieronymus, ita ille[1]), latinae linguae dilatator eximius, qui nobis in translatione divinae Scripturae tantum praestitit, ut ad hebraeum fontem pene non egeamus accedere, quando nos facundiae suae multa cognoscitur ubertate satiasse, plurimos libros, copiosas epistolas fecit. Beati, quibus scribere, Domino praestante, dignatus est. Planus, doctus, dulcis, parata copia sermonum ad quamcunque partem convertit ingenium: modo humilibus suaviter blanditur, modo superborum colla confringit, modo derogatoribus suis vicem necessaria mordacitate restituens, modo virginitatem praedicans, modo matrimonia casta defendens, modo virtutum certamina gloriosa collaudans, modo lapsus in clericis atque monachis pravitatis accusans: sed

[1]) Instit. divin. lit. c. 21.

tamen ubicunqne se locus obtulit, gentilium exempla dulcissima varietate permiscuit, totum explicans, totum exornans et per diversa disputationum genera disertus et aequalis incedens. Nam cum aliquos magna ubertate libros protendat, tamen pro dulcedine dictorum suorum semper gratus est. Quem in Bethlehem habitasse otiosum non arbitror, nisi ut in terra illa miraculorum ad instar solis ejus quoque ab oriente nobis lamparet eloquium.« Summa vero harum epistolarum laus est, quod Damasus papa testatur (ep. ad Hieron. inter hujus 35. n. 1), se illas cum magna aviditate legisse atque etiam descripsisse.

Ex plurimis quae supersunt s. Hieronymi epistolis (116) aliquot tantum, sed insigniores, hoc in tomulo exhibemus; alias, historicas praesertim, alteri Deo favente reservamus. Lege interim has, benevole lector, atque relege, fructum vel ex paucis capere poteris uberrimum.

Reliquum est, ut paucis consilium nostrum aperiamus, quare longiores hinc inde ss. patrum textui subjecerimus annotationes, licet non semel in actis literariis illud fuerit notatum. Si id unum nobis esset propositum criticam vel non magno parabilem opusculorum ss. patrum adornare editionem, justa foret illa censura; tunc enim editori cavendum quidquid omnino neces-

sarium non est. Verum id praeterea spectamus, ut studiosis theologiae aperiamus uberrimos thesauros, qui latitant in patrum operibus. Cum autem omnium opera edere non possimus, opportunitate oblata de variis doctrinae catholicae capitibus flores saltem quosdam ex illis offerimus. Consilium hoc multis, praesertim theologiae studiosis, quibus hanc editionem dicamus, vel ex eorundem ad nos literis placuisse novimus. Quare censorum nemo miretur, si illorum desideriis satisfacientes etiam in posterum annotationes nonnihil longiores textui subjiciamus.

SACNTI
EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
EPISTOLAE SELECTAE.

EPISTOLA I.
AD HELIODORUM [1].
DE LAUDE VITAE SOLITARIAE.

ARGUMENTUM.

Helidorus, intimus s. Hieronymi amicus, una cum eo in vastam solitudinem, quae Syros ab Agarenis dividit, accessit: conatus est eum vir sanctus uti propositi socium retinere; verum cum non potuerit, absentem per hanc epistolam revocare contendit: scripsit autem

---

[1]) Scripta est haec epistola a. 374; in editione Vallarsii est XIV. al. I. Ea autem, ut advertit Vallarsius in s. Hieronymi vita c. 10. n. 3., „omne tulit pietatis atque eruditionis punctum. . . .

eam aetate tunc adolescens, immo paene puer, calentibus adhuc rhetorum studiis, plenam lacrymis quaerimoniisque, ut quae diserti sodalis monstraret affectum, eamque scholasticis quibusdam floribus, oratoria arte ludendo, mirifice ac luculenter ornavit. Exhortatoriam epistolam ipse alibi vocat, quod in exhortatorio versetur genere. Heliodorum enim ad solitariam vitam multis hortatur: et quae in contrarium adduci poterant argumenta, non minus oratione fecunda, quam felici ingenio late copioseque refellit.

1. Quanto amore et studio contenderim, ut pariter in eremo moraremur, conscium mutuae caritatis pectus agnoscit; quibus lamentis, quo dolore, quo gemitu te abeuntem prosecutus sim, istae quoque literae testes sunt, quas lacrymis cernis interlitas. Verum tu, quasi parvulus delicatus, contemptum rogantis per blandimenta fovisti: et ego incautus, quid tunc agerem, nesciebam. Ta-

---

Tanti profecto facta est, cum Aquilejam atque in publicam lucem venit, ut certatim ab omnibus ejus exempla describerentur, fuerint etiam Romae, qui eam memoriter didicerint. . . . Heliodorus autem, cum eam accepit, etsi nondum in clero mereret, ad eum tamen vitae ordinem vocatus, ut in Syriam rediret, impetrare ab se ipso non potuit: sed Ecclesiae ministerio devotus sacrisque postmodum initiatus, ad altinensis etiam episcopi dignitatem per christianarum maximeque insignium virtutum gradus processit.“ Cf. quae de hac epistola ipse s. doctor scribit infra ep. 6. n. 1.

cerem? sed quod ardenter volebam, moderate dissimulare non poteram. Impensius obsecrarem? sed audire nolebas, quia similiter non amabas. Quod unum potuit, spreta caritas fecit: quem praesentem retinere non valuit, nunc quaerit absentem. Quoniam igitur et tu ipse abiens postularas, ut postea quam ad deserta migrassem, invitatoria ad te scripta transmitterem, et ego me facturum promiseram: invito, jam propera. Nolo pristinarum necessitatum recorderis: nudos amat eremus. Nolo te antiquae peregrinationis terreat difficultas. Qui in Christum credis, et ejus crede sermonibus: *Quaerite primum regnum Dei, et haec omnia apponentur vobis* (Matth. 6, 33). Non pera tibi sumenda, non virga est. Affatim dives est, qui cum Christo pauper est.

2. Sed quid ago? Rursus improvidus obsecro? abeant preces, blandimenta discedant. Debet amor laesus irasci. Qui rogantem contempseras, forsitan audies objurgantem. Quid facis in paterna domo, delicate miles? ubi vallum? ubi fossa? ubi hiems acta sub pellibus? Ecce de coelo tuba canit; ecce cum nubibus debellaturus orbem imperator armatus egreditur: ecce bis acutus gladius ex regis ore procedens, obvia quaeque metit:

et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egrederis ad solem? Corpus assuetum tunicas loricae onus non fert. Caput opertum linteo galeam recusat. Mollem otio manum durus exasperat capulus. Audi edictum regis tui: *Qui non est mecum, contra me est: et qui mecum non colligit, spargit* (Luc. 11, 23; Matth. 12, 30). Recordare tyrocinii tui diem, quo Christo in baptismate consepultus, in sacramenti verba jurasti, pro nomine ejus non te matri parciturum esse, non patri. Ecce adversarius in pectore tuo Christum conatur occidere. Ecce donativum, quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant. Licet parvulus ex collo pendeat nepos: licet sparso crine, et scissis vestibus, ubera, quibus te nutrierat, mater ostendat: licet in limine pater jaceat: per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis evola. Solum pietatis genus est, in hac re esse crudelem.

3. Veniet, veniet postea dies quo victor revertaris in patriam, quo per Jerosolymam coelestem vir fortis coronatus incedas. Tunc municipatum cum Paulo capies: tunc et parentibus tuis ejusdem civitatis jus petes; tunc et pro me rogabis, qui te, ut vinceres, incitavi. Neque vero nescio, qua te dicas nunc compede praepediri. Non est

nobis ferreum pectus, nec dura praecordia. Non ex silice natos hyrcanae nutriere tigrides: et nos per ista transivimus. Nunc tibi blandis vidua soror haeret lacertis, nunc illi, cum quibus adolevisti, vernaculi ajunt: Cui nos servituros relinquis? nunc et gerula quondam, jam anus, et nutritius, secundus post naturalem pietatem pater, clamitat: Morituros exspecta paulisper, et sepeli. Forsitan et laxis uberum pellibus mater arata rugis fronte, antiquum referens mammae lallare, congeminet. Dicant, si volunt, et grammatici: „In te omnis domus inclinata recumbit[1]):“ Facile rumpit haec vincula amor Dei, et timor gehennae. At contra Scriptura praecipit, parentibus obsequendum. Sed quicunque eos supra Christum amat, perdit animam suam. Gladium tenet hostis, ut me perimat, et ego de matris lacrymis cogitabo? Propter patrem militiam Christi deseram, cui sepulturam Christi causa non debeo, quam etiam omnibus ejus causa debeo? Domino passuro timide Petrus consulens scandalum fuit. Paulus retinentibus se fratribus, ne Jerosolymam pergeret, respondit: *Quid facitis plorantes, et conturbantes cor meum? ego enim non*

---

[1]) Ex lib. 12. Aeneid.

solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu Christi (Act. 21, 13). Aries iste pietatis, quo fides quatitur, Evangelii retundendus est muro. Mater mea et fratres mei hi sunt, quicunque faciunt voluntatem Patris mei, qui in coelis est (Luc. 8, 21). Si credunt in Christum, faveant mihi, pro ejus nomine pugnaturo: si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos (Matth. 8, 22). Sed hoc, ais, in martyrio [1]).

4. Erras frater, erras, si putas unquam christianum persecutionem non pati. Tunc maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. Adversarius noster, tamquam leo rugiens, aliquem devorare quaerens circuit, et tu pacem putas? Sedet in insidiis cum divitibus, ut in occultis interficiat innocentem: oculi ejus in pauperem respiciunt: insidiatur in occulto sicut leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem (Ps. 9, 30.), et tu frondosae arboris tectus umbraculo, molles somnos, futurus praeda, carpis? Inde me persequitur luxuria, inde avaritia conatur

---

[1]) Sed dices, hoc faciendum, servandum esse tantum, cum agitur de fide neganda, de martyrio subeundo, persecutionis cruentae tempore. Erras, frater, respondet Hieronymus n. sequenti.

irrumpere, inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo; compellit libidio, ut habitantem in me Spiritum sanctum fugem, ut templum ejus violem: persequitur, inquam, „me hostis, cui nomina mille, mille nocendi artes[1]:“ et ego infelix victorem me putabo, dum capior?

5. Nolo, frater carissime, examinato pondere delictorum, minora arbitreris idololatriae crimine esse, quae diximus. Imo Apostoli disce sententiam, qui ait: *Hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, aut fraudator, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei* (Eph. 5, 5). Et quamquam generaliter adversus Deum sapiat, quidquid diaboli est, et quod diaboli est, idololatria sit: cui omnia idola mancipantur: tamen et in alio loco speciatim nominatimque determinat, dicens: *Mortificate membra vestra, quae sunt super terram, deponentes fornicationem, immunditiam, et concupiscentiam malam, et cupiditatem, quae sunt idolorum servitus, propter quae venit ira Dei* (Col. 3, 5).

Non est tantum in eo servitus idoli, si quis

---

[1]) Ex lib. 7. Aeneidis.

duobus digitulis thura in bustum arae jaciat, aut haustum paterae poculo fundat merum. Neget avaritiam esse idololatriam, qui potest triginta argenteis Dominum venditum appellare justitiam. Neget sacrilegium in libidine, sed is, qui membra Christi et hostiam vivam, placentem Deo, cum publicarum libidinum victimis, nefaria colluvione violavit. Non fateatur fraudem idololatriam esse, sed similis eorum, qui in Actibus apostolorum ex patrimonio suo partem pretii reservantes, praesenti periere vindicta. Animadverte, frater: non tibi licere de tuis quidquam habere rebus. *Omnis*, inquit Dominus, *qui non renunciaverit cunctis, quae possidet, non potest meus esse discipulus* (Luc. 14, 33). Cur timido animo christianus es?

6. Respice Petrum relicto rete: respice surgentem de telonio publicanum statim apostolum. Filius hominis non habet, ubi caput reclinet: et tu amplas porticus, et ingentia tectorum spatia metiris? Hereditatem exspectans seculi, coheres Christi esse non poteris. Interpretare vocabulum monachi, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba qui solus es? Et hoc ego, non integris rate vel mercibus, nec quasi ignarus fluctuum praemoneo, sed quasi nuper naufragio ejectus in

litus, doctus nauta timida navigaturis voce denuncio. In illo aestu Carybdis luxuriae salutem vorat. Ibi ore virgineo, ad pudicitiae perpetranda naufragia, Scylla ceu renidens libido blanditur[1]). Hic barbarum litus, hic diabolus pirata, cum sociis portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi. Licet in modum stagni fusum aequor arrideat: licet vix summa ingentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus inclusum est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite: crucis antenna figatur in frontibus: tranquillitas ista tempestas est. Sed forsitan dicturus es: Quid ergo? quicunque in civitate

---

[1]) Ad h. l. advertit Vallarsi: Victorius et Martianaeus: *Scylla ceu renidens*, nec satis concinne, nec vere. Nobis statim occurrit uno verbo legi: *Scyllacaeum*, quod et *navifragium* dixit Maro. Commodius tamen vetustiores editiones et manuscriptorum magnam vim sequi placuit, e quibus duo, sed e glossatoris manu: „In illo maris fervore vorago quaedam et praecipitium inter fluctus est Charybdis luxuriae etc.“ Charybdis autem et Scyllae notissima historia est deque iisdem fabulae poetarum. In praecedentibus legit Vallarsi: „Et ego hoc non integris rate vel mercibus, nec quasi ignarus fluctuum *doctus nauta* praemoneo, sed etc.“ Mallet tamen legere cum Gravio: *indoctus nauta*, nisi, ut ait, Mss. obstarent.

sunt, christiani non sunt? Non est tibi eadem causa, quae ceteris. Dominum ausculta dicentem: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia tua, et da pauperibus; et veni, sequere me* (Matth. 19, 21). Tu autem perfectum te esse pollicitus es. Nam cum derelicta militia, te castrasti propter regna coelorum, quid aliud quam perfectam secutus es vitam? Perfectus autem servus Christi nihil praeter Christum habet, aut si quid praeter Christum habet, perfectus non est: et si perfectus non est, cum se perfectum fore Deo pollicitus sit, ante Deum mentitus est. Os autem, quod mentitur, occidit animam (Sap. 1, 11). Igitur, ut concludam, si perfectus es, cur bona paterna desideras? Si perfectus non es, Dominum fefellisti. Divinis Evangelium vocibus contonat: *Non potestis duobus dominis servire* (Luc. 16, 13): et audet quisquam mendacem Christum facere, mammonae et Domino serviendo? Vociferatur ille saepe: *Qui vult post me venire, abneget semetipsum sibi, et tollat crucem suam, et sequatur me* (Ib. 9, 23). Et ego onustus auro arbitror me Christum sequi? Qui dicit se in Christum credere, debet quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare (1. Joan. 2, 6).

7. Quod si nihil habes, ut te responsurum

scio: cur, tam bene paratus ad bella, non militas? Nisi forte in patria tua te arbitraris hoc facere, cum in sua Dominus signa non fecerit. Et cur id? Cum auctoritate sume rationem: Nemo propheta in patria sua honorem habet (Luc. 4, 24). Non quaero, inquies, honorem: sufficit mihi conscientia mea. Neque Dominus quaerebat, quippe qui, ne a turbis rex constitueretur, aufugit. Sed ubi honor non est, ibi contemptus est: ubi contemptus, ibi frequens injuria: ubi autem injuria, ibi et indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mens a proposito saepe deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo, quod tollitur: et ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione summa illa nascitur, monachum in patria sua perfectum esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est.

8. Sed de hoc gradu pulsus, provocabis ad clericos. An de his aliquid audeam dicere, qui certe in suis urbibus commorantur? Absit ut de his quidquam sinistrum loquar, qui apostolico gradui succedentes, Christi corpus sacro ore conficiunt, per quos et nos christiani sumus: qui claves regni coelorum habentes, quodam modo ante judicii diem

judicant, qui sponsam Domini sobria castitate conservant. Sed alia, ut ante perstrinxi, monachorum est causa, alia clericorum. Clerici pascunt oves: ego pascor. Illi de altario vivunt: mihi, quasi infructuosae arbori, securis ponitur ad radicem, si munus ad altare non defero. Nec possum obtendere paupertatem, cum in Evangelio anum viduam duo, quae sola sibi supererant, aera mittentem in gazophylacium laudaverit Dominus (Luc. 21, 24). Mihi ante presbyterum sedere non licet: illi, si peccavero, licet tradere me satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit (1. Cor. 5, 5). Et in veteri quidem lege quicunque sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus, lapidabatur a populo, aut gladio cervice subjecta, contemptum expiabat cruore (Deut. 17, 12). Nunc vero inobediens spirituali mucrone truncatur: aut ejectus de Ecclesia, rabido daemonum ore discerpitur. Quod si te quoque ad eundem ordinem pia fratrum blandimenta sollicitant, gaudebo de ascensu, sed timebo de lapsu. *Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Scimus ista, sed junge, quod sequitur: *Oportet autem hujusmodi irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, pudicum, prudentem, or-*

natum, hospitalem, docibilem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum (1. Tim. 3, 1ss.). Et ceteris, quae de eo sequuntur, explicitis non minorem in tertio gradu adhibuit diligentiam, dicens: *Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpilucros, habentes ministerium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum: et sic ministrent, nullum crimen habentes.* Vae illi homini, qui vestem non habens nuptialem, ingreditur ad coenam. Nihil superest, nisi ut statim audiat: *Amice, quo modo huc intrasti?* Et illo obmutescente, dicatur ministris: *Tollite illum, ligatis manibus et pedibus, et mittite eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus, et stridor dentium* (Matth. 22, 12 s.). Vae illi, qui acceptum talentum in sudario ligans, ceteris lucra facientibus, id tantum, quod acceperat, reservavit. Illico indignantis domini clamore ferietur: *Serve nequam, quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usuris exegissem eam* (Ib. 25, 16 s.)? Id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poteras. Dum enim tu ignavus negotiator denarium tenes, alterius locum, qui pecuniam duplicare poterat, occupasti. Quamobrem

sicuti, qui bene ministrat, bonum gradum sibi acquirit; ita qui indigne ad calicem Domini accedit, reus erit dominici corporis et sanguinis.

9. Non omnes episcopi, episcopi sunt. Attendis Petrum: sed et Judam considera: Stephanum suspicis: sed et Nicolaum respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia: qui tam turpia et nefanda commentus est, ut nicolaitarum haeresis ex illa radice nascatur. Probet se unusquisque, et sic accedat. Non facit ecclesiastica dignitas christianum: Cornelius centurio, adhuc ethnicus, dono sancti Spiritus mundatur. Presbyteros Daniel puer judicat. Amos ruborum mora distringens, repente propheta effectus est. David pastor eligitur in regem. Minimum discipulum Jesus amat plurimum. Inferius frater accumbe: ut minore adveniente, sursum jubearis ascendere. Super quem Dominus requiescit, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba sua (Is. 66, 2)? Cui plus creditur, plus ab eo exigitur. Potentes potenter tormenta patientur (Sap. 6, 3). Nec sibi quisquam de corporis tantum mundi castitate supplaudat, cum omne verbum otiosum quodcunque locuti fuerint homines, reddituri sint pro eo rationem in die judicii:

cum etiam convicium in fratrem, homicidii sit reatus (Matth. 5, 22). Non est facile, stare loco Pauli, tenere gradum Petri, jam cum Christo regnantium: ne forte veniat angelus, qui scindat velum templi tui, qui candelabrum tuum de loco moveat (Apoc. 2, 5). Aedificaturus turrim, futuri operis sumptus supputa (Luc. 14, 28). Infatuatum sal ad nihil est utile, nisi ut projiciatur foras, et a porcis conculcetur. Monachus si ceciderit, rogabit pro eo sacerdos: pro sacerdotis lapsu quis rogaturus est?

10. Sed quoniam e scopulosis locis enavigavit oratio, et inter cavas spumeis fluctibus cautes fragilis in altum cymba processit, expandenda vela sunt ventis, et quaestionum scopulis transvadatis, laetantium more nautarum, epilogi celeuma[1]), cantandum est: O desertum, Christi floribus vernans! o solitudo, in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas magni Regis exstruitur! o eremus familarius Deo gaudens! Quid agis, frater, in seculo, qui major es mundo? quamdiu te tectorum umbrae premunt? quamdiu

[1]) Nautarum proprie acclamatio est, quam maxime insonant, cum portui proximi sunt. Dicitur etiam celeusma.

fumosarum urbium carcer includit? Crede mihi, nescio quid plus lucis aspicio. Libet, sarcina corporis abjecta, ad purum aetheris evolare fulgorem. Paupertatem times? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? Sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa jejuniis membra collidere? sed Dominus tecum jacet. Squallidi capitis horret inculta caesaries? sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas te terret? sed tu paradisum mente deambula. Quotiescunqe illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis: sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lavare (Joan. 13, 10). Et ut breviter, ad cuncta audias Apostolum respondentem: *Non sunt*, inquit, *condignae passiones hujus seculi ad superventuram gloriam, quae revelabitur in nobis* (Rom. 8, 18). Delicatus es, frater, si et hic vis gaudere cum seculo, et postea regnare cum Christo.

11. Veniet, veniet illa dies, qua corruptivum hoc et mortale, incorruptionem induat, et immortalitatem. Tunc beatus servus, quem Dominus invenerit vigilantem (Luc. 12, 43).

Tunc ad vocem tubae pavebit terra cum populis, et tu gaudebis. Judicaturo Domino lugubre mundus immugiet: et tribus ad tribum pectora ferient: potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt: exhibebitur cum prole sua[1]) Venus. Tunc ignitus Jupiter adducetur et cum suis stultus Plato discipulis. Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exsultabis, et ridebis, et dices: Ecce crucifixus meus: ecce judex, qui obvolutus pannis in praesepio vagiit. Hic est ille operarii et quaestuariae filius: hic, qui matris gestatus sinu, hominem Deus fugit in Aegyptum: hic vestitus coccino: hic sentibus coronatus: hic magus daemonium habens et samarites[2]). Cerne manus, judaee, quas fixeras: cerne latus, romane, quod foderas: videte corpus an idem sit, quod dicebatis clam nocte sustulisse discipulos. Dilectio tua me compulit, ut haec tibi, frater, dicerem, ut his interesse contingat, quibus nunc labor durus est.

---

[1]) Cum prole sua i. e. cum filio suo Cupidine.

[2]) Expressus est hic locus ad illum Tertulliani de spectac. c. 30. „Hic est ille (dicam) fabri et quaestuariae filius, sabbati destructor, Samarites etc.“ Haec sunt convicia, quibus judaei Christum ejusque purissimam matrem incesserunt.

MONITUM IN DUAS EPISTOLAS SEQUENTES.

Cum hae duae epistolae Hieronymi ad Damasum papam summi sint pretii theologici[1]), ad eas vero intelligendas plurimum conducat, imo necessaria plane sit adjunctorum, in quibus sunt scriptae, accurata cognitio, quaedam ex vita s. Hieronymi a Vallarsi conscripta, quae ad rem sunt, delibabimus. Scriptas illas censet Coustantius[2]) non solum post anum 374. quod certum, sed etiam post a. 375. contra sententiam vulgo receptam, imo post a. 379. circa a. 380. Vallarsi[3]) tamen illas assignat c. a. 377. Cum

---

[1]) Sunt qui hoc pretium theologicum in dubium vocant, ut Janus, Papst und das Concil, Vorwort XV; sed manifesto *pro arbitrio*, ut se a testimonio causae suae incommodo expediant. Illud enim in dubium vocari nequit, si expendatur 1) Hieronymum ex remotissimo oriente in re tanti momenti consulere ecclesiam non constantinopolitanam, non alexandrinam, non hierosolymitanam etc. sed *romanam:* hanc vero 2) eum consulere non propter motiva humana, sed quod ex revelatione sciret *super hanc petram* i. e. cathedram Petri *aedificatam esse Ecclesiam.* Neque 3) solum Hieronymum studio communionis cum hac Ecclesia flagrasse, verum et ipsos episcopos antiochenos inter se dissidentes, ut patet ex his ep. Quare 4) verba Hieronymi non mere sunt *urbana,* sed fidei tunc communis complectuntur professionem.

[2]) In monito his epist. praefixo in edit. epist. rom. pontificum.

[3]) In ord. chronol. epist. et in vita s. Hier. c. 11.

haec controversia ad rem nostram non faciat, consulto illam praetermittimus. Ita vero de occasione illas conscribendi disserit: Ea mente Hieronymus sese in ea Syriae eremo abdiderat, ut longe positus a seculi insidiis, contractas per aetatis incogitantiam sordes imbre lacrymarum vitaeque asperitate detergeret. Verum, ut ipse de se testatur (ep. 17.), ita eum „incessabilis inimicus post tergum secutus est, ut majora in solitudine bella jam pateretur," totque factionibus antiochenae ecclesiae, sub cujus ditione erat, agitatus „satius duceret inter feras habitare, quam cum talibus christianis." Facti historia, ut probe intelligatur, paulo est altius repetenda. Meletius arianorum opera, sed non sine catholicorum magna ex parte consensu, e sebastena sede in antiochenam translatus, cum in primo quem habuit in ista ecclesia sermone ad populum, adversus arianorum dogma disputasset, rejectus ab haereticis est, qui Euzoium in ejus locum sibi episcopum suffecerunt. Sed et catholicae partis homines, cum illum scirent olim cum arianis communicasse et arianorum praesertim favore electum, ab ejus se communione separarunt: maxime eustathiani sive nobiliorum coetus catholicorum, qui nullis post Eustathium ad Meletium usque arianis Antiochiae episcopis adhaesere. Huic malo, ut mederetur, Lucifer

calaritanus, magni tunc nominis atque auctoritatis episcopus, novum a. 372. Antiochiae antistitem creavit Paulinum, bono utique consilio, ut schisma sustolleret, sed quod minime e sententia successit. Tunc enim praeter arianorum factionem in duas veluti partes scissa est universa Ecclesia. Oriens ad Meletii communionem se recepit, maxime post alexandrinam synodum, quae repudiatis quidem arianae haereseos auctoribus ac primipilis, alios statuit in catholica communione suscipiendos, qui vel cum arianis pridem communicassent, vel promoti eorum opera ad ecclesiasticos gradus fuissent. Occidens atque Aegyptus Paulini partes secuti sunt. Sed non hoc fine stetit malum. Apollinarius enim laodicenus hanc nactus dissidii occasionem haeresi, quam jamdiu occultaverat in apertum proferendae opportunam, a. 376. alium submisit antiochenae ecclesiae episcopum, Vitalem quendam auditorem suum, qui tradita sibi malesana dogmata cathedrae auctoritate sustineret.

Erant itaque quatuor uno tempore ejusdem ecclesiae episcopi, quorum praecipue tres, Meletius, Vitalis et Paulinus Hieronymum (ut ipse ait) ad se quisque rapere festinabant, suas scilicet quisque partes et communionem eum sequi intendebant. Ipse de illorum recta fide anceps „si quis, respondebat, cathedrae Petri jungitur,

meus est,« catholicum nempe eum haberi unice existimabat, qui cum Petri successore communicaret, atque illi petrae inniteretur, super quam Ecclesia est aedificata. Quod ut de Paulini communione satis sciret, cum reponerent tamen aliarum quoque partium asseclae se nihil a romano pontifice dissentire . . . dubius iterum agebatur. »Et possem, inquiebat, credere si hoc unus assereret. Nunc aut duo mentiuntur aut omnes« .... Interea dum s. pater nemini ex illis adhaerebat »nullumque, ut ipse ait, primum, nisi Christum sequens,« uni Damaso i. e. cathedrae Petri animo consociabatur.

Sed meletiani prae ceteris illum ut in sua raperent, nisi suum inter eos nomen profiteretur, haeresis suspicione ac nota perterrebant, quotidie etiam de fide postulabant. Index ad eam rem sive potius offendiculum erat nomen *hypostasis*, quod graeci cum ad personam significandam acciperent, tres in Trinitate hypostases dicere non verebantur. Latini autem substantiam eo vocabulo intelligentes, tres proferre in Trinitate hypostases, ore atque animo refugiebant. Et sanctus tamen Athanasius sive unam sive tres catholico aeque sensu dici posse definiverat in alexandrina synodo a. 362, quandoquidem qui unam adstruerent, substantiam intelligerent; qui vero tres, personas eo nomine significarent. Verum

insanabile quoddam contentionis cacoëthes ita mentes eruditorum quoque praesulum pervaserat, ut quod res erat, intueri non sineret. Nodum in scirpo quaerebant, ipsumque vocabulum pro utentium conceptu in haereseos calumniam torquebant. Meletiani trium hypostaseon defensores, quia cum arianis aliquando communione conjuncti fuerant, haereticum animum necdum penitus exuisse culpabantur: atque hi vicissim unius assertores Paulini asseclas criminabantur, perinde atque Marcello ac Sabellio faverent. In eandem itaque suspicionem venit Hieronymus, de qua multis in epistola ad Marcum queritur [1]) et in prima ad Damasum.

Confugit ergo s. pater tantis undequaque angustiis constrictus ad romanam ecclesiam, cujus antequam oraculum consuleret, sustinendum sibi esse ab omni assensu existimabat. Scripsit, inquam, ad Damasum epistolam . . . multis eum precibus obtestans, ut quidnam credendum sibi esset, et cui apud Antiochiam e tribus illis episcopis communicandum decerneret. Cujus epistolae cum diu multumque responsum frustra exspectasset, haeretici autem eo magis divexare illum in dies pergerent, datis iterum ad eundem pontificem literis enixius id ipsum quod

[1]) Epist. 17. al. 77. n. 2.

antea de communione sua rogat. Hucusque Vallarsi. Utrum autem Damasus ad has Hieronymi literas responderit, controvertitur inter eruditos [1]).

EPISTOLA II [2]).
AD DAMASUM PAPAM.

ARGUMENTUM.

Rogat, ut sibi significet, an tres hypostases in Deo dicendae sint vel tacendae: et cum quo apud Antiochiam communicare debeat.

1. Quoniam vetusto oriens inter se populorum furore collisus indiscissam Domini tunicam, et desuper textam, minutatim per frusta discerpit, et Christi vineam exterminant vulpes, ut inter lacus contritos qui aquam non habent, difficile, ubi fons signatus, et hortus ille conclusus sit (Cant. 4, 11), possit intelligi: ideo mihi cathedram Petri, et fidem apostolico ore laudatam, censui consulendam, inde nunc meae animae postulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi [3]).

[1]) Cf. Coustantium in annot. hisce epist. in sua epist. rom. pontificum editione subnexa.

[2]) In edit. Vallarsi 15. al. 57.

[3]) Ubi olim (quando vero non est certum, sed

Neque vero tanta vastitas elementi liquentis et interjacens longitudo terrarum me a pretiosae margaritae potuit inquisitione prohibere. Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilae (Matth. 24, 28). Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur hereditas. Ibi cespite terra fecundo, dominici seminis puritatem centeno fructu refert: hic obruta sulcis frumenta in lolium avenasque degenerant. Nunc in occidente sol justitiae oritur: in oriente autem lucifer ille, qui ceciderat, supra sidera posuit thronum suum. Vos estis lux mundi, vos sal terrae, vos aurea vasa et argentea: hic testacea vasa vel lignea virgam ferream et aeternum opperiuntur incendium.

2. Quamquam igitur tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. A sacerdote victimae salutem, a pastore praesidium ovis flagito. Facessat invidia. Romani culminis recedat ambitio; cum successore piscatoris, et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tuae, idest cathedrae Petri, com-

---

intra a. 363—365.) accepi baptismum, in quo Christum induimus.

munione consocior[1]): super illam petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicunque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Noe arca non fuerit, peribit regnante diluvio. Et quia pro meis facinoribus ad eam solitudinem commigravi, quae Syriam juncto barbariae fine determinat, nec possum sanctum Domini[2]), tot inter jacentibus spatiis a sanctimonia tua semper expetere: ideo hic collegas tuos aegyptios confessores[3]) sequor, et sub onerariis navibus parva navicula delitesco. Non novi Vitalem, Me-

---

[1]) Haec sententia iis illustratur, quae disseruimus annot. t. 6. p. 37 ss. et in praefatione t 10. opusc. n. 12 ss. De comparatione vero, qua Ecclesia confertur arcae Noe cf. diss. in opusc. t. 3. Arca Noë Ecclesiae typus.

[2]) Hoc nomine intelligitur vulgo s. eucharistia, quam sibi invicem pastores in communis fidei symbolum mittebant.

[3]) Hoc nomine, inquit ad h. l. Vallarsi, non ut alii et praecipue cl. V. P. Coustantius interpretantur, unum Petrum alexandrinum eique adhaerentes intelligo, sed eos ipsos aegyptios confessores, quos in ep. 3. ad Rufinum laudat, illos scil. Aegypti episcopos, qui a Valente Diocaesaream in Palestina antea relegati, in exsilio perseverabant. Neque enim satis recte Hieronymus illos se diceret sequi, si tum temporis jam suis ecclesiis fuissent restituti, quemadmodum postea Gratiani lege jussum est a. 378.

letium respuo, ignoro Paulinum. Quicunque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, antichristi est.

3. Nunc igitur, pro dolor! post nicaenam fidem, post alexandrinum juncto pariter occidente decretum[1]) trium hypostaseon ab arianorum prole, campensibus[2]), novellum a

---

[1]) Anno scil. 362. editum ab episcopis, qui ex Italia, Arabia, Aegypto et Lybia Alexandriae convenerant, ac nominatim ab Eusebio vercellensi episcopo ut et a Paulino antiocheno subscriptum. Hoc in concilio confirmatum est id, quod sardicensis synodus sanxerat, ut nimirum „sufficeret fides a patribus Nicaeae promulgata, quippe quae in nullo deficeret, sed plena pietatis esset, nec altera ederetur." Tum trium hypostaseon propugnatores et unius defensores, qui se mutuo velut aut Arii aut Sabellii fautores insimulabant, quid sub tam diversa praedicatione sibi vellent, singillatim interrogati, Arium simul et Sabellium pariter detestati atque unum et idem sentire deprehensi sunt. „Omnes denique Dei gratia post hujusmodi interpretationem una confessi sunt, praedictis vocabulis praestantiorem, atque illius verba sufficere debere, iisque utendum." Ita ipsius synodi tomus ad antiochenses n. 5, 6. apud Athanasium. Coustantius.

[2]) Ambrosiani aliorumque penes alios editores Mss. codicum hanc lectionem praetulimus, cum hactenus obtinuisset ab *arianorum praesule et campensibus*, quasi diversae factionis essent ab arianorum praesule campenses ejusdem asseclae. Contra arianorum proles campenses dicuntur, sive meletiani, quod eorum pater

me, homine romano, nomen exigitur. Qui, quaeso, ista apostoli prodidere? quis novus magister gentium Paulus haec docuit? interrogamus, quid tres hypostases posse arbitrentur intelligi? Tres personas subsistentes, ajunt. Respondemus nos ita credere. Non sufficit sensus, ipsum nomen efflagitant: quia nescio quid veneni in syllabis latet. Clamamus, si quis tres hypostases, aut tria *ἐνυπόστατα*, hoc est, tres subsistentes personas non confitetur, anathema sit. Et quia vocabula non ediscimus, haeretici judicamur. Si quis autem hypostasin usiam intelligens, non in tribus personis unam hypostasin dicit, alienus a Christo est: et sub hac confessione vobiscum pariter cauterio unionis [1]) inurimur.

Meletius „ab Accacio et Georgio arianis Sebastia Antiochiam translatus" fuerit, ut ipse Hieronymus in Chronico tradit. Ideo vero *campenses* audiunt, quod conventus in campis agere cogerentur aut in ecclesia, quae Palaea dicebatur, extra civitatem. Eo sensu donatistas in dialogo contra luciferianos *campates* Hieronymus vocat. Vallarsi.

[1]) Hoc est „sabellianae impietatis arguor," ut ait ep. 17. ad Marcum. Porro cum Sabellius sicut unam naturam ita et unam tantum personam *πρόσωπον ἐνυπόστατον*) in Deo profiteretur, ejus haeresis *unionis* haeresis (cf. Hilarium de syn. n. 26.) dicebatur.

4. Decernite, obsecro, si placet: non timebo tres hypostases dicere, si jubetis. Condatur nova post nicaenam fides: et similibus verbis cum arianis confiteamur orthodoxi. Tota secularium literarum schola nihil aliud hypostasin, nisi *οὐσίαν* [1]) novit. Et quisquam, rogo, ore sacrilego tres substantias praedicabit? Una est Dei et sola natura, quae vere est: id enim, quod subsistit, non habet aliunde, sed suum est. Cetera quae creata sunt, etiamsi videntur esse, non sunt, quia aliquando non fuerunt, et potest rursum non esse, quod non fuit. Deus solus, qui aeternus est, hoc est, qui exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Idcirco et ad Moysen de rubo loquitur: *Ego sum, qui sum.* Et rursum: *Qui est, me misit* (Ex. 3, 14). Erant utique tunc angeli, coelum, terra, maria: et quomodo commune nomen essentiae proprie sibi vindicat Deus? Sed quia illa sola natura est perfecta et in tribus personis Dei-

[1]) *Nisi οὐσίαν* i. e. substantiam novit. Penes veteres nimirum philosophos haud raro *οὐσία* et *ὑπόστασις* pro una eademque re sumitur. Loquendi usu ecclesiastico gradatim ita utriusque vocabuli significandi potestas discreta fuit, ut *οὐσία* designaret id quod in Deo unum et commune est, substantiam, *ὑπόστασις* vero quod multiplex i. e. personam.

tas una subsistit, quae est vere, et una natura est: quisquis tria esse, hoc est, tres esse hypostases, id est, usias dicit, sub nomine pietatis, tres naturas conatur asserere: et si ita est, cur ab Ario parietibus separamur perfidia copulati? Jungatur cum beatitudine tua Ursinus[1]); cum Ambrosio societur Auxentius. Absit hoc a romana fide: sacrilegium tantum religiosa populorum corda non hauriant. Sufficiat nobis dicere, unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, aequales, coaeternas. Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur. Non bonae suspicionis est, cum in eodem sensu verba dissentiunt, sufficiat nobis memorata credudulitas. Aut si rectum putatis tres hypostases cum suis interpretationibus debere nos dicere, non negamus: sed mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguravit se angelus satanae in angelum lucis (2. Cor. 11, 14). Bene interpretantur hypostasim, et cum id quod ipsi exponunt, habere me dicam, haereticus judicor. Quid tam anxie unum

---

[1]) Hunc *Ursicinum* recentiores vocant, fuitque, ut notum est, Damaso in pontificatu competitor et arianae haereseos suspectus. Auxentius vero arianorum acerrimus, adversus quem s. Ambrosii sermo exstat *de non tradendis basilicis*. Vallarsi.

verbum tenent? quid sub ambiguo sermone latitant? Si sic credunt ut interpretantur, non damno, quod retinent. Si sic credo, ut ipsi sentire se simulant, permittant et mihi, meis verbis suum sensum loqui.

5. Quamobrem obtestor beatitudinem tuam per crucifixam mundi salutem, per homousian Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas. Et ne forte obscuritas loci in quo dego, fallat bajulos literarum, ad Evagrium presbyterum, quem optime nosti, dignare scripta transmittere; simul etiam, cui apud Antiochiam debeam communicare, significes: quia campenses cum tharsensibus[1]) haereticis copulati, nihil aliud ambiunt, quam ut auctoritate communionis vestrae fulti tres hypostases cum antiquo sensu praedicent.

---

[1]) Tharsenses haeretici erant tharsensis episcopi asseclae, sive quidam semiariani ut macedoniani, qui cum Sylvanum Tharsi ad Liberium misissent a. 366, in communionem recepti sunt, et paulo post etiam in tyanensi concilio, cum ab haeresi recedere simulassent. Alii asseclas Diodori, quem Meletius ab exsilio redux tharsensium episcopum constituit, intelligunt; sed male Hieronymi mentem assequuntur et temporum rationes ineunt. Vallarsi.

EPISTOLA III [1]).

AD DAMASUM

PAPAM.

ARGUMENTUM.

Apud quem ex tribus, qui antiochenam ecclesiam scindunt, debeat communicare, ut sibi significet, iterum obtestatur.

1. Importuna in Evangelio mulier, tandem meruit audiri (Matth. 15, 28.): et clauso cum serris ostio, media licet nocte ab amico panes amicus accipit (Luc. 11, 8). Deus ipse, qui nullis contra se viribus superari potest, publicani precibus vincitur. Ninive civitas, quae peccato periit, fletibus stetit (Jon. 3, 10). Quorsum ista tam longo repetita principio? videlicet, ut parvum magnus aspicias, ut dives pastor morbidam non contemnas ovem. Christus in paradisum de cruce latronem intulit: et ne quis aliquando seram conversionem putaret, fecit homicidii poena martyrium. Christus, inquam, prodigum filium revertentem laetus amplectitur, et nonaginta novem pecudibus derelictis,

[1]) In edit. Vallarsii 16. al. 59. Scripta post aliquot menses a superiore.

una ovicula, quae remanserat, humeris boni pastoris advehitur. Paulus ex persecutore fit praedicator, oculis carnalibus excaecatur, ut mente plus videat: et qui vinctos Christi famulos ducebat ad concilium judaeorum, ipse postea etiam de Christi vinculis gloriatur.

2. Ego igitur, ut ante jam scripsi, Christi vestem in romana urbe suscipiens, nunc barbaro Syriae limite teneor. Et ne putes alterius hanc de me fuisse sententiam, quid mererer, ipse constitui. Verum, ut ait gentilis poeta, „Coelum, non animum mutat, qui trans mare currit[1])." Ita me incessabilis inimicus post tergum secutus est, ut majora in solitudine bella nunc patiar. Hinc enim praesidiis fulta[2]) mundi ariana rabies fremit. Hinc in tres partes scissa Ecclesia ad se rapere me festinat: monachorum circa manentium antiqua in me surgit auctoritas. Ego interim clamito, si quis cathedrae Petri jungitur, meus est. Meletius, Vitalis, atque

[1]) Sunt haec Horatii ex l. 1. ep. 11.

[2]) Nimirum Meletius, qui Gratiani lege et Saporis magistri militum judicio controversas arianorum ecclesias obtinuit, ejusque fultus praesidio trium hypostaseon professionem a Hieronymo importune exigebat. Vallarsi.

Paulinus tibi haerere se dicunt[1]), possem credere, si hoc unus assereret: nunc aut duo mentiuntur aut omnes. Idcirco obtestor beatitudinem tuam per crucem Domini, per necessarium fidei nostrae decus, per passionem Christi, ut qui apostolos honore sequeris, sequaris et merito; ita in solio cum duodecim judicaturus sedeas, ita te alius senem cum Petro cingat, ita municipatum coeli cum Paulo consequaris, ut mihi literis tuis, apud quem in Syria debeam communicare, significes. Noli despicere animam, pro qua Christus mortuus est.

EPISTOLA IV[2]).
AD EUSTOCHIUM
DE CUSTODIA VIRGINITATIS.

ARGUMENTUM.

Eustochium sola ex omnibus liberis Paulae, nobilis apud Romanos matronae, perpetuam virginitatem pro-

[1]) Meletius quidem sensu cum Damaso concordabat, sed non quibus se exprimebat verbis. Paulinus vero nec sensu nec verbis ab eo dissidebat. Sed Vitalis Apollinaris discipulus si non circa ss. Trinitatis dogma, in aliis sensu et probabiliter etiam verbis a Damaso dissentiebat.

[2]) In edit. Vallarsi 22. al. quoque 22. scripta a. 384. In hac epistola, scribit Vallarsi in vita

fessa, matrem usque in Bethleem, ubi sanctissime cum virginibus in monasterio ambae vixerunt, secuta est. Hanc nunc D. Hieronymus docet, quomodo custodire virginitatem debeat: eosque qui castitatis specie ventri avaritiaeque inserviunt, acriter interea reprehendit.

1. „Audi filia et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet Rex decorem tuum.“ In quadragesimo quarto psalmo (v. 11.) Deus ad animam loquitur humanam, ut secundum exemplum Abrahae, exiens de terra sua, et de cognatione sua, relinquat chaldaeos, qui *quasi daemonia* interpretantur, et habitet in regione viventium, quam alibi propheta suspirat, dicens: „Credo videre

---

s. Hieronymi c. 15. n. 3, „s. pater nihil eorum, quae ad virginis institutionem et virginitatem servandam pertinent, praetermisit praeceptorum de fuga seculi, de victu ac vestitu frugi, de cavendis clericorum aliquot et monachorum vitiis, avaritia praesertim et gula, de sanctorum exemplis, studio Scripturarum atque aliis, quae ibi copiose atque ornate siquid alias edisserit. Tam erudita tamque elegans rerumque et sententiarum pondere gravis visa est, ut eam Sophronius Hieronymi amicus dignam duxerit, quam in graecum transferret.“ Eam propterea etiam magna ex parte exscripsit concilium aquisgranense a. 816. sub Ludovico Pio l. 2. c. 1. et Paulus Manutius accuratissimam illius editionem seorsim adornavit Romae a. 1562. S. doctorem non frustra in

bona Domini in terra viventium (Ps. 26, 13)." Verum non sufficit tibi exire de terra tua, nisi obliviscaris populi tui, et domus patris tui; ut carne contempta, sponsi jungaris amplexibus. „Ne respexeris, inquit, retro: nec steteris in omni circa regione, sed in monte salvum te fac, ne forte comprehendaris (Gen. 19, 17)." Non expedit apprehenso aratro, respicere post tergum, nec de agro reverti domum; nec post Christi tunicam, ad tollendum aliud vestimentum tecto descendere. Grande miraculum: Pater filiam cohortatur, ne meminerit patris sui. „Vos de patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere (Joan. 8, 44.)," dicitur

---

Eustochio instituenda collocasse inde patet, quod Ecclesia illam sanctarum virginum adscripserit catalogo hoc encomio: „Eodem die (28. Sept.) s. Eustochii virginis, filiae beatae Paulae, quae ad praesepe Domini cum aliis virginibus enutrita praeclaris meritis fulgens migravit ad Dominum." Ipse Hieronymus de ea ita ad Furiam a. 394. ep. 54. al. 10. n. 13. scribit: „O si videres sororem (i. e. consanguineam) tuam, et illud sacri oris eloquium coram te audire contingeret, cerneres in parvulo corpusculo ingentes animos. Audires totam V. et N. Testamenti supellectilem ex illius corde fervere. Jejunia pro ludo habet, orationem pro deliciis." Cum vero haec epistola innumeris contexta sit Scripturae effatis, morem hac vice non servabimus distinctis illa exprimendi typis.

ad judaeos. Et alibi: „Qui facit peccatum, de diabolo est (ib. 3, 8).“ Tali primum parente generati, nigri sumus; et post poenitentiam, necdum culmine virtutis ascenso, dicimus: „Nigra sum, sed speciosa, filiae Jerusalem (Cant. 1, 4).“ Exivi de domo infantiae meae: oblita sum patris mei, renascor in Christo. Quid pro hoc mercedis accipio? Sequitur: „Et concupiscet rex decorem tuum.“ Hoc ergo illud magnum est sacramentum: „Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae (Gen. 2, 24):“ et erunt ambo, jam non ut ibi, in una carne, sed in uno spiritu. Non est sponsus tuus arrogans, non superbus, aethiopissam duxit uxorem. Statim ut volueris sapientiam audire veri Salomonis, et ad eum veneris, confitebitur tibi cuncta quae novit, et inducet te rex in cubiculum suum, et mirum in modum, colore mutato, sermo tibi illi conveniet: „Quae est ista, quae ascendit dealbata (Cant. 3, 6)?“

2. Haec idcirco, mi domina Eustochium, scribo (dominam quippe vocare debeo sponsam Domini mei), ut ex ipso principio lectionis agnosceres, non me nunc laudem virginitatis esse dicturum, quam probasti optimam, et consecuta es; nec enumeraturum molestias nuptiarum, quomodo uterus intu-

mescat, infans vagiat, cruciet pellex, domus cura sollicitet, et omnia, quae putantur bona, mors extrema praecidat: habent enim et maritatae ordinem suum, honorabiles nuptias, et cubile immaculatum: sed ut intelligeres tibi exeunti de Sodoma timendum esse Loth uxoris exemplum. Nulla est enim in hoc libello adulatio: adulator quippe, blandus inimicus est. Nulla erit rhetorici pompa sermonis, quae te etiam inter angelos statuat, et beatitudine virginitatis exposita, mundum subjiciat pedibus tuis.

3. Nolo tibi venire superbiam de proposito, sed timorem. Onusta incedis auro: latro tibi vitandus est. Stadium est haec vita mortalibus: hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. „Et inebriatus est, inquit Dominus, gladius meus in coelo (Is. 34, 5.):“ et tu pacem arbitraris in terra, quae tribulos generat et spinas, quam serpens comedit? Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates hujus mundi, et rectores harum tenebrarum, adversus spiritualia nequitiae in coelestibus (Eph. 6, 12). Magnis inimicorum circumdamur agminibus: hostium plena sunt omnia. Caro fragilis, et cinis futura post

modicum, pugnat sola cum pluribus. Cum autem fuerit dissoluta, et venerit princeps mundi hujus et in ea peccati nihil: tunc secura audies per prophetam: „Non timebis a timore nocturno: a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu, et daemonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis: ad te autem non appropinquabunt (Ps. 90, 5).“ Quod si eorum te multitudo turbaverit, et ad singula incitamenta vitiorum coeperis aestuare; et dixerit tibi cogitatio tua: Quid faciemus? Respondebit tibi Elisaeus: „Noli timere, quia plures nobiscum sunt, quam cum illis:“ et orabit, et dicet: „Domine aperi oculos puellae tuae, ut videat (4. Reg. 6, 16.):“ et apertis oculis videbis igneum currum, qui te ad exemplum Eliae in astra sustollat; et tunc laeta cantabis: „Anima nostra, sicut passer, erepta est de laqueo venantium: Laqueus contritus est, et nos liberati sumus (Ps. 123, 2).“

4. Quamdiu hoc fragili corpore detinemur, quamdiu habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, et concupiscit spiritus adversus carnem, et caro adversus spiritum, nulla est certa victoria. Adversarius noster diabolus tamquam leo rugiens, aliquem devorare quae-

rens circumit. „Posuisti, ait David, tenebras, et facta est nox. In ipsa pertransibunt omnes bestiae silvae. Catuli leonum rugientes ut rapiant et quaerant a Deo escam sibi (Ps. 103, 20).“ Non quaerit diabolus homines infideles: non eos, qui foris sunt, et quorum carnes rex assyrius in olla succendit: de Ecclesia Christi rapere festinat. Escae ejus secundum Abacuc electae sunt. Job subvertere cupit, et devorato Juda, ad cribrandos apostolos expetit potestatem. Non venit Salvator pacem mittere super terram, sed gladium. Cecidit lucifer, qui mane oriebatur: et ille qui in paradiso deliciarum nutritus est, meruit audire: „Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus (Abd. 4).“ Dixerat enim in corde suo: „Super sidera coeli ponam sedem meam, et ero similis altissimo (Is. 14, 13).“ Unde quotidie ad eos, qui per scalam Jacob somniantis descendunt, loquitur Deus: „Ego dixi, dii estis, et filii altissimi omnes: vos autem sicut homines moriemini, et tamquam unus de principibus cadetis (Ps. 81, 6. 7.).“ Cecidit enim primus diabolus, et cum stet Deus in synagoga deorum, in medio autem deos discernat (ib. 1.), Apostolus iis, qui dii esse desinunt, scribit: „Ubi enim in vobis sunt

dissensiones et aemulationes: nonne homines estis, et secundum hominem ambulatis (2. Cor. 3, 3.)?“

5. Si Apostolus vas electionis et separatus in Evangelium Christi, ob carnis aculeos et incentiva vitiorum reprimit corpus suum et servituti subjicit, ne aliis praedicans, ipse reprobus inveniatur: et tamen videt aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suae, et captivum se in legem duci peccati: si post nuditatem, jejunia, fames, carcerem, flagella, supplicia, in semetipsum reversus exclamat: „Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7, 24.)?“ tu te putas securam esse debere? Cave quaeso, ne quando de te dicat Deus: „Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam (Amos 5, 2).“ Audenter loquar: Cum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare de poena, sed non vult coronare corruptam. Timeamus illam prophetiam, ne in nobis etiam compleatur: „Virgines bonae deficient (ib. 8, 13).“ Observa quid dicat: Et virgines bonae deficient: quia sunt et virgines malae. „Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo (Matth. 5, 28).“ Perit ergo et

mente virginitas. Istae sunt virgines malae, virgines carne, non spiritu: virgines stultae, quae oleum non habentes, excluduntur a sponso.

6. Si autem et illae quae virgines sunt, ob alias tamen culpas virginitate corporum non salvantur: quid fiet illis, quae prostituerunt membra Christi, et mutaverunt templum sancti Spiritus in lupanar? Illico audient: „Descende: sede in terra virgo filia Babylonis: sede in terra: non est solium filiae chaldaeorum: non vocaberis ultra mollis, et delicata: accipe molam, et mole farinam: discooperi velamen tuum, denuda crura, transi flumina: revelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua (Is. 47, 1).“ Et hoc post Dei Filii thalamos, post oscula fratruelis et sponsi, illa, de qua quondam sermo propheticus concinebat: „Astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate (Ps. 44, 10.):“ nudabitur, posteriora ejus ponentur in faciem ipsius: sedebit ad aquas solitudinis, posito vase, divaricabit pedes suos omni transeunti, et usque ad verticem polluetur. Rectius fuerat hominis subiisse conjugium, ambulasse per plana, quam ad altiora tendentem, in profundum inferni cadere. Ne fiat, obsecro, civitas meretrix, fidelis Sion. Ne post Trinitatis hospitium

ibi daemones saltent, et sirenae nidificent et hericii. Non solvatur fascia pectoralis; sed statim ut libido titillaverit sensum, aut blandum voluptatis incendium dulci nos calore perfuderit, erumpamus in vocem: „Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi caro(Ps.117,9).“ Cum paululum interior homo inter vitia atque virtutes coeperit fluctuare, dicito: „Quare tristis es anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quia confitebor illi salutare vultus mei, et Deus meus (Ps. 41, 12).“ Nolo sinas cogitationes crescere. Nihil in te babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum parvus est hostis, interfice: nequitia, ne zizania crescant, elidatur in semine. Audi psalmistam dicentem: „Filia Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis: beatus, qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram (Ps. 136, 8).“ Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille praedicatur beatus, qui ut coeperit cogitare sordida, statim interficit cogitata, et allidit ad petram: petra autem Christus est.

7. O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quae exusta solis ardoribus horridum monachis praestat

habitaculum, putabam me romanis interesse deliciis. Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram. Horrebant sacco membra deformia, et squalida cutis situm[1]) aethiopicae carnis obduxerat. Quotidie lacrymae, quotidie gemitus et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo ossa vix haerentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, cum etiam languentes monachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse luxuria sit. Ille igitur ego, qui ob gehennae metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, saepe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis, et mens desideriis aestuabat in frigido corpore, et ante hominem sua jam in carne praemortuum, sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non erubesco infelicitatis meae miseriam confiteri, quin potius plango me non esse, quod fuerim. Memini me clamantem diem crebro junxisse

[1]) *Situm* i. e. sordes, paedorem, sordidam lanuginem, qua res diu neglectae ex humore, pulvere obducuntur.

cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas; ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum consciam, pertimescebam: et mihimet iratus et rigidus, solus deserta penetrabam, sicubi concava vallium, aspera montium, rupium praerupta cernebam, ibi meae orationis locus, ibi illud miserrimae carnis ergastulum; et ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post coelo inhaerentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus angelorum: et laetus gaudensque cantabam: „Post te in odorem unguentorum tuorum curremus (Cant. 1, 3).“ Si autem hoc sustinent illi, qui exeso corpore solis cogitationibus oppugnantur: quid patitur puella, quae deliciis fruitur: nempe illud Apostoli: „Vivens mortua est (1. Tim. 5, 6).“

8. Si quid itaque in me potest esse consilii, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Haec adversus adolescentiam prima arma sunt daemonum. Non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio, facile aliis caremus vitiis: hic hostis nobis inclusus est. Quocunque pergimus, nobiscum portamus inimicum. Vinum et adolescentia,

duplex incendium voluptatis est. Quid oleum flammae adjicimus? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? Paulus ad Timotheum: „Jam noli, inquit, aquam bibere, sed vino modico utere, propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates (ib. 5, 23).“ Vide, quibus causis vini potio concedatur; ut ex hoc stomachi dolor, et frequens mederetur infirmitas. Et ne nobis forsitan de aegrotationibus blandiremur, modicum praecepit esse sumendum, medici potius consilio, quam Apostoli: licet et Apostolus sit medicus spiritualis: et ne Timotheus imbecillitate superatus, Evangelii praedicandi non posset implere discursus, alioquin se dixisse meminerat: „Vinum, in quo est luxuria (Eph. 5, 18.):“ Et „bonum est homini vinum non bibere, et carnem non manducare (Rom. 14, 21).“ Noe vinum bibit, et inebriatus est. Post diluvium, rudi adhuc seculo et tunc primum plantata vinea, inebriare vinum forsitan nesciebat. Et ut intelligas Scripturae in omnibus sacramentum: margarita quippe est sermo Dei, et ex omni parte forari[1]) potest; post ebrietatem nudatio femorum subsecuta est,

---

[1]) *Ex omni parte forari* i. e. omni ex parte, undique utilitas, fructus decerpi potest.

libido juncta luxuriae, prius enim venter extenditur, et sic cetera membra concitantur. Manducavit enim populus, et bibit, et surrexerunt ludere (Ex. 32, 6). Lot, amicus Dei, in monte salvatus: et de tot millibus populis solus justus inventus, inebriatur a filiabus suis: et licet illae putarent genus hominum defecisse, et hoc facerent liberorum magis desiderio, quam libidinis; tamen sciebant, virum justum hoc nisi ebrium non esse facturum: denique, quid fecerit, ignoravit: et quamquam voluntas non sit in crimine, tamen error in culpa est: inde nascuntur moabitae et amonitae, inimici Israel, qui usque ad quartam et decimam progeniem, et usque in aeternum, non ingrediuntur in Ecclesiam Dei.

9. Elias cum Jezabel fugeret, et sub quercu jaceret lassus in solitudine, veniente ad se angelo suscitatur, et dicitur ei: „Surge, et manduca (4. Reg. 19, 5). Respexit, et ecce ad caput ejus panis collyrida et vas aquae. Revera numquid non poterat Deus conditum ei merum mittere, et electos cibos et carnes contusione mutatas? Elisaeus filios prophetarum invitat ad prandium, et herbis agrestibus eos alens consonum prandentium audit clamorem: „Mors in olla, homo Dei (ib. 4, 40.):“ non iratus est cocis: lautioris enim mensae consuetu-

dinem non habebat, sed farina desuper jacta, amaritudinem dulcoravit, eadem spiritus virtute, qua Moyses mutaverat Maram in dulcedinem. Necnon et illos, qui ad eum comprehendendum venerant, oculis pariter ac mente coecatos, cum in Samariam nescios induxisset, qualibus eos epulis refici imperaverit, ausculta: „Pone eis, inquit, panem et aquam: manducent et bibant, et remittantur ad dominum suum (ib. 6, 22).“ Potuit et Danieli de regiis ferculis opulentior mensa transferri: sed Abacuc ei messorum prandium portat, arbitror rusticanum, ideoque et desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit et vinum concupiscentiae non bibit.

10. Innumerabila sunt de Scripturis divina responsa, quae gulam damnent et simplices cibos probent: verum quia nunc non est propositum de jejuniis disputare, et universa exsequi sui et tituli sit et voluminis, haec sufficiant pauca de plurimis: alioquin ad exemplum horum, poteris tibi ipsa colligere, quo modo primus de paradiso homo ventri magis obediens, quam Deo, in hanc lacrymarum dejectus est vallem: et ipsum Dominum satanas fame tentaverit in deserto: et Apostolus clamitet: „Escae ventri, et venter

escis: Deus autem et hunc, et illas destruet (1. Cor. 6, 13).“ Et de luxuriosis, „quorum Deus venter est (Philip. 3, 19.):“ id enim colit unusquisque, quod diligit. Ex quo sollicite providendum est, ut quos saturitas de paradiso expulit, reducat esuries.

11. Quod si volueris respondere, te nobili stirpe generatam, semper in deliciis, semper in plumis, non posse a vino et esculentioribus cibis abstinere, nec his legibus vivere districtius, respondebo: Vive ergo lege tua, quae Dei non potes. Non quod Deus universitatis creator et Dominus, intestinorum nostrorum rugitu et inanitate ventris, pulmonisque delectetur ardore: sed quod aliter pudicitia tuta esse non possit. Job, Deo carus, et testimonio ipsius immaculatus et simplex, audi quid de diabolo suspicetur: „Virtus ejus in lumbis, et potestas ejus in umbilico (40, 11).“ Honeste viri mulierisque genitalia immutatis sunt appellâta nominibus, unde et de lumbis David super sedem ejus promittitur esse sessurus, et septuaginta quinque animae introierunt in Aegyptum, quae exierunt de femore Jacob. At postquam, colluctante Domino, latitudo femoris ejus emarcuit, a liberorum opere cessavit. Et qui pascha facturus est, accinctis

mortificatisque lumbis facere praecipitur. Et ad Job dicit Deus: „Accinge sicut vir lumbos tuos (38, 3).“ Et Joannes zona pellicea cingitur circa lumbos suos. Et Apostoli jubentur accinctis lumbis, Evangelii tenere lucernas. Ad Jerusalem vero, quae respersa sanguine in campo invenitur erroris, in Ezechiele dicitur: „Non est praecisus umbilicus tuus (16, 4).“ Omnis igitur adversus viros diaboli virtus in lumbis est: omnis in umbilico contra feminas fortitudo.

12. Vis scire ita esse, ut dicimus? accipe exempla. Samson, leone fortior et saxo durior, qui et unus et nudus mille persecutus est armatos, in Dalilae mollescit amplexibus. David, secundum cor Domini electus, et qui venturum Christum sanctum saepe ore cantaverat; postquam deambulans super tectum domus suae Bethsabeae captus est nuditate, adulterio junxit homicidium. Ubi et illud breviter attende, quod nullus sit etiam in domo tutus aspectus. Quapropter ad Dominum poenitens loquitur: „Tibi soli peccavi, et malum coram te feci (Ps. 50, 5).“ Rex enim erat, alium non timebat. Salomon, per quem se cecinit ipsa Sapientia, qui disputavit a cedro Libani usque ad hyssopum, quae exit per parietem, recessit a Domino, quia

amator mulierum fuit. Et ne quis sibi de sanguinis propinquitate confideret, in illicito Thamar sororis Amnon frater exarsit incendio.

13. Pudet dicere, quot quotidie virgines ruant, quantas de suo gremio mater perdat Ecclesia: super quae sidera inimicus superbus ponat thronum suum, quot petras excavet, et habitet coluber in foraminibus earum. Videas plerasque viduas antequam nuptas, infelicem conscientiam mentita tantum veste protegere. Quas nisi tumor uteri, et infantium prodiderit vagitus, (sanctas et castas se esse gloriantur)[1]) et erecta cervice et ludentibus pedibus incedunt. Aliae vero sterilitatem praebibunt, et necdum sati hominis homicidium faciunt. Nonnullae, cum se senserint concepisse de scelere, abortii venena meditantur; et frequenter etiam ipsae commortuae, trium criminum reae, ad inferos perducuntur, homicidae sui, Christi adulterae, nec dum nati filii parricidae. Istae sunt, quae solent dicere: Omnia munda mundis: sufficit mihi conscientia mea: cor mundum desiderat Deus. Cur me abstineam a cibis, quos crea-

---

[1]) Haec ex alio hujus epistolae loco huc videntur adscita.

vit Deus ad utendum? Et si quando lepidae et festivae volunt videri[1]), ubi se mero ingurgitaverint, ebrietati sacrilegium copulantes, ajunt: Absit, ut ego me a Christi sanguine abstineam. Et quam viderint pallentem atque tristem, miseram et manichaeam[2]) vocant. Et consequenter: tali enim proposito jejunium haeresis est. Hae sunt, quae per publicum notabiliter incedunt: et furtivis oculorum nutibus, adolescentium greges post se trahunt, quae semper audiunt per prophetam: „Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu (Jer. 3, 3).“ Purpura tantum in veste tenuis et laxius, ut crines decidant, ligatum caput, soccus vilior, et super humeros hiacynthina laena mavorte volitans[3]),

---

[1]) Ante nos erat in editis omnibus: *lepide et festive volunt vivere*, contra Hieronymi mentem, quam nec Reatinus scholiastes assecutus est, qui exponit de iis, quae cum mortali peccato ad eucharistiam accedunt. At eas sacrilegium ebrietati copulari dicit Hieronymus, quae ut *lepidae et festivae* viderentur, vinum, quo se ingurgitarent, Christi sanguinem appellabant, ut lepidam, imo sacrilegam ebrietatis causam praetexerent, quod in vino Christi sanguis conficeretur. Ita Vallarsi qui hunc locum cisterciensis Ms. et vetustissimae editionis ope restituit.

[2]) *Manichaeam.* Manichaei enim a vino abstinebant, quod fel principis tenebrarum vocabant.

[3]) *Laena mavorte volitans.* Laena genus est

succinctae manicae brachiis adhaerentes, et solutis genubus fractus incessus. Haec est apud illas tota virginitas. Habeant istiusmodi laudatores suos, et sub virginali nomine lucrosius pereant. Libenter talibus non placemus.

14. Pudet dicere, proh nefas; triste, sed verum est: Unde in ecclesias agapetarum[1]) pestis introiit? unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam. Unde meretrices univirae? eadem domo, uno cubiculo, saepe uno tenentur et lectulo; et suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Frater sororem virginem deserit, caelibem spernit virgo germanum, fratrem quaerit extraneum, et cum in eodem proposito esse se simulent,

---

vestis, quae aliis superinduitur et frigori arcendo destinatur. Forte hic designat indumenti genus molle et delicatum. Mavors creditur esse stolae dimidia pars, quae cum post tergum rejiceretur *ricinium* dicta est, seu palliolum genus, quo mulieres caput et humeros tegebant.

[1]) Agapetarum nomine, in quos etiam alii patres stilum acuunt, illi designantur, quos mox describit, qui consanguineos deserentes cum virginibus spirituali amore, ut practendebant, sibi devinctis simul habitabant et „eadem domo, uno cubiculo, saepe uno et lectulo“ utebantur.

quaerunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbiis spernit, dicens: „Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta ejus non comburentur? aut ambulabit super carbones ignis, et pedes illius non ardebunt (Prov. 6, 27 s.)?“

15. Explosis igitur et exterminatis his, quae nolunt esse virgines, sed videri, nunc ad te mihi omnis dirigatur oratio: quae quanto prima romanae urbis virgo nobilis esse coepisti, tanto tibi amplius laborandum est, ne et praesentibus bonis careas et futuris. Et quidem molestias nuptiarum, et incerta conjugii domestico exemplo didicisti; cum soror tua Blesilla, aetate major, sed proposito minor, post acceptum maritum septimo mense viduata est. O infelix humana conditio, et futuri nescia. Et virginitatis coronam, et nuptiarum perdidit voluptatem. Et quamquam secundum pudicitiae gradum teneat viduitas: tamen quas illam per momenta sustinere existimas cruces spectantem quotidie in sorore, quod ipsa perdiderit; et cum difficilius experta careat voluptate, minorem continentiae habere mercedem? Sit tamen et illa secura, sit gaudens. Centesimus et sexagesimus fructus de uno sunt semine castitatis.

16. Nolo habeas consortia matronarum: nolo ad nobilium domos accedas: nolo te frequenter videre, quod contemnens, virgo esse voluisti. Sic sibi solent applaudere mulierculae de judicibus viris, et in aliqua positis dignitate. Si ad imperatoris uxorem concurrit ambitio salutantium, cur tu facis injuriam viro tuo? Ad hominis conjugem Dei sponsa quid properas? Disce in hac parte superbiam sanctam: scito te illis esse meliorem. Neque vero earum tantum te cupio declinare congressus, quae maritorum inflantur honoribus, quas eunuchorum greges sepiunt, et in quarum vestibus attenuata in filum auri metalla texuntur; sed etiam eas fuge, quas viduas necessitas fecit, non voluntas; non quod mortem optare debuerint maritorum, sed quod datam occasionem pudicitiae non libenter acceperint. Nunc vero, tantum veste mutata pristina, non mutatur ambitio. Praecedit caveas basternarum[1]) ordo semivirorum: et rubentibus buccis, cutis sarta distenditur, ut eas putes maritos non amisisse, sed quaerere. Plena adulatoribus domus, plena conviviis. Clerici ipsi, quos in

[1]) *Caveas basternarum.* Basterna lecticae est genus jumentorum dorso imponi solitum.

magisterio esse oportuerat doctrinae pariter et timoris, osculantur capita matronarum, et extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si nescias, pretia accipiunt salutandi. Illae interim, quae sacerdotes suo viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam: et quia maritorum expertae dominatum, viduitatis praeferunt libertatem, castae vocantur et nonnae[1]), et post coenam dubiam, apostolos somniant.

17. Sint tibi sociae, quas jejunia tenuant, quibus pallor in facie est, quas et aetas probavit et vita, quae quotidie in cordibus suis canunt: „Ubi pascis? ubi cubas in meridie (Cant. 1, 6.)“? Quae ex affectu dicunt: „Cupio dissolvi, et esse cum Christo (Philip. 1, 23).“ Esto subjecta parentibus, imitare sponsum tuum. Rarus sit egressus in publicum: martyres tibi quaerantur in cubiculo tuo[2]). Nun-

---

[1]) *Nonnae* dicebantur virgines Deo devotae. *Coena dubia* est coena tanta ciborum abundantia epularumque varietate referta, ut eligendi optio sit difficilis, dubia.

[2]) *Martyres tibi quaerantur in cubiculo tuo.* Solebant fideles martyrum frequentare sepulcra. Multi tamen in hoc alioquin sancto more ducebantur curiositate studioque, ut alios viderent ac viderentur.

quam causa deerit procedendi, si semper quando necesse est, processura sis. Sit tibi moderatus cibus, et nunquam venter expletus. Plures quippe sunt, quae cum vino sint sobriae, ciborum largitate sunt ebriae. Ad orationem tibi nocte surgenti non indigestio ructum faciat, sed inanitas. Crebrius lege; disce quamplurima. Tenenti codicem somnus obrepat, et cadentem faciem pagina sancta suscipiat. Sint tibi quotidiana jejunia, et refectio satietatem fugiens. Nihil prodest biduo triduoque transmisso, vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate jejunium. Illico mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum germinat. Si quando senseris exteriorem hominem florem adolescentiae suspirare; et accepto cibo, cum te in lectulo compositam dulcis libidinum pompa concusserit: arripe scutum fidei, in quo ignitae diaboli exstinguuntur sagittae. Omnes adulterantes, quasi clibanus (Os. 7, 4) corda eorum. At tu, Christi comitata vestigiis, et sermonibus

---

Hinc hortatur s. doctor virginem nostram, ut hominum conspectum vitans in cubiculo suo martyres veneretur. Cf. sequentis ep. n. 11. et ep. XI. (in nostra edit.) praecepta n. 9, quibus haec illustrabuntur.

ejus intenta dic: „Nonne cor nostrum ardenerat in via, cum aperiret nobis Jesus Scripturas (Luc. 24, 32)?“ Et illud: „Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud (Ps. 118, 140).“ Difficile est humanam animam aliquid non amare: et necesse est, ut in quoscunque mens nostra trahatur affectus. Carnis amor spiritus amore superatur: desiderium desiderio restinguitur. Quidquid inde minuitur, hinc crescit. Quin potius semper ingemina, et dicito super lectulum tuum: „In noctibus quaesivi, quem dilexit anima mea (Cant. 3, 1).“ „Mortificate ergo, inquit Apostolus, membra vestra, quae sunt super terram (Colos. 3, 5).“ Unde et ipse postea confidenter ajebat: „Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus (Gal. 2, 20).“ Qui mortificat membra sua, et in imagine perambulat, non timet dicere: „Factus sum, sicut uter in pruina (Ps. 118, 83).“ Quidquid enim in me fuit humoris libidinis, excoctum est, et „infirmata sunt in jejunio genua mea, et oblitus sum manducare panem meum. A voce gemitus mei adhaesit os meum carni meae (Ps. 101, 6).“

18. Esto cicada noctium. Lava per singulas noctes lectum tuum, lacrymis tuis stratum riga. Vigila, et sis sicut

passer in solitudine. Psalle spiritu, psalle et sensu: Benedic anima mea Dominum, et ne obliviscaris omnes retributiones ejus, qui propitiatur cunctis iniquitatibus tuis. Qui sanat omnes infirmitates tuas, et redimit ex corruptione vitam tuam (Ps. 102, 1 ss.). Et quis nostrum ex corde dicere potest: „Quia cinerem tamquam panem manducabam, et potionem meam cum fletu miscebam (Ps. 101, 10)“? An non flendum est, non gemendum, cum me rursus serpens invitat ad illicitos cibos? cum de paradiso virginitatis ejectum tunicis vult vestire pelliceis, quas Elias ad paradisum rediens, projecit in terram? Quid mihi et voluptati, quae brevi perit? Quid cum hoc dulci et mortifero carmine sirenarum? Nolo te illi subjacere sententiae, qua in hominem est illata damnatio: „In doloribus, et anxietatibus paries.“ Mulieris lex ista est, non mea: „Et ad virum conversio tua (Gen. 3, 16).“ Sit conversio illius ad maritum, quae virum non habet Christum: Et ad extremum, „morte morieris.“ Finis iste conjugii, meum propositum sine sexu est. Habeant nuptae suum tempus et titulum. Mihi virginitas in Maria dedicatur et Christo.

19. Dicat aliquis: Et audes nuptiis detrahere, quae a Deo benedictae sunt? Non

est detrahere nuptiis, cum illis virginitas antefertur. Nemo malum bono comparat. Glorientur et nuptae, cum a virginibus sint secundae: „Crescite, ait, et multiplicamini, et replete terram (Gen. 1, 28).“ Crescat et multiplicetur ille, qui impleturus est terram. Tuum agmen in coelis est. Crescite et multiplicamini, hoc expletur edictum post paradisum et nuditatem, et ficus folia auspicantia pruriginem nuptiarum. Nubat et nubatur ille, qui in sudore faciei comedit panem suum, cui terra tribulos et spinas generat, et cujus herba sentibus suffocatur. Meum semen, centenaria fruge fecundum est. Non omnes capiunt verbum Dei, sed hi, quibus datum est (Matth. 19, 11); alium eunuchum necessitas faciat, me voluntas. Tempus amplexandi et tempus abstinendi a complexibus: tempus mittendi lapides, et tempus colligendi (Eccle. 3, 5). Postquam de duritia nationum generati sunt filii Abrahae, coeperunt sancti lapides volvi super terram (Zacch. 9, 16)[1]). Pertranseunt quippe mundi istius

[1]) Haec ita (in commentario ad h. l.) s. doctor (anagogice) explicat: „Lapides sancti volventur super terram ejus, qui tantum erunt leves et in sublime nitentes, ut non praestolentur aedificantium manus, sed ipsi festinent imponi super fundamentum Christi

turbines, et in curru Dei rotarum celeritate volvuntur. Consuant tunicas, qui inconsutam desursum tunicam perdiderunt, quos vagitus delectat infantium, in ipso lucis exordio fletu lugentium quod nati sunt. Eva in paradiso virgo fuit, post pelliceas tunicas initium sumpsit nuptiarum. Tua regio paradisus est. Serva quod nata es, et dic: „Revertere anima mea in requiem tuam (Ps. 124, 7).“ Et ut scias virginitatem esse naturae, nuptias post delictum: virgo nascitur caro de nuptiis, et in fructu reddens, quod in radice perdiderat. „Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Js. 11, 1),“ Virga mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo extrinsecus germine cohaerente,

et contineri angulari lapide, de quibus et Petrus apostolus loquitur: *Sicut lapides vivi superaedificamini in domum spiritualem et sacerdotium sanctum, offerentes spirituales victimas, placentes Deo* (1. Pet. 1, 5). Isti sunt lapides, qui clamabunt, si tacuerit populus judaeorum (Luc. 19, 40), et volventur quandiu in corpore fuerint super terram, quia aggravat terrena habitatio sensum multa curantem (Sap. 9, 15), et in carne positus sanctus loquitur: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae* (Ps. 54, 7)? Qui quantum in se est, conatur et volvitur, et erigitur ad summa, sed carnis fragilitate retinetur. Terra autem illa est, super quam volvuntur lapides, de qua legimus: *Cantate Domino omnis terra* (Ps. 75, 1); et: *Omnis terra adoret te et psallat tibi* (Ps. 65, 1).“

et ad similitudinem Dei unione fecunda[1]). Virgae flos Christus est, dicens: „Ego flos campi, et lilium convallium (Cantic. 2, 1).“ Qui et in alio loco lapis praedicatur abscissus de monte sine manibus (Dan. 2, 45): significante propheta, virginem nasciturum esse de virgine. Manus quippe accipiuntur pro opere nuptiarum, ut ibi: „Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me (Cant. 2, 6).“ In hujus sensus congruit voluntatem etiam illud, quod animalia, quae in arcam Noe bina inducuntur, immunda sunt. Impar enim numerus est mundus. Et Moyses et Jesus Nave nudis in sanctam terram pedibus jubentur incedere: et discipuli sine calceamentorum onere et vinculis pellium ad praedicationem novi Evangelii destinantur: et milites vestimentis Jesu sorte divisis, caligas non habuere, quas tollerent, nec enim poterat habere Dominus, quod prohibuerat servis.

20. Laudo nuptias, laudo conjugium: sed quia mihi virgines generant, lego de spinis rosam, de terra aurum, de concha margari-

---

[1]) *Unione fecunda* i. e. singularitate. Quemadmodum scil. Deus Pater Verbum solus absque matre gignit, sic Maria virgo sola absque viro Christum genuit.

tam. Numquid qui arat, toto die arabit? nonne et laboris sui fruge laetabitur? Plus honorantur nuptiae, quando quod de illis nascitur, plus amatur. Quid invides mater filiae? Tuo lacte nutrita est, tuis educata visceribus, in tuo adolevit sinu, tu illam virginem sedula pietate servasti. Indignaris, quod noluit militis esse uxor, sed regis? Grande tibi beneficium praestitit. Socrus Dei esse coepisti[1]). „De virginibus, inquit, Apostolus, praeceptum Domini non habeo (1. Cor. 7, 25),“ cur? quia et ipse ut esset virgo, non fuit imperii sed propriae voluntatis. Neque enim audiendi sunt, qui eum uxorem habuisse confingunt: cum de continentia disserens, et suadens perpetuam casti-

[1]) Hanc s. doctoris sententiam acriter Rufinus reprehendit l. 2. Invectiv.: „Deum socrum habere dixisti, et quid tam impium vel profanum a quoquam gentilium poetarum saltem dici potuit etc.“ Sed quando „Christi sponsas. ut ait Sulp. Severus ep. 2., virgines dicere ecclesiastica nobis permittit auctoritas“ (quod nempe Christo nubere dicerentur, quae religionis causa virginitatem vovebant) non in pravum sensum torquere debuerat Rufinus, quod socrus Dei monialis virginis mater sit appellata. Huc pertinet quod ipsae virgines *Dominae* frequenter in veterum scriptis appellantur: „Dominam quippe, inquit Hieronymus (supra n. 2), vocare debeo sponsam Domini mei.“ Vallarsi.

tatem, intulerit: „Volo autem omnes esse sicut me ipsum.“ Et infra: „Dico autem innuptis et viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego (ib. 7, 8).“ Et in alio loco: „Numquid non habemus potestatem circumducendi mulieres, sicut et ceteri apostoli (ib. 9, 5)?“ Quare ergo non habet Domini de virginitate praeceptum? Quia majoris est mercedis, quod non cogitur, sed offertur: quia, si fuisset virginitas imperata, nuptiae videbantur ablatae: et durissimum erat contra naturam cogere angelorumque vitam ab hominibus extorquere, et id quodam modo damnare, quod conditum est.

21. Alia fuit in veteri lege felicitas, ibi dicitur beatus, qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem. Et maledicta sterilis, quae non pariebat. Et „filii tui sicut novellae olivarum, in circuitu mensae tuae (Ps. 127, 3).“ Et repromissio divitiarum. Et „Non erit infirmus in tribubus tuis.“ Nunc eunuchis dicitur: ne te lignum arbitreris aridum. Habes locum pro filiis, et filiabus in coelestibus sempiternum (Is. 56, 3 ss.). Nunc benedicuntur pauperes, et Lazarus diviti praefertur in purpura. Nunc qui infirmus est, fortior est. Vacuus erat orbis: et ut de typicis taceam, sola erat be-

nedictio liberorum. Propterea et Abraham jam senex Cethurae copulatur: et Jacob mandragoris redimitur: et conclusam vulvam in Ecclesiae figuram Rachel pulchra conqueritur. Paulatim vero increscente segete, messor immissus est. Virgo Elias, Elisaeus virgo, virgines multi filii prophetarum. Jeremiae dicitur: „Et tu ne accipias uxorem (16, 2).“ Sanctificatus in utero, captivitate propinqua, uxorem prohibetur accipere. Aliis verbis id ipsum Apostolus loquitur: „Existimo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse (1. Cor. 7, 26).“ Quae est ista necessitas, quae aufert gaudia nuptiarum? Tempus breviatum est. „Reliquum est, ut et qui habent uxores, sic sint quasi non habeant (ib. 19).“ In proximo est Nabuchodonosor[1]). Promovit se leo de cubili suo. Quo mihi superbissimo regi servitura conjugia? Quo parvulos, quos propheta complorat, dicens: „Adhaesit lingua lactentis ad faucem ipsius in siti. Parvuli postulaverunt panem: et qui frangeret eis

---

[1]) *Nabuchodonosor* i. e. diabolus seu antichristus, cujus typus fuit Nabuchodonosor, quo adventante imminet mundi finis. Quare eligendum conjugium, cujus proles eo tempore (saltem magna ex parte) in praedam cedet antichristi?

non erat (Thren. 4, 4).“ Inveniebatur ergo, ut diximus, in viris tantum hoc continentiae bonum, et in doloribus jugiter Eva parturiebat. Postquam vero virgo concepit in utero, et peperit nobis puerum, cujus principatus in humeros ejus, Deum, fortem, patrem futuri seculi (Is. 9, 6), soluta maledictio est. Mors per Evam, vita per Mariam. Ideoque et ditius virginitatis donum fluxit in feminas, quia coepit a femina. Statim ut Filius Dei ingressus est super terram, novam sibi familiam instituit, ut qui ab angelis adorabatur in coelo, haberet angelos et in terris. Tunc Holofernis caput Judith continens amputavit. Tunc Aman, qui interpretatur iniquitas, suo combustus est igni (Esther 15)[1]). Tunc Jacobus et Joannes, relicto patre, rete, navicula, secuti sunt Salvatorem, affectum sanguinis et vincula seculi, et curam domus pariter relin-

---

[1]) Sensus est: Tunc, postquam scil. Filius Dei ingressus est super terram, virgines, quarum typum gessit Judith continens, continentia amputarunt caput Holofernis i. e. diaboli, humani generis inimici, qui nos impugnat maxime excitando concupiscentiam, quae virginitatis proposito et custodia penitus vincitur. Tunc Aman, qui interpretatur iniquitas, ignis concupiscentiae et libidinis exstinctus est igne, quem attulit nobis coelitus Christus, quemque accendere in nobis ardenter optavit (Luc. 12, 49).

quentes. Tunc primum auditum est: „Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Matth. 16, 24).“ Nemo enim miles cum uxore pergit ad proelium. Discipulo, ad sepulturam patris ire cupienti, non permittitur. Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos, ubi requiescant: filius autem hominis non habet, ubi caput suum reclinet (Matth. 8, 20). Ne forsitan contristeris, si anguste manseris. Qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. Divisa est mulier et virgo. Quae non est nupta, cogitat quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu; nam quae nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro (1. Cor. 7, 31 ss.).

22. Quantas molestias habeant nuptiae, et quot solicitudinibus vinciantur, in eo libro, quem adversus Helvidium de beatae Mariae perpetua virginitate edidimus, puto breviter expressum. Nunc eadem replicare perlongum esset: et si cui placet, de illo potest haurire fonticulo. Verum ne penitus videar omisisse, nunc dicam, quod cum Apostolus sine intermissione orare nos jubeat, et qui in conjugio debitum solvit, orare non possit, aut oramus

semper, et virgines sumus: aut orare desinimus, ut conjugio serviamus. „Etsi nupserit, inquit, virgo, non peccat: tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi (1. Cor. 7, 28).“ Et in principio libelli praefatus sum, me de angustiis nuptiarum aut nihil omnino, aut pauca dicturum: et nunc eadem admoneo: ut si tibi placet scire, quot molestiis virgo libera, quot uxor adstricta sit, legas Tertullianum ad amicum philosophum et de virginitate alios libellos, et beati Cypriani volumen egregium, et papae Damasi super hac re versu prosaque composita, et Ambrosii nostri, quae nuper scripsit ad sororem, opuscula: in quibus tanto se effudit eloquio, ut quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit.

23. Nobis diverso tramite incedendum, virginitatem non tantum efferimus, sed servamus: nec sufficit scire quod bonum est, nisi custodiatur attentius quod electum est: quia illud judicii est, hoc laboris: et illud commune cum pluribus, hoc cum paucis. „Qui perseveraverit, inquit, usque in finem, hic salvus erit (Matth. 24, 13). Et „Multi vocati, pauci autem electi (ib. 20, 16).“ Itaque obtestor te coram Deo, et Christo Jesu, et electis angelis ejus, (ut custodias quae coepisti) ne vasa templi Domini,

quae solis sacerdotibus videre concessum est, facile in publicum proferas: ne sacrarium Dei quisquam profanus aspiciat. Oza arcam, quam non licebat tangere, attingens, subita morte prostratus est, neque enim vas aureum et argenteum tam carum Deo fuit, quam templum corporis virginalis. Praecessit umbra, nunc veritas est. Tu quidem simpliciter loqueris, et ignotos quosque blanda non despicis: sed aliter vident impudici oculi: non norunt animae pulchritudinem considerare, sed corporum. Ezechias thesaurum Dei monstrat assyriis, sed assyrii non debuerunt videre, quod cuperent. Denique, frequentibus bellis Judaea convulsa, vasa primum Domini capta atque translata sunt, et inter epulas et concubinarum greges, quia palma vitiorum est honesta polluere, Balthassar potat in phialis.

24. Ne declines aurem tuam in verba malitiae. Saepe enim indecens aliquid loquentes, tentant mentis arbitrium, si libenter audias virgo quod dicitur: si ad ridicula quaeque solvaris: quidquid dixeris, laudant: quidquid negaveris, negant: facetam vocant et sanctam, et in qua nullus sit dolus: Ecce vere ancilla Christi, dicentes: Ecce tota simplicitas: non ut illa horrida, turpis, rusticana, terribilis, et

quae ideo forsitan maritum non habuit, quia invenire non potuit. Naturali ducimur malo, adulatoribus nostris libenter favemus: et quamquam nos respondeamus indignos, et calidus rubor ora perfundat: attamen ad laudem suam intrinsecus anima laetatur. Sponsi Christi arca est testamenti, intrinsecus et extrinsecus deaurata, custos legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, nisi tabulae testamenti, ita et in te nullus sit extrinsecus cogitatus. Super hoc propitiatorium, quasi super cherubim, sedere vult Dominus. Mittit discipulos suos, ut in te sicut in pullo asinae sedeat. Curis te secularibus solvat, ut paleas et lateres Aegypti derelinquens, Moysen sequaris in eremo, et terram repromissionis introeas. Nemo sit, qui prohibeat, non mater, non soror, non cognata, non germanus. Dominus te necessariam habet. Quot voluerint impedire, timeant flagella Pharaonis, qui populum Dei ad colendum eum nolens dimittere, passus est ea quae scripta sunt. Jesus ingressus in templum, ea quae templi non erant, projecit. Deus enim zelotes est, et non vult Patris domum fieri speluncam latronum. Alioquin ubi aera numerantur, ubi sunt caveae columbarum, et simplicitas enecatur: ubi in pectore

virginali secularium negotiorum cura aestuat, statim velum templi scinditur: sponsus consurgit iratus, et dicit: „Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. 23, 38).“ Lege Evangelium, et vide quomodo Maria ad pedes Domini sedens Marthae studio praeferatur. Et certe Martha, sedulo hospitalitatis officio, Domino atque discipulis ejus convivium praeparabat, cui Jesus: „Martha, inquit, Martha solicita es, et turbaris erga plurima: pauca autem necessaria sunt, aut unum: Maria bonam partem elegit, quae non auferetur ab ea (Luc. 10, 41 ss.).“ Esto et tu Maria, cibis praeferto doctrinam. Sorores tuae cursitent, et quaerant quomodo Christum hospitem suscipiant. Tu semel seculi onere projecto, sede ad pedes Domini, et dic: „Inveni eum quem quaerebat anima mea: tenebo eum, et non dimittam (Cant. 3, 4):“ et ille respondeat: „Una est columba mea, perfecta mea: una est matri suae, electa genitrici suae (ib. 6, 8),“ coelesti videlicet Jerusalem.

25. Semper te cubiculi tui secreta custodiant, semper tecum sponsus ludat intrinsecus. Oras? loqueris ad sponsum. Legis? ille tibi loquitur: et cum te somnus oppresserit, veniet post parietem, et mittet manum suam per foramen, et tanget ventrem

tuum: Et expergefacta consurges, et dices: „Vulnerata caritate ego sum.“ Et rursus ab eo audies: „Hortus conclusus, soror mea sponsa: hortus conclusus, fons signatus (Cant. 4, 12).“ Cave ne domum exeas, et velis videre filias regionis alienae, quamvis fratres habeas patriarchas, et Israel parente laeteris. Dina egressa corrumpitur (Gen. 34). Nolo te sponsum quaerere per plateas: nolo te circumire angulos civitatis, dicas licet: „Surgam, et circumibo civitatem, et in foro, et in plateis quaeram, quem dilexit anima mea: et interroges: Num, quem dilexit anima mea, vidistis?“ nemo tibi respondere dignabitur. Sponsus in plateis non potest inveniri (Cant. 3, 2 ss.). „Arcta et angusta via est, quae ducit ad vitam.“ Denique sequitur: „Quaesivi eum, et non inveni: vocavi eum, et non respondit mihi (ib. 5, 6 s.).“ Atque utinam non invenisse sufficiat, vulneraberis, nudaberis, et gemebunda narrabis. Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem: percusserunt me, et vulneraverunt me, tulerunt theristrum meum mihi. Si autem hoc exiens patitur illa, quae dixerat: „Ego dormio, et cor meum vigilat (ib. 2): et fasciculus stactes fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum commorabitur,“ quid de

nobis fiet, quae adhuc adolescentulae sumus? quae sponsa intrante cum sponso, remanemus extrinsecus? Zelotypus est Jesus, non vult ab aliis videri faciem tuam. Excuses licet, atque causeris: Obducto velamine ora contexi, et quaesivi te ibi, et dixi: „Annuncia mihi, quem dilexit anima mea: ubi pascis, ubi cubas in meridie, ne quando efficiar sicut operta super greges sodalium tuorum (ib. 1, 6),“ indignabitur, tumebit, et dicet: „Si non cognoveris te ipsam, o pulchra inter mulieres; egredere tu in vestigiis gregum, et pasce hoedos tuos in tabernaculis pastorum.“ Sis licet pulchra, et inter omnes mulieres species tua diligatur a sponso: nisi te cognoveris, et omni custodia servaveris cor tuum: nisi oculos juvenum fugeris, egredieris de thalamo meo, et pasces hoedos, qui staturi sunt a sinistris.

26. Itaque, mi Eustochium, filia, domina, conserva, germana (aliud enim aetatis, aliud meriti, aliud religionis, hoc caritatis est nomen), audi Isaiam loquentem: „Populus meus intra cubiculum tuum. Claude ostium tuum, abscondere pusillum aliquantulum, donec transeat ira Domini 26, 20).“ Foris vagentur virgines stultae, tu intrinsecus esto cum sponso: quia si ostium clauseris, et secundum

Evangelii praeceptum in occulto oraveris Patrem tuum, veniet et pulsabit et dicet: „Ecce ego sto ante januam et pulso. Si quis mihi aperuerit, introibo, et coenabo cum eo et ipse mecum (Apoc. 3, 20).“ Et tu statim solicita respondebis: „Vox fratuelis mei pulsantis (et dicentis): Aperi mihi soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea (Cant. 5, 2.).“ Nec est ut dicas: „Despoliavi me tunica mea, quomodo induam illam? lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?“ Illico consurge, et aperi: ne te remorante pertranseat, et postea conqueraris, et dicas: „Aperui ego fratrueli meo, fratruelis meus pertransivit.“ Quid enim necesse est, ut cordis tui ostia clausa sint sponso? Pateant Christo, claudantur diabolo, secundum illud: „Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, ne dimiseris locum tuum (Eccli. 10, 4).“ Daniel in coenaculo suo manebat in superioribus (neque enim manere poterat in humili) fenestras apertas ad Jerusalem habuit; et tu habeto apertas fenestras, sed unde lumen introeat, unde videas civitatem Domini: ne aperias illas fenestras, de quibus dicitur: „Intravit mors per fenestras vestras (Jer. 9, 21).“

27. Illud quoque tibi vitandum est cautius, ne inanis gloriae ardore capiaris. „Quo-

modo, inquit Jesus, potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes (Joan. 5, 44)?“ Vide quale malum sit, quod qui habuerit, non potest credere. Nos vero dicamus: „Quoniam gloriatio mea tu es (Ps. 3, 4).“ Et: „Qui gloriatur, in Domino glorietur (2. Cor. 10, 17).“ Et: „Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem (Gal. 1, 10).“ Et: „Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (ib. 6, 14).“ Et illud: „In te laudabimur tota die: in Domino laudabitur anima mea (Ps. 33. 2, 3).“ Cum facis eleemosynam, Deus solus videat. Cum jejunas, laeta sit facies tua. Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis; ne ad te obviam praetereuntium turba consistat, et digito monstreris. Frater est mortuus, sororis[1]) est corpusculum deducendum: cave, ne dum haec saepius facis, ipsa moriaris. Nec satis religiosa velis videri, nec plus humilis quam necesse est: ne gloriam fugiendo quaeras. Plures enim paupertatis, miseri-

[1]) Non est hic sermo de fratre vel sorore secundum carnem, sed generatim de piis devotisque viris et feminis, qui secundum affectum, amorem fratrum sororumque loco habentur.

cordiae, atque jejunii arbitros declinantes, hoc ipso cupiunt placere, quod placere contemnunt: et mirum in modum laus dum vitatur, appetitur. Ceteris perturbationibus, quibus hominis mens gaudet, aegrescit, sperat et metuit, plures invenio extraneos: hoc vitio pauci admodum sunt, qui caruerint; et ille est optimus, qui quasi in pulchro corpore, rara naevorum sorde respergitur. Neque vero moneo, ne de divitiis glorieris, ne de generis nobilitate te jactes, ne te ceteris praeferas. Scio humilitatem tuam, scio te ex affectu dicere: „Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei (Ps. 130, 1):“ novi et apud te et apud matrem tuam superbiam, per quam diabolus cecidit, penitus locum non habere, unde ad te super ea scribere superfluum sit; stultissimum quippe est docere, quod noverit ille, quem doceas. Sed ne hoc ipsum tibi jactantiam generet, quod seculi jactantiam contempsisti: ne cogitatio tacita subrepat, ut quia in auratis vestibus placere desistis, placere coneris in sordidis: et si quando in conventum fratrum veneris vel sororum, humilis sedeas, scabello te causeris indignam: vocem ex industria, quasi confectam jejuniis, non tenues: et deficientis imitata gressum, humeris ne innitaris alterius.

Sunt quippe nonnullae exterminantes facies suas, ut appareant hominibus jejunantes; quae statim ut aliquem viderint, ingemiscunt, dimittunt supercilium, et operta facie, vix unum oculum liberant ad videndum. Vestis pulla, cingulum sacceum, et sordidis manibus pedibusque, venter solus, quia videri non potest, aestuat cibo. His quotidie psalmus ille canitur: „Dominus dissipabit ossa hominum sibi placentium (Ps. 52, 6).“ Aliae virili habitu, veste mutata, erubescunt esse feminae quod natae sunt, crinem amputant, et impudenter erigunt facies eunuchinas. Sunt quae ciliciis vestiuntur, et cucullis fabrefactis, ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas et bubones.

28. Sed ne tantum videar disputare de feminis, viros quoque fuge, quos videris catenatos[1]): quibus feminei contra Apostolum crines, hircorum barba, nigrum pallium, et nudi in patientia frigoris pedes. Haec omnia argumenta sunt diaboli. Talem olim Anthimum, talem nuper Sophronium Roma congemuit: qui postquam nobilium introierunt domos, et deceperunt mulierculas oneratas peccatis, semper discentes et nunquam ad

[1]) *Catenatos* catenis, armillis anulisque aureis ornatos, torquatos.

scientiam veritatis pervenientes, tristitiam simulant, et quasi longa jejunia, furtivis noctium cibis protrahunt. Pudet dicere reliqua, ne videar potius invehi, quam monere. Sunt alii (de mei ordinis hominibus loquor), qui ideo presbyteratum et diaconatum ambiunt, ut mulieres licentius videant. Omnis his cura de vestibus, si bene oleant: si pes laxa pelle non folleat. Crines calamistri vestigio rotantur: digiti de anulis radiant; et ne plantas humidior via aspergat, vix imprimunt summa vestigia. Tales cum videris, sponsos magis existimato, quam clericos. Quidam in hoc omne studium vitamque posuerunt, ut matronarum nomina, domos moresque cognoscant: ex quibus unum, qui hujus artis est princeps, breviter strictimque describam, quo facilius, magistro cognito, discipulos recognoscas. Cum sole festinus exsurgit: salutandi ei ordo disponitur; viarum compendia requiruntur, et pene usque ad cubicula dormientium senex importunus ingreditur. Si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticae supellectilis, laudat, miratur, attrectat; et se his indigere conquerens, non tam impetrat, quam extorquet: quia singulae metuunt veredarium urbis offendere. Huic inimica castitas, inimica jejunia: pran-

dium nidoribus probat, et altili geranopepa, quae vulgo pipizo[1]) nominatur. Os barbarum et procax, et in convicia semper armatum. Quocunque te verteris, primus in facie est. Quidquid novum insonuerit, aut auctor, aut exaggerator est famae. Equi per horarum momenta mutantur, tam nitidi, tamque feroces, ut thracii regis illum putes esse germanum.

29. Variis callidus hostis pugnat insidiis. Sapientior erat coluber omnibus bestiis, quas

---

[1]) *Pipizo*, gruis pullus. Sic rescribendum legendumque, advertit Vallarsi, locum putamus: *Prandium nidoribus probat et ἱερὰν ἀγάπην nominat*: aliis quae interseruntur verbis repudiatis, quae scholiastae de suo, vocem jeran agapen seu *ἱερὰν ἀγάπην* quid rei esset ignorantes, et altilem rati primo ad libri oram commenti sunt, deinde in textum intruserunt. Erant hieronymianis temporibus, quin multo etiam ante, christiani quidam intemperantiores, qui cum delicata obsonia conquirerent pararentque, tum hanc agapem et sacram . . . dicere audebant, quod vehementer redarguit Clemens alex. in paedag. l. 2. c. 1: „Ex escis carnalis et animalis, inquit, vita pendet quam audent quidam *ἀγάπην* vocare, effrenata lingua utentes, nempe quaedam prandiola nidorem et jus redolentia, sacram agapen, pulchrum ac salutare Verbi opus, ollis nescio quibus et liquido jure dedecorantes: potuque, deliciis et fumo illud nomen maledicto prosequentes, falluntur opinione, ut qui Dei promissum prandiolis se posse emere exspectaverint."

creaverat Dominus super terram. Unde et Apostolus: „Non, inquit, ignoramus ejus astutias (2. Cor. 2, 11).“ Nec affectatae sordes, nec exquisitae munditiae conveniunt christiano. Si quid ignoras, si quid de Scripturis dubitas, interroga eum, quem vita commendat, excusat aetas, fama non reprobat, qui possit dicere; „Desponsavi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo (2. Cor. 11, 2).“ Aut si non est, qui possit exponere, melius est aliquid nescire secure, quam cum periculo discere. Memento, quia in medio laqueorum ambulas: et multae veteranae virgines castitatis indubitatae in ipso mortis limine coronam perdidere de manibus. Si quae ancillulae sunt comites propositi tui, ne erigaris adversus eas, ne infleris ut domina. Unum sponsum habere coepistis, simul psallitis: Christi simul corpus accipitis, cur mensa diversa sit? Provocentur et aliae. Honor virginum sit invitatio ceterarum: quod si aliquam senseris infirmiorem in fide, suscipe, consolare, blandire, et pudicitiam illius fac lucrum tuum. Si qua simulat fugiens servitutem, huic aperte Apostolum lege: „Melius est nubere, quam uri (1. Cor. 7, 9).“ Eas autem virgines et viduas, quae otiosae et curiosae do-

mos circumeunt matronarum, quae rubore frontis attrito, parasitos vincunt mimorum, quasi quasdam pestes abjice. Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae (ib. 15, 33). Nulla illis nisi ventris cura est, et quae ventri sunt proxima. Istiusmodi hortari solent, et dicere: Mi catella, rebus tuis utere, vive dum vivis: et numquid filiis tuis servas? Vinosae atque lascivae quidvis mali insinuant, ac ferreas quoque mentes ad delicias emolliunt. Et cum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quod primam fidem irritam fecerunt (1. Tim. 5, 11). Nec tibi diserta multum velis videri, aut lyricis festiva carminibus metro ludere. Non delumbem matronarum salivam delicata secteris, quae nunc strictis dentibus, nunc labiis dissolutis, balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur, rusticum putantes omne, quod nascitur, adeo illis adulterium etiam linguae placet. „Quae enim communicatio luci ad tenebras? qui consensus Christo cum Belial (2. Cor. 6, 15)?“ quid facit cum psalterio Horatius? cum evangeliis Maro? cum Apostolo Cicero? Nonne scandalizatur frater, si te viderit in idolio recumbentem? Et licet omnia munda mundis, et nihil rejiciendum, quod cum grati-

arum actione percipitur: tamen simul bibere non debemus calicem Christi, et calicem daemoniorum. Referam tibi meae infelicitatis historiam.

30. Cum ante annos plurimos domo, parentibus, sorore, cognatis, et quod his difficilius est, consuetudine lautioris cibi propter coelorum me regna castrassem: et Hierosolymam militaturus pergerem, bibliotheca, quam mihi Romae summo studio ac labore confeceram, carere omnino non poteram: itaque miser ego, lecturus Tullium, jejunabam, post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus: si quando in memetipsum reversus, prophetas legere coepissem, sermo horrebat incultus: et quia lumen coecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus serpens illuderet, in media ferme quadragesima medullis infusa febris corpus invasit exhaustum, et sine ulla requie, quod dictu quoque incredibile sit, sic infelicia membra depasta est, ut ossibus vix haererem: interim parantur exsequiae: et vitalis animae calor, toto frigescente jam corpore, in solo tantum tepente pectusculo palpitabat; cum subito

raptus in spiritu, ad tribunal judicis pertrahor: ubi tantum luminis, et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut projectus in terram, sursum aspicere non auderem. Interrogatus de conditione, christianum me esse respondi. Et ille, qui praesidebat, Mentiris, ait: ciceronianus es, non christianus. Ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum. Illico obmutui, et inter verbera (nam caedi me jusserat) conscientiae magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: „In inferno autem quis confitebitur tibi (Ps. 6, 6)?“ Clamare autem coepi, et ejulans dicere: Miserere mei Domine, miserere mei. Haec vox inter flagella resonabat. Tandem ad praesidentis genua provoluti qui adstabant, precabantur ut veniam tribueret adolescentiae, et errori locum poenitentiae commodaret, exacturus deinde cruciatum, si gentilium literarum libros aliquando legissem. Ego, qui in tanto constrictus articulo, vellem etiam majora promittere, dejerare coepi, et nomen ejus obtestans dicere: Domine, si unquam habuero codices seculares, si legero, te negavi. In haec sacramenti verba dimissus, revertor ad superos, et mirantibus cunctis oculos aperio, tanto lacrymarum imbre perfusos, ut etiam incredulis

fidem facerem ex dolore. Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus saepe deludimur; testis est tribunal illud, ante quod jacui: testis judicium triste, quod timui: ita mihi nunquam contingat in talem incidere quaestionem. Liventes fateor habuisse me scapulas, plagas sensisse post somnum, et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram.

31. Avaritiae tibi quoque vitandum est malum, non ut aliena non appetas (hoc enim et publicae leges puniunt), sed quo tua, quae tibi sunt aliena, non serves. „Si in alieno, inquit, fideles non fuistis: quod vestrum est, quis dabit vobis (Luc. 16, 12)?“ Aliena nobis auri argentique sunt pondera: nostra possessio spiritalis est: de qua alibi dicitur: „Redemptio animae viri, propriae divitiae (Prov. 13, 8).“ Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum amabit: aut unum patietur, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mammonae, id est, divitiis (Matth. 6, 24). Nam gentili syrorum lingua, mammona divitiae nuncupantur. Cogitatio victus, spinae sunt fidei. Radix avaritiae, cura gentilium. At dicis: Puella sum delicata, et quae manibus meis laborare non possim: si ad senectam

venero, si aegrotare coepero, quis mei miserebitur? Audi apostolis loquentem Jesum: „Ne cogitetis in corde vestro quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Non anima plus est, quam esca, et corpus plus, quam vestimentum? Respicite volatilia coeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester coelestis pascit illa (ib. 5, 25 s.)." Si vestis defuerit, lilia proponantur. Si esurieris, audias, beatos pauperes et esurientes. Si aliquis te afflixerit dolor, legito: „Propter hoc complaceo mihi in infirmitatibus meis," et „Datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet (2. Cor. 12, 7)," ne extollar. Laetare in omnibus judiciis Dei. Exsultaverunt enim filiae Judae in omnibus judiciis tuis, Domine. Illa tibi semper in ore vox resonet: „Nudus exivi de utero matris meae, nudus redeam (Job. 1, 21)." Et: „Nihil intulimus in hunc mundum, neque auferre quid possumus (1. Tim. 6, 7.)"

32. At nunc plerasque videas armaria vestibus stipare, tunicas mutare quotidie, et tamen tineas non posse superare. Quae religiosior fuerit, unum exterit vestimentum, et plenis arcis pannos[1]) trahit. Inficiuntur

[1]) Pannos i. e. vestem detritam, laceram non

membranae colore purpureo. Aurum liquescit in literas, gemmis codices vestiuntur, et nudus ante fores earum Christus emoritur: et cum manum egenti porrexerint, buccinant; cum ad agapem vocaverint, praeco conducitur. Vidi nuper (nomen taceo, ne satyram putes) nobilissimam mulierum romanarum in basilica B. Petri, semiviris antecedentibus, propria manu quo religiosior putaretur, singulos nummos dispertire pauperibus; interea, ut usu nosse perfacile est, anus quaedam annis pannisque obsita, praecucurrit, ut alterum nummum acciperet: ad quam quum ordine pervenisset, pugnus porrigitur pro denario, et tanti criminis reus sanguis effunditur. Radix omnium malorum est avaritia; ideoque ab Apostolo idolorum servitus appellatur. Quaere primum regnum Dei, et haec omnia apponentur tibi. Non occidet fame animam justam Dominus. „Junior fui, et senui, et non vidi justum derelictum, neque semen ejus quaerens panem (Ps. 36, 25).“ Helias corvis ministrantibus pascitur. Vidua sareptana, ipsa cum filiis nocte moritura, prophetam pascit esuriens:

---

tam portat quam post se trahit, dum domi arcae plenae sunt vestibus.

et mirum in modum capsace completo, qui alendus venerat, alit (3. Reg. 17, 8ss.). Petrus apostolus inquit: „Argentum et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Domini Jesu surge, et ambula (Act. 3, 6).“ At nunc multi, licet sermone taceant, opere loquuntur: Fidem et misericordiam non habeo: quod autem habeo, argentum et aurum, hoc tibi non do. „Habentes autem victum et vestitum his contenti simus (1. Tim. 6, 8).“ Audi Jacob quid sua oratione postulet: „Si fuerit Dominus meus mecum, et servaverit me in via hac, per quam ego iter facio, et dederit mihi panem ad manducandum, et vestitum ad vestiendum (Gen. 28, 20).“ Tantum necessaria deprecatus est: et post annos viginti dives dominus, et ditior pater, ad terram revertitur Chanaan. Infinita de Scripturis exempla suppetunt, quae avaritiam doceant esse fugiendam.

33. Verum quia nunc ex parte de ea dicitur, et suo, si Christus annuerit, volumini reservatur: quid ante non plures annos Nitriae gestum sit referemus. Quidam ex fratribus parcior magis quam avarior, et nesciens triginta argenteis Dominum venditum, centum solidos, quos lina texendo acquisierat,

moriens dereliquit. Initum est inter monachos consilium (nam in eodem loco circiter quinque millia divisis cellulis habitabant), quid facto opus esset. Alii pauperibus distribuendos esse dicebant: alii dandos Ecclesiae, nonnulli parentibus remittendos. Macarius vero, et Pambo, et Isidorus, et ceteri quos patres vocant, sancto in eis loquente Spiritu, decreverunt infodiendos esse cum domino suo, dicentes: „Pecunia tua tecum sit in perditionem (Act. 8, 10).“ Nec hoc crudeliter quisquam putet factum: tantus cunctos per totam Aegyptum terror invasit, ut unum solidum dimisisse, sit criminis.

34. Et quoniam monachorum fecimus mentionem, et te scio libenter audire, quae sancta sunt: aurem paulisper accommoda. Tria sunt in Aegypto genera monachorum. Primum coenobitae, quod illi Sauses gentili lingua vocant, nos, in communi viventes, possumus appellare. Secundum anachoretae, qui soli habitant per deserta, et ab eo, quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur. Tertium genus est, quod Remoboth dicunt, deterrimum atque neglectum, et quod in nostra provincia[1]) aut solum aut primum

[1]) *In nostra provincia.* Male haec intelligunt eruditi viri secundum Vallarsi de Palaestina, ubi

est. Hi bini vel terni, nec multo plures simul habitant suo arbitratu ac ditione viventes; et de eo, quod laboraverint, in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia. Habitant autem quam plurimum in urbibus et castellis: et quasi ars sit sancta, non vita, quidquid vendiderint, majoris est pretii: inter hos saepe sunt jurgia: quia, suo viventes cibo, non patiuntur se alicui esse subjectos; revera solent certare jejuniis, et rem secreti victoriae faciunt[1]). Apud hos affectata sunt omnia, laxae manicae, caligae follicantes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum: et si quando dies festus venerit, saturantur ad vomitum.

35. His igitur, quasi quibusdam pestibus exterminatis, veniamus ad eos, qui plures sunt, et in commune habitant, id est, quos vocari coenobitas diximus. Prima apud eos confoederatio est, obedire majoribus, et quidquid jusserint facere: divisi sunt per decurias atque centurias, ita ut novem hominibus

---

apprime florebant monachorum instituta; significatur potius Pannonia aut Italia.

[1]) *Rem secreti victoriae faciunt* i. e. jejunia, quae secreta esse oporteret, ostentant, quo omnes videant, quis jejunando alterum vincat.

decimus praesit: et rursus decem praepositos sub se centesimus habeat; manent separati, sejunctis cellulis: usque ad horam nonam, ut institutum est, nemo pergit ad alium, exceptis his decanis, quos diximus: ut si cogitationibus forte quis fluctuat, illius consoletur alloquiis. Post horam nonam in commune concurritur; psalmi resonant, Scripturae recitantur ex more, et completis orationibus cunctisque residentibus, medius, quem patrem vocant, incipit disputare: quo loquente tantum silentium fit, ut nemo alium respicere, nemo audeat excreare: dicentis laus in fletu est audientium: tacitae volvuntur per ora lacrymae, et ne in singultus quidem erumpit dolor. Cum vero de regno Christi, et de futura beatitudine, et de gloria coeperit annunciare ventura; videas cunctos moderato suspirio, et oculis ad coelum levatis, intra se dicere: „Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam (Ps. 54, 7)?“ Post haec concilium solvitur, et unaquaeque decuria cum suo parente pergit ad mensas, quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant. Nullus in cibo strepitus est: nemo comedens loquitur: vivitur pane, leguminibus et oleribus, quae sale solo condiuntur: vinum tantum senes accipiunt, quibus

cum parvulis saepe fit prandium, ut aliorum fessa sustentetur aetas, aliorum non frangatur incipiens. Dehinc consurgunt pariter, et hymno dicto, ad praesepia redeunt: ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque loquitur, et dicit: Vidistis illum et illum? quanta in ipso sit gratia? quantum silentium? quam moderatus incessus? Si infirmum viderint, consolantur: si in Dei amore ferventem, cohortantur ad studium. Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili unusquisque vigilat, circumeunt cellulas singulorum, et aure apposita, quid faciant, diligenter explorant: quem tardiorem deprehenderint, non increpant, sed dissimulato quod norunt, eum saepius visitant, et prius incipientes, provocant magis orare, quam cogunt. Opus diei statum est: quod decano redditum, fertur ad oeconomum: qui et ipse per singulos menses patri omnium cum magno tremore reddit rationem: a quo etiam cibi, cum facti fuerint, praegustantur: et quia non licet dicere cuiquam: Tunicam et sagum, textaque juncis strata non habeo, ille ita universa moderatur, ut nemo quid postulet, nemo dehabeat[1]). Si quis vero coeperit aegrotare, transfertur

[1]) *Dehabeat* i. e. minus habeat. Infra: *Ad exedram* i. e. ad aedes, habitationem.

ad exedram latiorem: et tanto senum ministerio confovetur, ut nec delicias urbium, nec matris quaerat affectum. Dominicis diebus orationi tantum et lectionibus vacant: quod quidem et omni tempore, completis opusculis, faciunt. Quotidie aliquid de Scripturis discitur. Jejunium totius anni aequale est, excepta quadragesima, in qua sola conceditur districtius vivere: a pascha ad pentecosten coenae mutantur in prandia: quo et traditioni ecclesiasticae satisfiat, et ventrem cibo non onerent duplicato. Tales Philo, platonici sermonis imitator, tales Josephus, graecus Livius, in secunda judaicae captivitatis historia essenos refert.

36. Verum quia nunc de virginibus scribens, pene superfluum de monachis disputavi, ad tertium genus veniam, quos anachoretas vocant: qui et de coenobiis exeuntes, excepto pane et sale, ad deserta nihil perferunt amplius: hujus vitae auctor Paulus, illustrator Antonius, et ut ad superiora conscendam, princeps Joannes Baptista fuit. Talem vero virum Jeremias quoque propheta describit dicens: „Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius, et tacebit quoniam sustulit super se jugum, et dabit percutienti se maxillam:

saturabitur opprobriis: quia non in sempiternum abjiciet Dominus (Thren. 27 ss.)." Horum laborem et conversationem in carne non carnis, alio tempore, si volueris, explicabo. Nunc ad propositum redeam: quia de avaritia disserens ad monachos veneram. Quorum tibi exempla proponens, non dico aurum atque argentum, et ceteras opes, sed ipsam terram, et coelum despiciens, et Christo copulata cantabis: Pars mea Dominus.

37. Post haec quamquam Apostolus orare nos semper jubeat, et sanctis etiam ipse sit somnus oratio: sic tamen divisas orandi horas debemus habere, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat. Horam tertiam, sextam, nonam, diluculum quoque, et vesperam nemo est qui nesciat. Nec cibi sumantur, nisi oratione praemissa: nec recedatur a mensa, nisi referatur creatori gratia. Noctibus bis terque surgendum, revolvenda, quae de Scripturis memoriter retinemus. Egredientes de hospitio armet oratio: regredientibus de platea oratio occurrat antequam sessio: nec prius corpusculum requiescat, quam anima pascatur. Ad omnem actum, ad omnem incessum manus pingat Domini crucem [1]). Nulli detrahas,

[1]) Ex hoc s. doctoris praecepto liquet, quam fre-

nec adversus filium matris tuae ponas scandalum. Tu quae es, ut alienum servum ju-

---

quens fuerit eo tempore usus *signi s. crucis* penes christianos. Hanc adeo laudabilem consuetudinem aliorum patrum testimoniis confirmabimus, ut pateat, quinam sectentur in crucis cultu priorum christianorum vestigia, catholici an tot sectae, quae ab Ecclesia catholica divisae crucis signum quod digitis pingitur rejiciunt, atque etiam spernunt et irrident. Verum horum patrum, qui hunc crucis signi usum vel testantur vel laudant et commendant, ingens plane est numerus, ut testes sunt Gretserus l. 4. de Cruce; Petavius l. 15. de incarn. c. 10. Thomassini, de incarn. l. 12. cc. 6, 7. et alii, qui diligenter ejusmodi testimonia collegere. Hinc paucis erimus contenti. Plura reperies in hac ipsa collectione, ut s. Augustini, tr. 11. in Joan. n. 3. (opusc. t. 8. p. 184. in annot.); s. Ambrosii, de myst. c. 4. n. 20. (t. 7. p. 59); s. Athanasii, de incarn. Verbi n. 48. (t. 1. p. 121): Lactantii, div. instit. l. 4. c. 27. (ib. p. 118). Haec saltem 1) *factum* testantur. Hujus 2) usus *universalitatem* testatur Eusebius (demonstr. evang. l. 6. c. ult.): „Praeter haec vero omnia, quis hoc considerans, *omnes*, qui in Christum crediderunt, hoc salutari signo pro sigillo utentes, non obstupescat merito, cum audiat Dominum olim ita locutum esse: *Et venient et videbunt gloriam meam: et relinquam in eis signum* (Js. 66, 18)." Qui praeterea de Constantino imperatore refert (in vit. l. 3. c. 2): „Verum ob eam rem (fidem in Christum) sese magnopere efferens omnibus se noscendum exhibuit, dum nunc salutari signo vultum consignat, nunc triumphali gloriatur

dices? „Suo Domino stat, aut cadit. Stabit autem: potens est enim Dominus statuere illum

---

trophaeo.“ Hinc inter alia et hoc Julianus apostata christianis exprobrat apud Cyrillum alex. (Mig. 76, 795) l. 6: „At vos, inquit, cum adorare nolitis ancile... crucis lignum adoratis ejusque signa in fronte formatis, et vestibulis aedium insculpitis.“ Hanc universalitatem probat 3) etiam *frequens* hujus salutaris signi *usus*, quem colligimus ex verbis. s. Ambrosii ep. 72. n. 12: „Sed jam levi circumcisionis dolore non opus est christiano populo, qui mortem Domini circumferens *per momenta singula* fronti propriae mortis contemptum inscribit, utpote qui sciat sine cruce Domini salutem se habere non posse.“ Deinde ex verbis Gaudentii brixiani s. 8: „Sit sermo Dei et signum Christi in corde, in ore, in fronte; inter cibos, in lavacris, in cubilibus, in ingressu et egressu; in laetitia et in moerore.“ Quibus similis est Cyrilli hierosolymitani exhortatio (cat. 13. n. 36): „Ne nos igitur teneat verecundia, quominus crucifixum confiteamur. In fronte confidenter idque ad omnia digitis crux pro signaculo efficiatur: dum panes edimus et sorbemus pocula; in ingressibus et egressibus; ante somnum, in dormiendo et surgendo, eundo et quiescendo. Magnum illud praesidium: gratuitum propter egenos, nullo labore constans propter imbecilles; siquidem a Deo est gratiae loco concessum, signum fidelium et daemonum formido . . . Quando siquidem viderint crucem, crucifixi recordantur. Metuunt eum, qui contrivit capita draconis. Ne quia gratuitum est, signaculum contemne, imo eo magis benefactorem venerare:“ Gemina habet cat. 4. n. 14. Usus vero 4) erat plane *solemnis*, cum etiam in sa-

(Rom. 14,4). "Nec si biduo triduoque jejunaveris, putes te non jejunantibus esse meliorem. Tu

---

cramentorum confectione et ipsa liturgia vigeret. Hinc Augustinus Tr. 118. in Joan. n. 5: „Quod signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquae, qua regenerantur, sive oleo, quo chrismate unguntur, sive sacrificio, quo aluntur, nihil eorum rite perficitur." Chrysostomus vero h. 54. in Matth. latissime de hoc signo sermonem habens, inter alia istud observat: „Omnia per illud perficiuntur, quae ad nos spectant. Si regenerari oporteat, crux adest; si mystico illo cibo nutriri, si ordinari et si quidvis aliud faciendum, ubique nobis adest hoc victoriae symbolum. Idcirco et domi et in parietibus et in fenestris et in fronte et in mente illam cum multo studio depingimus. Hoc quippe signum est nostrae salutis, communis libertatis et mansuetudinis Domini." Neque 5) novus erat eo temporis hic usus et recens, sed jam *prima* Ecclesiae *aetate receptus.* Jam notus erat Tertulliani tempore, qui inter alias rationes, quibus feminam christianam deterret ab ineundo matrimonio cum viro gentili, et hanc affert (l. 2. ad uxor. c. 5): „Latebis ne tu, cum lectulum, cum corpusculum tuum signas?" Imo tanta jam tunc fruebatur et universalitate et antiquitate, ut Tertullianus illum ex traditione repetat. „Ad omnem progressum," ita ille de corona mil. c. 3, „atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calceatum, ad lavacra et mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quaecunque conversatio nos exercet, frontem cruxis signaculo terimus. Harum et aliarum disciplinarum si legem expostules Scripturarum, nullam invenies: traditio tibi praetendetur

jejunas, et irasceris: ille comedit, et fronte blanditur. Tu vexationem mentis et ventris

---

auctrix, consuetudo confirmatrix et fides observatrix.“ Idem docet Basilius de Spir. s. c. 27: „Nam si consuetudines, quae scripto proditae non sunt, tamquam haud multum habentes momenti conemur rejicere, rudentes gravissimum Evangelio detrimentum inferemus, ipsam imo fidei praedicationem ad nudum nomen contrahemus. Quod genus est, ut id quod primum est et vulgatissimum primo loco commemorem, ut signo crucis eos, qui spem collocarunt in Christo, signemus, quis scripto docuit?“ Cf. annot. opusc. t. 8. p. 184 ss. Si vero 6) patribus credimus, admodum *salutaris* est frequens signi crucis usus. Referunt enim solo hoc signo daemones fugari illorumque impetus retundi, „nam solo crucis signo adhibito, fraudes daemonum omnes repelluntur,“ asseverat Athanasius de Incarn. 47. quod s. Antonius experientia edoctus saepius confirmat (apud eundem in vita n. 13, 23, 35, 80.). Hinc Origenes h. 6. in Ex.: „Non te ergo aliter timebunt (daemones), nec aliter tremor tuus veniet super eos, nisi videant in te crucem Christi.“ Cf. supra n. 3. Cyrillum hieros. Quibus addatur Chrysostomus h. 54. in Matth. n. 4. sancte affirmans: „Hoc signum et majorum nostrorum tempore et aevo nostro clausas aperuit januas; hoc signum venenata pharmaca exstinxit; hoc cicutae vim solvit; hoc venenatarum ferarum morsus curavit. Nam si portas inferorum aperuit, si coelorum ostia reseravit et paradisi renovavit ingressum, si diaboli nervos rescidit, quid mirum si lethifera pharmaca, feras aliaque hujusmodi superaverit?“ Quare 7) vel infideles subito perculsi timore

esuriem rixando digeris: ille moderatius alitur, et Deo gratias agit, unde quotidie cla-

---

crucis signo se muniebant. Id de Juliano apostata refert Gregorius nazianzenus or. 1. contra eundem n. 55. Ibi enim narrat apostatam illum magicis sacris operatum subito terrore consternatum „ad crucem confugisse et antiquum medicamentum (nempe signum crucis), eoque contra terriculamenta ista se consignasse, atque adjutorem eum ascivisse, quem persequebatur. Ac quae secuta sunt magis fuisse terribilia, quippe valuisse signaculum, metus esse depulsos.“ Nil mirum proinde 8) si patres hunc usum tantopere fidelibus commendent. Pulcherrime Prudentius hymn. 6. cathemer.

„Fac cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem locumque cordis
Crucis figura signet.
Crux pellit omne crimen.
Fugiunt crucem tenebrae,
Tali dicata signo
Mens fluctuare nescit.“

Simul tamen 9) hujus adeo salutaris usus *significationem*, *finem fructumque* aperiunt. Ita Chrysostomus l. c. fideles instruens haec illis commendat: „Cum igitur te signas, totum crucis argumentum cogita, exstingue iram omnesque pravos affectus. Cum te signas, multa fiducia frontem tuam reple, liberam facito animam . . . Neque enim simpliciter illam digito efformare oportet, sed prius voluntate et multa fide. Si hoc modo illam in facie tua depinxeris, nullus impurorum daemonum contra te stare poterit, cum ensem videat, quo vulnus accepit; cum gladium videat, quo

mat Isaias: „Non tale jejunium elegi dicit Dominus (58, 5).“ Et iterum: „In diebus

---

lethali plaga perfossus est . . . Ne itaque te pudeat tanti accepti boni, ne Christum tui pudeat, quando veniet cum gloria sua et hoc signum ante Christum videbitur ipsis solaribus radiis splendidius.“ Ita et Augustinus tr. 53. in Joan. n. 13.: „Ad hoc enim ipse Dominus crucem suam, ubi eum dementia superbae impietatis irrisit, in eorum, qui in illum crederent, frontibus fixit, ubi est quodammodo sedes verecundiae: ut de nomine ejus fides non erubescat, et magis Dei gloriam, quam hominum deligat.“ Cf. enarr. in Ps. 30. Provocant denique 10) patres ad hunc usum, ut adversus gentiles crucis demonstrent victoriam et hinc divinam Christi missionem. Egregia plane sunt haec Chrysostomi verba, qnibus omnia, quae hucusque diximus, luculenter confirmantur (Quod Christus sit Deus n. 9): „Nihil imperatoriam coronam sic exornat, ut crux universo mundo pretiosior: et quod omnes olim exhorrescebant, ejus nunc figura ita certatim exquiritur ab omnibus, ut ubique reperiatur, apud principes et subditos, apud mulieres et viros, apud virgines et nuptas, apud servos et liberos; nam illud omnes signum frequenter imprimunt in membrorum nobiliori parte, et in fronte ceu in columna figuratum quotidie circumferunt. Hoc in sacra mensa, hoc in sacerdotum ordinationibus, hoc rursum cum corpore Christi in mystica coena refulget. Hoc ubique celebratum videre est, in domibus, in foro, in desertis, in viis, in montibus, in saltibus, in collibus, in mari, in navibus, in insulis, in lectis, in vestimentis, in armis, in thalamis, in conviviis, in vasis argenteis et aureis, in margaritis,

jejuniorum vestrorum inveniuntur voluntates vestrae, et omnes, qui sub vestra potestate

---

in parietum picturis, in corporibus brutorum male affectis, in corporibus a daemone obsessis, in bellis, in pace, in diebus, in noctibus, in choreis tripudiantium, in sodalitiis sese macerantium, adeo certatim donum hoc mirabile ejusque gratiam ineffabilem omnes perquirunt. Nemo pudore afficitur vel erubescit, dum cogitat hoc maledictae mortis symbolum esse; sed illo omnes magis exornamur, quam coronis, diadematibus et mille margaritarum monilibus: ita non modo aversamur crucem, sed etiam amabilis illa desiderabilisque omnibus est. Ubique illa fulget, in parietibus domorum, in tectis, in libris, ut urbibus, in vicis, in incultis, in cultis locis. Hic libenter gentilem interrogarem, undenam fit, ut damnationis maledictaeque mortis symbolum, omnibus ita amabile optabileque sit?" Quibus expensis, quis non mirabitur, protestantes usum tam venerandum, tam antiquum, solemnem et universalem, tam salutarem et efficacem, quo continetur professio fidei, spei et charitatis in Christum et hunc crucifixum, abrogasse et profligasse, imo non deesse qui illum irrideant atque spernant. Candide fatemur, dissensum ab agendi sentiendique ratione veteris Ecclesiae tam apertum tamque magnifestum in re prima specie minima praejudicium nobis esse majoris dissensus, dissensus qui defectionis a vera Ecclesia sit argumentum. Repetere nobis licet verba Jonae aurelianensis adversus Claudium taurinensem (l. 1. Mig. 106, 333): „Ut quid vexillum crucis exhorrescis? Nescisne quia daemonum est ejusdem crucis vexillum exhorrescere? Quid, rogo, sorduit tantum tibi crux Christi? Puto sane, si te

sunt, stimulatis. In judiciis et litibus jejunatis, et percutitis pugnis humilem (ib. 3)." Ut quid mihi jejunatis? Quale illud potest esse jejunium, cujus iram non dicam nox occupat, sed luna integram derelinquit? Te ipsam considerans, noli in alterius ruina, sed in tuo opere gloriari.

38. Nec illarum tibi exempla proponas, quae carnis curam facientes, possessionum reditus et quotidianas domus impensas supputant. Neque enim undecim apostoli Judae proditione sunt fracti: nec, Phygelo et Alexandro facientibus naufragium (1. Tim. 1, 19; 2. ep. 2, 18), ceteri a cursu fidei substiterunt. Nec dicas, illa et illa suis rebus fruitur: honoratur ab hominibus, fratres ad eam conveniunt et sorores. Numquid ideo virgo esse desiit? Primum dubium est, an virgo sit talis. Non enim quo modo videt homo, videt Deus. Homo videt in facie, Deus autem videt in corde. Dehinc, etiam si corpore virgo est, an spiritu virgo sit, nescio. Apostolus autem ita virginem definivit: „Ut

---

cruce Christi redemptum fideliter credidisses, nunquam te infestum ejus inimicum et exsecratorem atque abdicatorem constituisses. Per crucem namque mortis auctor superatus est, et mortalibus vita reddita est."

sit sancta corpore, et spiritu (1. Cor. 7, 34).“ Ad extremum habeat sibi gloriam suam. Vincat[1]) Pauli sententiam: deliciis fruatur, et vivat. Nos meliorum exempla sectemur. Propone tibi beatam Mariam, quae tantae exstitit puritatis, ut mater Domini esse mereretur. Ad quam cum Angelus Gabriel in viri specie descendisset, dicens: „Ave gratia plena, Dominus tecum:“ consternata et perterrita, respondere non potuit, nunquam enim a viro fuerat salutata. Denique nuncium discit, et loquitur, et quae hominem formidabat, cum angelo fabulatur intrepida. Potes et tu esse mater Domini. „Accipe tibi tomum magnum, novum et scribe in eo stilo hominis: velociter spolia detrahe (Is. 8, 1):“ et postquam accesseris ad prophetissam, et conceperis in utero, et pepereris filium (ib. v. 3), dic: „A timore tuo Domine concepimus, et doluimus, et peperimus spiritum salvationis tuae, quem fecimus super terram (ib. 26, 18).“ Tunc et filius tuus tibi respondebit, et dicet: „Ecce mater mea, et fratres mei (Marc. 3, 34).“ Et mirum in modum ille, quem in latitudine pectoris tui paulo ante descripseras, quem in novitate cordis stilo

[1]) Vincat i. e. falsam ostendat.

signaveras, postquam spolia ex hostibus receperit, postquam denudaverit principatus et potestates, et affixerit eas cruci, conceptus adolescit, et major effectus sponsam te incipit habere de matre. Grandis labor, sed grande praemium, esse quod martyres, esse quod apostoli, esse quod Christus est: quae quidem universa tunc prosunt, cum in Ecclesia fiunt, cum in una domo pascha celebramus: si arcam ingredimur cum Noe, si pereunte Hiericho, Rahab meretrix justificata nos continet. Ceterum virgines, quales apud diversas haereses, et quales apud impurissimum Manichaeum esse dicuntur, scorta sunt existimandae non virgines; si enim corporis earum auctor est diabolus, quo modo possunt honorare plasmationem hostis sui? sed quia sciunt virginale vocabulum gloriosum, sub ovium pellibus lupos tegunt. Christum mentitur antichristus, et turpitudinem vitae falso nominis honore convestiunt. Gaude soror, gaude filia, gaude mi virgo: quia, quod aliae simulant, tu vere esse coepisti.

39. Haec omnia, quae digessimus, dura videbuntur ei, quae non amat Christum. Qui autem omnem seculi pompam pro purgamento habuerit, et vana duxerit universa sub sole, ut Christum lucrifaciat, qui commortuus

est Domino suo, et consurrexit, et crucifixit carnem cum vitiis et concupiscentiis, libere proclamabit: „Quis nos separabit a caritate Christi? an tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?“ Et iterum: „Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsum, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. 8, 35 ss.).“ Dei Filius pro nostra salute hominis factus est filius. Novem mensibus in utero, ut nascatur, exspectat, fastidia sustinet, cruentus egreditur, pannis involvitur, blanditiis delinitur: et ille pugillo mundum includens praesepis continetur angustiis. Taceo, quod usque ad triginta annos ignobilis, parentum paupertate contentus est: verberatur et tacet: crucifigitur, et pro crucifigentibus deprecatur. „Quid igitur retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Ps. 115, 4 ss.).“ Haec est sola digna retributio, cum sanguis sanguine compensatur, et redempti cruore

Christi pro Redemptore libenter occumbimus. Quis sanctorum sine certamine coronatus est? Abel justus occiditur: Abraham uxorem periclitatur amittere. Et ne in immensum volumen extendam, quaere et invenies singulos adversa perpessos. Solus in deliciis Salomon fuit, et forsitan ideo corruit. „Quem enim diligit Dominus, corripit. Castigat autem omnem filium, quem recipit (Prov. 3, 12).“ Nonne melius est brevi tempore dimicare, ferre vallum, arma sumere, lassescere sub lorica, et postea gaudere victorem, quam impatientia unius horae servire perpetuo?

40. Nihil amantibus durum est, nullus difficilis cupienti labor est. Respice, quanta Jacob pro Rachel pacta uxore sustinuit: „Et servivit, inquit Scriptura, Jacob pro Rachel annis septem. Et erant in conspectu ejus quasi dies pauci, quia amabat illam (Gen. 29, 20).“ Unde et ipse postea memorat: „In die urebar aestu, et gelu nocte (ib. 31, 40).“ Amemus et nos Christum, ejusque semper quaeramus amplexus: et facile videbitur omne difficile; brevia putabimus universa, quae longa sunt: et jaculo illius vulnerati, per horarum momenta dicemus: „Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est a me (Ps. 119, 2).“ Non sunt enim condignae

passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis (Rom. 8, 18). Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit (ib. 5, 3). Quando tibi grave videtur esse, quod sustines, Pauli secundam epistolam ad Corinthios lege: „In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judaeis quinquies quadragenas una minus accepi: ter virgis caesus sum: semel lapidatus sum: ter naufragium feci: nocte et die in profundo maris fui. In itineribus saepius, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus; in laboribus, in miseriis, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis plurimis, in frigore et nuditate (11, 23 ss.)." Quis nostrum saltem minimam portionem de catalogo harum sibi potest vindicare virtutum? ob quae ille postea confidenter ajebat: „Cursum consummavi, fidem servavi; superest mihi corona justitiae, quam retribuet mihi in illa die Dominus justus judex (2. Tim. 4, 7)." Si cibus insulsior fuerit, contristamur; et putamus Deo nos aliquod praestare beneficium, cum aquatius

vinum bibimus. Calix frangitur, mensa subvertitur, verbera resonant, et aqua tepidior sanguine vindicatur. „Regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud (Matth. 11, 12).“ Nisi vim feceris, coelorum regna non capies. Nisi pulsaveris importune, panem non accipies sacramenti. An non tibi videtur violentia, cum caro cupit esse quod Deus est, et illuc, unde angeli corruerunt, angelos judicatura conscendit?

41. Egredere quaeso paulisper de carcere, et praesentis laboris ante oculos tuos tibi pinge mercedem, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Qualis erit illa dies, cum tibi Maria mater Domini choris occurret comitata virgincis? cum post rubrum mare, submerso cum suo exercitu Pharaone, tympanum tenens praecinet responsuris: „Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est; equum et ascensorem projecit in mare (Ex. 15, 1).“ Tunc Thecla in tuos laeta volabit amplexus. Tuncet ipse sponsus occurret, et dicet: „Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea; quia ecce hyems transivit, pluvia abiit sibi (Cant. 1, 10).“ Tunc et angeli mirabuntur, et dicent: „Quae est ista prospiciens quasi diluculum, speciosa ut luna, electa ut sol (ib.

6, 9)?“ Videbunt te filiae, et laudabunt reginae, et concubinae praedicabunt. Hinc et alius castitatis chorus occurret: Sara cum nuptis veniet, filia Phanuelis Anna cum viduis. Erunt in diversis gregibus carnis et spiritus matres tuae. Laetabitur illa, quod genuit, exsultabit ista, quod docuit. Tunc vere super asinam Dominus ascendet, et coelestem ingredietur Jerusalem. Tunc parvuli, de quibus in Isaia Salvator effatur: „Ecce ego, et pueri mei, quos mihi dedit Deus (Is. 8, 18),“ palmas victoriae sublevantes consono ore cantabunt: „Osanna in excelsis: Benedictus, qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis (Joan. 12, 13).“ Tunc centum quadraginta quatuor millia in conspectu throni et seniorum tenebunt citharas, et cantabunt canticum novum, et nemo poterit dicere canticum illud, nisi numerus definitus. „Hi sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt: virgines enim permanserunt. Hi sunt, qui sequuntur agnum, quocunque vadit (Apoc. 14, 4).“ Quotiescunque te vana seculi delectaverit ambitio, quoties in mundo aliquid videris gloriosum: ad paradisum mente transgredere: esse incipe, quod futura es: et audies a sponso tuo: „Pone me sicut umbraculum in corde tuo, sicut signaculum

in brachio tuo," et corpore pariter ac mente munita clamabis, et dices: „Aquae multae non potuerunt exstinguere caritatem, et flumina non operient eam (Cant. 8, 6, 7)."

EPISTOLA V [1]).

PAULAE ET EUSTOCHII

AD MARCELLAM, DE SANCTIS LOCIS.

ARGUMENTUM.

Paula et Eustochium, quae jam in Bethleem in monasterio vitam agebant, Marcellam, nobilissimam feminam, ut relicta Roma, ad loca sancta se conferat, adhortantur.

1. Mensuram caritas non habet, et impatientia nescit modum, et desiderium non

---

[1]) Scripta c. a. 386. In edit. Vallarsi 46. al. 17. Licet vero haec epistola non sit s. Hieronymi, illi tamen conscribendae sensus atque ipsa identidem verba praestitisse videri potest; cum ab ejus ore penderent Paula et Eustochium; hinc semper inter Hieronymi epistolas edi solet. Cum vero epistola haec plane sit eximia, insigne quoque monumentum venerationis illius, qua sec. 4. christiani prosequebantur loca redemptionis nostrae mysteriis sanctificata, inter epistolas etiam selectas s. Hieronymi locum meretur. Porro Paula ex nobilissima et antiquissima romana stirpe prognata, mater erat Eustochii

sustinet. Unde et nos oblitae virium nostrarum, et non quid possimus, sed quid velimus, tantum cogitantes, magistram cupimus docere discipulae, et ut est vulgare proverbium-Sus artium repertricem[1]). Tu, quae prima scintillam nostro fomiti subjecisti; quae ad hoc studium nos et sermone hortata es et exemplo, et quasi gallina congregasti sub alas pullos tuos, nunc nos libere absque

---

virginis, cui praecedens epistola est inscripta. Mater cum filia secuta est Hieronymum in Palaestinam (a. 385), ubi sanctissime vixerunt (ut testem audiemus Hieronymum in aliis epistolis), donec illa a. 404, haec a. 419. sancto fine quievit. Sicut Eustochium ita et Paulam inter sanctas numerat Ecclesia. Quo encomio Eustochium virgo celebretur supra audivimus (annot. 1. ad ep. IV.). De s. Paula ita habet martyrologium romanum ad d. 26. Jan.: „Apud Bethlehem Judae dormitio s. Paulae viduae, matris Eustochii virginis Christi: quae cum esset e nobilissimo senatorum genere, renuncians seculo et facultates suas pauperibus distribuens, ad praesepe Domini se recepit, ubi multis virtutibus praedita et longo coronata martyrio, ad coelestia regna transivit, cujus vitam virtutibus admirandam s. Hieronymus scripsit." Summi sanctas has feminas fecit Hieronymus, qui votis eorum annuens plura composuit opera, librosque s. Scripturae commentariis illustravit.

[1]) *Artium repertricem* i. e. Minervam. Hoc proverbio significatur quod ante aliis dixerant verbis: „Magistram cupimus docere discipulae."

matre volitare patieris, et accipitris pavere formidinem, et ad omnem umbram praetervolantium avium formidare? Igitur, quod solum absentes facere possumus, querulas fundimus preces et desiderium nostrum non tam fletibus, quam ejulatibus contestamur: ut Marcellam nostram nobis reddas, et illam mitem, illam suavem, illam omni melle et dulcedine dulciorem non patiaris apud eas esse rigidam, et tristem rugare frontem, quas affabilitate sua ad simile vitae studium provocavit.

2. Certe, si sunt meliora, quae poscimus, non est impudens desiderium. Si cunctae Scripturarum voces nostrae sententiae congruunt, non facimus audacter, ad ea te provocantes, ad quae tu nos saepissime cohortata es. Prima Dei vox ad Abraham: *Exi*, inquit, *de terra tua, et de cognatione tua, et vade in terram, quam monstravero tibi* (Gen. 12, 1). Jubetur patriarcha, ad quem primum de Christo facta est repromissio, ut relinquat chaldaeos, relinquat confusionis urbem, et Rooboth, id est, *latitudines* ejus: relinquat campum Sennaar, in quo superbiae usque ad coelum erecta turris est, et post fluctus istius seculi, post flumina super quae sederunt sancti, et fleverunt cum recordarentur

Sion (Ps. 136, 1), post gravem gurgitem Chobar, de quo Ezechiel, capillo verticis sublevatus, Jerusalem usque transfertur (Ez. 1, 1); ut habitet terram repromissionis, quae non rigatur, ut Aegyptus de deorsum, sed de sursum, nec facit olera languentium cibos; sed temporaneum et serotinum de coelo exspectat imbrem (Os. 6, 3). Haec terra montuosa et in sublimi sita, quantum a deliciis seculi vacat, tanto majores habet delicias spiritus. Denique et Maria, mater Domini, postquam ad eam angeli facta est promissio, et uterum suum intellexit esse domum filii Dei, derelictis campestribus ad montana perrexit. De hac urbe, allophylo[1]) quondam hoste superato, et diabolicae percussa frontis audacia, postquam ille in faciem corruit, exsultantium animarum turba processit, et concinens chorus decem millium David nostri victoriam praedicavit. In hac angelus gladium tenens, et totam impietatis devastans urbem, in Ornam Jebusaeorum regis area templum Domini designavit (1. Paral. 21, 22 ss.). Jam tunc significans Ecclesiam Christi, non in

[1]) Allophylo i. e. alienigena. Respiciunt hic Goliath philisthaeum, quem David ejus fronte percusso interfecit 1. Reg. 17.

Israel, sed in gentibus consurgentem. Recurre ad Genesim, et Melchisedech regem Salem[1]) hujus principem invenies civitatis, qui jam tunc in typo Christi panem et vinum obtulit, et mysterium christianum in Salvatoris sanguine et corpore dedicavit.

3. Tacita forsitan mente reprehendes, cur non sequamur ordinem Scripturarum, sed passim et ut quidquid obviam venerit, turbidus sermo perstringat? Sed in principio testatae sumus, dilectionem ordinem non habere, et impatientiam nescire mensuram. Unde et in Cantico Canticorum quasi difficile praecipitur: *Ordinate in me caritatem* (2, 4); et nunc eadem dicimus nos, non ignoratione, sed affectu labi. Denique ut multo inordinatius aliquid proferamus, antiquiora repetenda sunt. In hac urbe, imo in hoc tunc loco et habitasse dicitur, et mortuus esse Adam. Unde et locus in quo crucifixus est

---

[1]) Non ejus Salem, quae postea Jerusalem dicta est, sed alterius hujus nominis oppidi juxta Scythopolim regem fuisse Melchisedech contendit Hieronymus in ep. ad Evangelum (63. al. 126. n. 8). Paula et Eustochium, quae communiorem sententiam heic proferunt, in aliis quoque infra a s. doctoris placitis discordant. Vallarsi.

Dominus noster, Calvaria appellatur, scilicet, quod ibi sint antiqui hominis calvaria condita: ut secundus Adam, id est, sanguis Christi de cruce stillans, primi Adam et jacentis protoplasti peccata dilueret, et tunc sermo ille Apostoli compleretur: *Excitare qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (Eph. 5, 14)? Quantos haec urbs prophetas, quantos emiserit sanctos viros, longum est recensere. Totum mysterium nostrum istius provinciae urbisque vernaculum est. In tribus nominibus Trinitatis demonstrat fidem: Jebus, Salem et Jerusalem appellatur. Primum nomen *calcata*, secundum *pax*, tertium *visio pacis*. Paulatim quippe pervenimus ad fidem, et post conculcationem ad pacis visionem erigimur: ex qua pace Salomon, id est, *pacificus* in ea natus est, et factus est in pace locus ejus. Et in figura Christi, sub etymologia urbis, Dominus dominantium, et Rex regum nomen accepit. Quid referemus de David et tota progenie ejus, quae in hac civitate regnavit? Quanto enim Judaea ceteris provinciis, tanto haec urbs cuncta sublimior est Judaea: et (ut coactius disseramus) totius provinciae gloria metropoli vindicatur, et quidquid in membris laudis est, omne refertur ad caput.

4. Jamdudum te cupientem in verba prorumpere, ipsi literarum apices sentiunt, et venientem contra charta intelligit quaestionem. Respondebis quippe et dices, haec olim fuisse, quando dilexit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob, et fuerunt fundamenta ejus in montibus sanctis (Ps. 86, 2): licet et haec possint altius interpretari. Postquam vero consurgentis Domini vox illa pertonuit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. 23, 38), et flebiliter ruinam ejus prophetavit, dicens: *Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas et lapidas eos. qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alis, et noluisti? Ecce dimittetur vobis domus vestra deserta* (Luc. 13, 34): et postquam velum templi scissum est, et circumdata ab exercitu Jerusalem, et dominico cruore violata, tunc ab ea etiam angelorum praesidia et Christi gratiam recessisse. Denique etiam Josephum, qui vernaculus scriptor est judaeorum, asserere, illo tempore, quo crucifixus est Dominus, ex adytis templi virtutum coelestium erupisse voces, dicentium: „Transmigremus ex his sedibus.“ Ex quibus et aliis apparere, ubi abundavit gratia, ibi superabundasse

peccatum: et postquam audierunt apostoli: *Euntes docete omnes gentes* (Matth. 28, 19); et ipsi apostoli dixerunt: *Oportebat quidem vobis primum annunciare verbum Dei: quoniam autem noluistis, ecce transimus ad gentes* (Act. 13, 46): tunc omne sacramentum Judaeae, et antiquam Dei familiaritatem per apostolos in nationes fuisse translatam.

5. Valida quidem quaestio, et quae posset etiam eos, qui Scripturarum aliquid attigerunt, concutere, sed perfacile solvitur. Nunquam enim eam fleret Dominus corruentem, nisi diligeret. Flevit et Lazarum, quia amabat eum. Et hoc tamen prima fronte cognoscito, non loci, sed hominum fuisse peccatum. Verum quia interfectio populi captivitas civitatis est, propterea urbem deletam, ut populus puniretur: ideo templum subrutum, ut typicae hostiae tollerentur. Ceterum, quantum ad locum pertinet, per profectus temporum multo nunc augustior est, quam ante fuit. Venerabantur quondam judaei sancta sanctorum, quia ibi erant cherubim, et propitiatorium et arca testamenti, manna, virga Aaron, et altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur sepulcrum Domini? quod quotiescunque ingredimur, toties jacere in

sindone cernimus Salvatorem: et paululum ibidem commorantes, rursum videmus angelum sedere ad pedes ejus, et ad caput sudarium convolutum? Cujus sepulcri gloriam, multo antequam excideretur a Joseph, scimus Isaiae vaticinio prophetatam, dicentis: *Et erit requies ejus honor* (11, 10), quod scilicet sepulturae Domini locus esset ab omnibus honorandus.

6. Sed dices, quomodo in Apocalypsi Joannis legimus: *Et occidet illos* (haud dubium, quin prophetas) *bestia, quae ascendit ex abysso, et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est* (11, 7ss.). Si enim ais: Civitas magna, in qua crucifixus est Dominus, nulla est alia, nisi Jerusalem: ubi autem crucifixus est Dominus, spiritualiter Sodoma appellatur et Aegyptus: ergo Jerusalem Sodoma est et Aegyptus, in qua crucifixus est Dominus. Primum te scire volumus, omnem sanctam Scripturam non posse sibi esse contrariam, et maxime unum adversum se non discrepare librum; et ut plus adjiciamus, eumdem ejusdemque libri locum. In Apocalypsi, de quanunc testimonium protulisti, ante decem circiter versiculos

scribitur: *Surge et metire templum Dei et altare et adorantes in eo; atrium autem quod est foris templum, ejice foras: et ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.* Si enim Apocalypsis multo post passionem Domini scripta est a Joanne et in ea Jerusalem sancta civitas appellatur: quomodo rursum spiritualiter Sodoma vocatur et Aegyptus? Nec statim potes dicere: sanctam dici Jerusalem coelestem, quae futura est, et Sodomam, quae corruit, appellari, quia de futura dicitur, quod bestia, quae ascensura est de abysso, faciet adversus duos prophetas bellum, et vincet illos, et occidet, et corpora eorum jacebunt in platea civitatis magnae. De qua civitate et in fine ejusdem libri scribitur: *Et civitas in quadro posita est: et longitudo ejus et latitudo tanta est, quanta et altitudo, et mensus est civitatem de arundine aurea, per stadia duodecim millia. Longitudo et latitudo, et altitudo ejus aequalia sunt. Et mensus est muros ejus centum quadraginta quatuor cubitorum mensura hominis, quae est angeli. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide; ipsa vero civitas ex auro mundo*, etc. Ubique quadrum est, ibi nec longi-

tudo nec latitudo appellari potest. Et quae est ista mensura, ut tanta sit longitudo et latitudo, quanta altitudo ejus, et muri de lapide jaspide et tota civitas de auro mundo, et fundamenta et plateae ejus de lapidibus pretiosis, et duodecim portae fulgentes margaritis?

7. Cum ergo haec non possint carnaliter accipi (absurdum quippe est, per duodecim millia stadiorum tantam civitatis longitudinem et latitudinem, quantam et altitudinem, praedicari), spiritualiter intelligenda sunt singula. Et civitas magna, quam videlicet prius aedificavit Cain, et nominavit eam ex vocabulo filii sui, hic mundus intelligendus est, quem accusator fratrum suorum diabolus et fratricida Cain periturus exstruxit vitiis, sceleribus condidit, iniquitate complevit, quae spiritualiter appellatur Sodoma et Aegyptus. De qua Sodoma scribitur: Restituetur Sodoma in antiquum: quod scilicet ita restituendus sit mundus, ut ante fuit. Nec enim possumus credere rursus aedificandam Sodomam et ceteras, Gomorrham scilicet, et Adamam, et Seboim, sed in perpetuos cineres relinquendas. Aegyptum autem nunquam pro Jerusalem legimus: sed semper pro hoc mundo. Et quia longum est de Scriptu-

ris innumerabila exempla congerere, unum testimonium proferamus, ubi manifestissime mundus hic Aegyptus appellatur. In Epistola catholica Judas apostolus, frater Jacobi, scribit dicens: *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia quoniam Jesus populum de terra Aegypti salvans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit.* Et ne putares de Jesu dici filio Nave, statim sequitur: *Angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit.* Et ut credas, ubicunque simul Aegyptus, et Sodoma et Gomorrha nominantur, non loca, sed mundum hunc interpretari, statim subjungit exemplum: *Sicut Sodoma, et Gomorrha, et finitimae civitates simili modo fornicatae, et abeuntes post carnem alteram, factae sunt exemplum, ignis aeterni poenam sustinentes* (5 ss.) Et quid necesse est plura conquirere, cum post passionem et resurrectionem Domini Matthaeus evangelista commemoret: *Et petrae scissae sunt, et sepulcra aperta, et plurima corpora dormientium sanctorum surrexerunt: et egredientes de sepulcris post resurrectionem suam ingressi sunt sanctam civitatem, et apparuerunt multis* (27, 51).

Nec statim Jerosolyma coelestis, sicut plerique ridicule arbitrantur, in hoc loco intelligitur, cum signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora sanctorum in coelesti Jerusalem visa sunt. Cum ergo et evangelistae et omnes Scripturae Jerosolymam sanctam nominent civitatem; et psalmista praecipiat, ut adoremus in loco ubi steterunt pedes ejus (Ps. 131, 7), ne patiaris eam appellari Sodomam, et Aegyptum, per quam Dominus jurare vetat, quia sit civitas magni Regis.

8. Maledictam terram nominant quod cruorem Domini hauserit. Et quo modo benedicta loca putant, in quibus Petrus et Paulus christiani exercitus duces sanguinem fudere pro Christo? Si servorum et hominum gloriosa confessio est, cur Domini et Dei non sit gloriosa confessio? Et martyrum ubique sepulcra veneramur: et sanctam favillam oculis apponentes, si liceat, etiam ore contingimus; et monumentum, in quo Dominus conditus est, quidam existimant negligendum? Si nobis non credimus: credamus saltem diabolo et angelis ejus: qui quotiescunque ante illud de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes contremiscunt, rugiunt et

sero dolent crucifixisse, quem timeant[1]). Si post passionem Christi (ut scelerata vox

---

[1]) Confirmant hic Paula et Eustochium, quod pluribus demonstravimus (in diss. t. 1. opusc.) daemonem vel invitum testem esse veritatis. quibus ut hujus argumenti vis et usus magis magisque splendeat, haec addantur. In primis quae ipse Hieronymus habet, qui ad hoc factum provocat adversus Vigilantium, quo vindicet reliquiarum cultum, scribens n. 10: „Argumentatur (Vigilantius) contra signa atque virtutes, quae in basilicis martyrum fiunt, et dicit eas incredulis prodesse, non credentibus, quasi nunc hoc quaeratur, quibus fiant et non, qua virtute fiant.... Responde quomodo in vilissimo pulvere et favilla nescio qua tanta signorum virtutumque praesentia. Sentio, sentio, infelicissime mortalium, quid doleas, quid timeas. Spiritus iste immundus, qui haec te cogit scribere, saepe hoc vilissimo tortus est pulvere, imo hodieque torquetur, et qui in te plagas dissimulat, in ceteris confitetur. Nisi forte in morem gentilium impiorumque Porphyrii et Eunomii, has praestigias daemonum esse confingas, et non vere clamare daemones, sed sua simulare tormenta. Do consilium, ingredere basilicas martyrum et aliquando purgaberis: invenies ibi multos socios tuos, et nequaquam cereis martyrum, qui tibi displicent, sed flammis invisibilibus combureris, et tunc fateberis, quod nunc negas et tuum nomen, qui in Vigilantio loqueris, libere proclamabis, te esse aut Mercurium . . . aut Nocturnum . . . aut certe Liberum etc.“ Quae sponte sua nobis in memoriam revocant quae narrat Sulpicius Severus dial. 3. n. 6. de s. Martino: „Monasterium b. viri duobus a civitate erat millibus dispa-

concrepat) hic detestabilis locus est: quid sibi voluit Paulus Jerosolymam festinare, ut ibi

---

ratum: sed si quoties venturus ad ecclesiam pedem extra cellulae suae limen extulerat, videres per totam ecclesiam energumenos rugientes et quasi adveniente judice agmina damnanda trepidare, ut adventum episcopi clericis, qui venturum esse nescirent, daemoniorum gemitus indicaret . . . Nomina etiam nullo interrogante prodebant: ille se Jovem, iste Mercurium fatebatur. Postremo cunctos diaboli ministros cum ipso cerneres auctore cruciari, ut jam in Martino illud fateamur impletum quod scriptum est: *Quoniam sancti de angelis judicabunt* (1. Cor. 6, 3)." Hinc testatur: „Efferor (credite) spiritu et prae dolore totus insanio: non credunt Martini virtutibus christiani, quas daemones fatebantur." Hac ratione pariter utitur s. Maximus ad suadendum reliquiarum cultum. „Cur non honorem, quaerit s. 88. seu 3. de natali ss. mart., corpus illud, quod reverentur et daemones, quod afflixerunt in supplicio, sed glorificant in sepulcro?" Cf. Victricius rothomag. ap. Migne 20, 453; auctor quaest. ad Antiochum inter op. s. Athan. q. 39, 40 (Migne, patrol. gr. 28, 624). Augustinus, qui de civit. Dei l. 8. c. 26. refert: „In multis talibus locis (memoriis martyrum) torquentur (daemones) et coufitentur, et de possessis hominum corporibus ejiciuntur." Sed praesertim ad hoc factum provocant patres pro demonstranda religionis christianae veritate. „Cujus hominis discipuli, interrogat gentiles Pionius martyr (ap. Ruinart acta sinc. n. 13.), qui sit per vim mortuus, daemones tot per annos ejecerunt facturique sunt?" Hoc argumento usus est s. Antonius in disputatione cum philo-

faceret Pentecosten? qui retinentibus se locutus est, dicens: *Quid facitis flentes, et*

---

sophis, teste Athanasio (in ejus vita n. 78, 80). „Ecce hic quidam adsunt a daemonibus vexati: accesserant quippe ad eum quidam daemoniaci, quos in medium adducens ait: Aut vestris argumentis aut qua volueritis arte, imo si lubet magica, vestra invocantes idola, hos mundate: si non valetis, nobiscum pugnandi finem facite videbitisque virtutem crucis Christi. His dictis Christum invocavit et daemoniacos bis terque sigillo crucis signavit. Mox steterunt homines incolumes mentisque compotes gratiasque agentes Domino etc.“ Et ipse Athanasius (de incarn. n. 30): „Qui fieri potest, si non resurrexit (Christus), sed mortuus est, ut daemones . . . ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idololatria exturbatur, omnes statim daemonum fraudes ac fallaciae patefiunt, nullusque daemon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audito mox aufugit et abit. Hoc profecto mortui non est opus sed viventis maximeque Dei etc.“ Quibus plane similia habet n. 32. Merito hinc statuit Zachaeus christianus scriptor sec. 5. (consult. l. 1. c. 6. ap. Migne, patrol. lat. 20, 1076): „Non est tam inops fidei nostrae aut egena defensio, ut in sui probatione externis tantum testimoniis innitatur, nec quod intra se est, foris quaerit. Audi immundos daemoniorum spiritus, quae vestra sunt numina, sub hujus vocabuli invocatione conterritos Christum Deum et Dei Filium non negare, ac velut reos cum tormenta saeviunt quaestionum, non quod placet dicere, sed quod extorquetur fateri; et si credulitati nostrae et fidei

conturbantes cor meum? ego enim non solum ligari, sed mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu (Act. 21, 13). Quid ceteri sancti et illustres viri, quorum vota et oblationes post praedicationem Christi ad fratres, qui erant Jerosolymis, deferebantur?

9. Longum est nunc ab ascensu Domini usque ad praesentem diem per singulas aetates currere, qui episcoporum, qui martyrum, qui eloquentium in doctrina ecclesiastica virorum venerint Jerosolymam, putantes minus se religionis, minus habere scientiae, nec summam, ut dicitur, manum accepisse vir-

---

derogatis, diis saltem vestris credite; aut si alterius pudor non est, negent homines quod etiam daemones confitentur.“ Absolvimus verbis auctoris quaestionum in V. et N. T. (in append. op. s. Aug. q. 114): „Et modo daemonia nominata cruce Christi terrentur, et si impensius fiat, fugantur; et dii paganorum formidine et metu nominatae crucis responsa dare non possunt. Si opprobrium est mors Christi, quare terrori est? Res enim quae ex crimine venit, non timeri debet, sed contemni. Quis enim timeat hominem pro suo crimine occissum? At si innocens fuerit, timeri tamen non potest, sed doleri. Itaque nisi sentirent daemonia vel dii paganorum, sacramentum esse crucem Christi, nominata ea non terrerentur, et ut expressius dicam, nisi rei essent, non timerent etc.“

tutum, nisi in illis Christum adorassent locis, de quibus primum Evangelium de patibulo coruscaverat. Certe si etiam praeclarus orator reprehendendum nescio quem putat, quod literas graecas non Athenis, sed Lilybaei, latinas non Romae, sed in Sicilia didicerit[1]), quod videlicet una quaeque provincia habeat aliquid proprium, quod alia aeque habere non possit; cur nos putamus absque Athenis nostris quemquam ad studiorum fastigia pervenisse?

10. Nec hoc dicimus, quod renuamus regnum Dei intra nos esse, et sanctos viros etiam in ceteris esse regionibus, sed quod hoc asseramus, vel maxime eos, qui in toto orbe sunt primi, huc pariter congregari. Ad quae nos loca non ut primae, sed ut extremae venimus, ut primos in eis omnium gentium cerneremus. Certe flos quidam et pretiosissimus lapis inter ecclesiastica ornamenta monachorum et virginum chorus est. Quicunque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divisus ab orbe nostro britannus, si in religione processerit,

---

[1]) Quintum Caecilium, qui causam siculorum contra Verrem agitare volebat, sic reprehendit Cicero: „Si literas graecas Athenis, non Lilybaei, latinas Romae non in Sicilia didicisses etc.“ Vallarsi.

occiduo sole dimisso, quaerit locum fama sibi tantum et Scripturarum relatione cognitum. Quid referamus armenios, quid persas, quid Indiae et Aethiopiae populos, ipsamque juxta Aegyptum, fertilem monachorum, Pontum, et Cappadociam, Syriam Coelen, et Mesopotamiam, cunctaque Orientis examina, quae juxta Salvatoris eloquium, dicentis: *Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilae* (Matth. 24, 2): concurrunt ad haec loca, et diversarum nobis virtutum specimen ostendunt. Vox quidem dissona, sed una religio. Tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates: et inter haec, quae vel prima in christianis virtus est, nihil arrogans, nihil de continentia supercilii. Humilitatis inter omnes contentio est. Quicunque novissimus fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio. Utcunque placuerit incedere, nec detractionis est, nec laudis. Jejunia quoque neminem sublevant: nec defertur inediae, nec moderata saturitas condemnatur. Suo domino stat unusquisque, aut cadit. Nemo judicat alterum, ne a Domino judicetur. Et quod in plerisque provinciis familiare est, ut genuino dente se lacerent, hic penitus non habetur. Procul luxuria, procul voluptas:

tanta in ipsa urbe orationum loca, ut ad ea peragranda dies sufficere non possit.

11. Verum, ut ad villulam Christi et Mariae diversorium veniamus (plus enim laudat unusquisque, quod possidet), quo sermone, qua voce speluncam tibi possumus Salvatoris exponere? Et illud praesepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis, quam infirmo sermone honorandum est. Ubi sunt latae porticus, ubi aurata laquearia, ubi domus miserorum poenis et damnatorum labore vestitae, ubi instar palatii, opibus privatorum exstructae basilicae, ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet: et quasi mundo quidquam possit esse ornatius, tecta magis sua velint aspicere, quam coelum? Ecce in hoc parvo terrae foramine coelorum conditor natus est: hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a magis. Et hic puto locus sanctior est rupe Tarpeja, quae de coelo saepius fulminata ostendit, quod Domino displiceret. Lege Apocalypsim Joannis, et quid de muliere purpurata, et scripta in ejus fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis, et Babylonis cantetur exitu, contuere. *Exite*, inquit Dominus, *de illa populus meus, et ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis*

ejus non accipiatis (18, 4). Ad Jeremiam quoque regrediens, scriptum pariter attende: *Fugite de medio Babylonis, et salvate unusquisque animam suam. Cecidit enim, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio daemonum, et custodia omnis spiritus immundi* (51, 8). Est quidem ibi sancta Ecclesia, sunt trophaea apostolorum et martyrum, est Christi vera confessio, est ab Apostolo praedicata fides, et gentilitate calcata, in sublime se quotidie erigens vocabulum christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo urbis, videri et videre, salutari et salutare, laudare et detrahere, vel audire vel proloqui, et tantam frequentiam hominum saltem invitum videre, a proposito monachorum et quiete aliena sunt. Aut enim videmus venientes ad nos, et silentium perdimus: aut non videmus et superbiae arguimur. Interdumque ut visitantibus reddamus vicem, ad superbas fores pergimus, et inter linguas rodentium ministrorum, postes ingredimur auratos. In Christi vero, ut supra diximus, villula, tota rusticitas, et extra psalmos silentium est. Quocunque te verteris, arator stivam tenens, alleluja decantat. Sudans messor psalmis se avocat, et curva attondens vitem falce vinitor, aliquid davidicum canit. Haec sunt

in hac provincia carmina: hae, ut vulgo dicitur, amatoriae cantationes, hic pastorum sibilus, haec arma culturae.

12. Verum quid agimus, nec quid deceat, cogitantes, solum quod cupimus, hoc videmus? O quando tempus illud adveniet, cum anhelus nuncium viator apportet, Marcellam nostram ad Palaestinae litus appulsam, et toti monachorum chori, tota virginum agmina concrepabunt? obviam jam jamque gestimus occurrere, et non exspectato vehiculo concitum pedibus ferre corpus. Tenebimus manus, ora cernemus, et a desiderato vix avellemur amplexu. Ergone erit illa dies, quando nobis liceat speluncam Salvatoris intrare, in sepulcro Domini flere cum sorore[1]), flere cum matre? crucis deinde lambere lignum, et in Oliveti monte cum ascendente Domino, voto et animo sublevari? videre exire Lazarum fasciis colligatum, et fluenta Jordanis ad lavacrum Domini puriora, inde ad pastorum caulas pergere, in David orare mausoleo? Amos prophetam etiam nunc buccina pastorali in

---

[1]) Sororem intellige Mariam, Alphaei conjugem, aut Cleophae juxta Joannem, matrem Jacobi minoris, adeoque sororis Mariae Virginis. Vallarsi. Forte tamen melius haec de ipsa intelliguntur Marcella, cui scribunt.

sua conspicere rupe clangentem? Ad Abraham, Isaac et Jacob, trium quoque illustrium feminarum [1]), vel tabernacula properare, vel memorias? videre fontem, in quo a Philippo Eunuchus est tinctus? Samariam pergere, et Joannis Baptistae, Elisaei quoque, et Abdiae pariter cineres adorare? ingredi speluncas, in quibus persecutionis et famis tempore prophetarum agmina sunt nutrita? Ibimus ad Nazareth, et juxta interpretationem nominis ejus, florem videbimus Galileae. Haud procul inde cernetur Cana, in qua aquae in vinum versae sunt. Pergemus ad Itabyrium [2]), et tabernacula Salvatoris, non ut Petrus quondam voluit, cum Moyse et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu sancto. Inde ad mare veniemus Genezareth, et de quinque et septem panibus videbimus in deserto quinque et quatuor hominum millia saturata. Apparebit oppidum Naim, in cujus porta viduae filius suscitatus est. Videbitur et Hermonim, et torrens Endor, in quo superatus est Sisara. Capharnaum quoque signorum Domini familiare, et omnis pariter Galilaea cernetur. Et tunc comitante Christo, cum

[1]) Saram, Rebeccam et Liam hic intelligit. Cf. Gen. 49, 31.

[2]) I. e. Thabor montem.

per Silo, et Bethel, et cetera loca, in quibus ecclesiae quasi quaedam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulneratae jaculo Salvatoris in commune dicemus: *Inveni, quem quaesivit anima mea: tenebo eum, et non dimittam illum* (Cant. 3, 4).

EPISTOLA VI [1]).

AD NEPOTIANUM

DE VITA CLERICORUM ET MONACHORUM.

ARGUMENTUM.

Nepotianus, Heliodori ex sorore nepos, juvenis adhuc aetate, verum senili animo, petierat per literas a D. Hieronymo, ut sibi vivendi formam, quae a clericis vel monachis servari debet, praescriberet. Facit hoc vir sanctus praesenti epistola; in qua παραινετικῶς multa ad eorum vitam pertinentia luculenter exponit.

1. Petis a me, Nepotiane carissime, literis transmarinis, et crebro petis, ut tibi brevi volumine digeram praecepta vivendi, et qua ratione is, qui seculi militia derelicta, vel

---

[1]) Scripta a. 394. In edit. Vall. 52. al. 2.

monachus coeperit esse vel clericus, rectum Christi tramitem teneat, ne ad diversa vitiorum diverticula rapiatur. Dum essem adolescens, imo pene puer, et primos impetus lascivientis aetatis eremi duritia refrenarem, scripsi ad avunculum tuum sanctum Heliodorum exhortatoriam epistolam[1]) plenam lacrymis querimoniisque, et quae deserti sodalis monstraret affectum. Sed in illo opere pro aetate tunc lusimus, et calentibus adhuc rhetorum studiis atque doctrinis, quaedam scholastico flore depinximus. Nunc jam cano capite, et arata rugis fronte, et ad instar boum pendentibus a mento palearibus:

Frigidus obsistit circum praecordia sanguis[2]).

Unde et in alio loco idem poeta canit:

Omnia fert aetas, animum quoque.

Et post modicum:

Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Moerin
Jam fugit ipsa[3]).

2. Quod ne de gentili tantum literatura proferre videamur, divinorum voluminum sacramenta cognosce. David annos natus septuaginta, bellicosus quondam vir, senectute frigescente, non poterat calefieri. Quaeritur

---

[1]) Haec epistola prima est in nostra editione.
[2]) Virgilius Georg. l. 2.
[3]) Idem in Bucol. Eclog. 8.

itaque puella de universis finibus Israel Abisag Sunamitis, quae cum rege dormiret, et senile corpus calefaceret (3. Reg. 1). Nonne tibi videtur, si occidentem sequeris literam, vel figmentum esse de mimo, vel Atellanarum ludrica[1])? Frigidus senex obvolvitur vestimentis, et nisi complexu adolescentulae non tepescit. Vivebat adhuc Bethsabee: supererat Abigail, et reliquae uxores ejus et concubinae, quas Scriptura commemorat. Omnes quasi frigidae repudiantur, et in unius tantum adolescentulae grandaevus calescit amplexibus. Abraham multo David senior fuit, et tamen, vivente Sara, aliam non quaesivit uxorem. Isaac duplices David annos habuit, et cum Rebecca jam vetula nunquam friguit. Taceo de prioribus ante diluvium viris, qui post annos nongentos, non dico senilibus, sed pene jam cariosis artubus, nequaquam puellares quaesiere amplexus. Certe Moyses, dux israelitici populi, centum et viginti annos habebat, et Sephoram non mutavit.

3. Quae est igitur ista Sunamitis, uxor et virgo tam fervens, ut frigidum calefaceret,

---

[1]) Notissimum comediae genus ab Atella Oscorum oppido prope Aversam in Campania sic appellatum. Vide Livium l. 7. c. 2. Vallarsi.

tam sancta, ut calentem ad libidinem non provocaret? Exponat sapientissimus Salomon patris sui delicias, et pacificus bellatoris viri narret amplexus: „Posside sapientiam, posside intelligentiam. Ne obliviscaris, et ne declinaveris a verbis oris mei, neque derelinquas illam, et apprehendet te: ama illam, et servabit te. Principium sapientiae, posside sapientiam: et in omni possessione tua posside intelligentiam, circumda illam, et exaltabit te: honora illam et amplexabitur te: ut det capiti tuo coronam gratiarum: corona quoque deliciarum proteget te (Prov. 4, 5 ss.)." Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus, et crescente sola sapientia, decrescunt cetera, jejunia, vigiliae et eleemosynae, chameuniae[1]), huc illucque discursus, peregrinorum susceptio, defensio pauperum, instantia orationum, perseverantia, visitatio languentium, labor manuum, unde praebeantur eleemosynae. Et, ne sermonem longius protraham, cuncta, quae per corpus exercentur, fracto corpore minora fiunt. Nec hoc dico, quod in juvenibus et adhuc solidioris aetatis, his dumtaxat, qui labore et ardentissimo studio, vitae quoque sanctimonia, et orationis ad Dominum Jesum

[1]) *Chameunia*, vox graeca, latine humi cubatio.

frequentia, scientiam consecuti sunt, frigeat sapientia, quae in plerisque senibus aetate marcescit: sed quod adolescentia multa corporis sustineat bella, et inter incentiva vitiorum et carnis titillationes, quasi ignis in lignis viridibus suffocetur, et suum non possit explicare fulgorem. Senectus vero eorum, qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, aetate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit: unde et sapiens ille vir Graeciae Themistocles[1]), cum expletis centum et septem annis se mori cerneret, dixisse fertur, se dolere

---

[1]) Sic quidem editi omnes ac Mss. habent quotquot inspeximus. Sed cum *Themistoclem* inclytum illum atheniensium ducem hic intelligere haud liceat, neque duo alii Themistocles stoici, quorum alterum Longinus memorat, alterum Plutarchus l. 1. Symp. loquentem inducit, huc referri satis commode possint, verosimillimum est pro *Themistocles* legendum *Theophrastus*, qui celeberrimus Graeciae philosophus, ut ex Laertio constat, cum diutissime vixisset, necdum satis vixisse sibi visus est. Annos quidem vitae ejus idem enumerat Laertius 85, sed ibi vitiatus est numerus pro 105, sive ut rectius Hieronymus supputat 107, nam ipse Theophrastus se annorum 99, cum *Characteres* scriberet, fuisse profitetur in praefatione. Vallarsi.

quod tunc egrederetur e vita, quando sapere coepisset. Plato, octogesimo primo anno scribens mortuus est; et Isocrates nonaginta et novem annos in docendi scribendique labore complevit. Taceo ceteros philosophos Phythagoram, Democritum, Xenocratem, Zenonem, et Cleantem, qui jam aetate longaeva, in sapientiae studiis floruerunt. Ad poetas venio, Homerum, Hesiodum, Simonidem, Stesichorum: qui grandes natu, cygneum nescio quid, et solito dulcius, vicina morte, cecinerunt. Sophocles, cum propter nimiam senectutem, et rei familiaris negligentiam, a filiis accusaretur amentiae, Oedipi fabulam, quam nuper scripserat, recitavit judicibus, et tantum sapientiae in aetate jam fracta specimen dedit, ut severitatem tribunalium in theatri favorem verteret. Nec mirum, cum etiam Cato Censorius, romani generis disertissimus, jam et senex graecas literas discere nec erubuerit, nec desperaverit. Certe Homerus refert, quod de lingua Nestoris, jam vetuli, et pene decrepiti, dulcior melle oratio fluxerit. Sed et ipsius nominis Abisag sacramentum, sapientiam senum indicat ampliorem: interpretatur enim, *pater meus superfluus*, vel *patris mei rugitus*. Verbum *superflui* ambiguum est, sed in praesenti loco virtutem

sonat, quod amplior sit in senibus, et redundans ac larga sapientia; in alio autem loco superfluus, quasi non necessarius ponitur. Abisag autem, id est, *rugitus* proprie nuncupatur, quod, ut maris fluctus, resonat, et ut ita dicam, de pelago veniens fremitus auditur. Ex quo ostenditur, abundantissimum et ultra humanam vocem divini sermonis in senibus tonitruum commorari. Porro Sunamitis in lingua nostra *coccinea* dicitur: ut significet calere sapientiam, et divina lectione fervere: quod licet dominici sanguinis indicet sacramentum, tamen et fervorem ostendit sapientiae: unde et obstetrix illa in Genesi (38, 27 ss.) coccinum ligat in manu Phares, qui ab eo, quod parietem diviserat, duos ante populos separantem, *divisoris*, id est Phares, sortitus est nomen. Et Rahab meretrix, in typo Ecclesiae resticulam mysterium sanguinis continentem, ut, Jericho pereunte, domus ejus salvaretur, appendit in fenestra: unde et in alio loco de viris sanctis Scriptura commemorat: *Hi sunt qui venerunt de calore domus patris Rechab* (1. Paral. 2, 55). Et Dominus noster in Evangelio: *ignem*, inquit, *veni mittere in terram, et quam volo ut ardeat* (Luc. 12, 49)? Qui in discipulorum corda succensus, cogebat eos dicere:

Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas (ib. 24, 32)?

4. Quorsum haec tam longo repetita principio? Ne a me quaeras pueriles declamationes, sententiarum flosculos, verborum lenocinia, et per fines capitulorum singulorum acuta quaedam breviterque conclusa, quae plausus et clamores excitent audientium. Amplexetur me modo sapientia: et Abisag nostra, quae nunquam senescit, in meo requiescat sinu. Impolluta enim est virginitatisque perpetuae, et quae in similitudinem Mariae, cum quotidie generet, semperque parturiat, incorrupta est. Hinc reor dixisse et Apostolum: *Spiritu ferventes* (Rom. 12, 11). Et in Evangelio Dominum praedicasse, quod in fine mundi, quando juxta prophetam Zachariam, stultus pastor esse coeperit (11, 16 ss.), sapientia decrescente, refrigescet caritas multorum. Audi igitur, ut beatus Cyprianus ait[1]), non diserta, sed fortia. Audi fratrem collegio, patrem senio, qui te ab incunabulis fidei usque ad perfectam ducat aetatem, et per singulos gradus vivendi praecepta constituens, in te ceteros erudiat. Scio quidem

[1]) Epist. 1. ad Donatum.

ab avunculo tuo b. Heliodoro, qui nunc pontifex[1]) Christi est, te et didicisse quae sancta sunt, et quotidie discere, normamque vitae ejus, exemplum habere virtutum. Sed et nostra, qualiacunque sunt, suscipe, et libellum hunc libello illius copulato, ut cum ille te monachum erudierit, hic clericum doceat esse perfectum.

5. Igitur clericus qui Christi servit Ecclesiae, interpretetur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur: si enim κλῆρος graece, *sors* latine appellatur: propterea vocantur clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est, pars clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino. Qui Dominum possidet, et cum propheta dicit: *Pars mea Dominus* (Ps. 15, 5), nihil extra Dominum habere potest: quod si quidpiam aliud habuerit praeter Dominum, pars ejus non erit Dominus. Verbi gratia: si aurum, si argentum, si possessiones, si variam supellectilem, cum istis par-

[1]) Pontifex i. e. episcopus Altini, qua ornatus dignitate aquilejensi concilo a. 381. sub Damaso interfuit.

tibus Dominus pars ejus fieri non dignabitur. Si autem ego pars Domini sum et funiculus hereditatis ejus: nec accipio partem inter ceteras tribus, sed, quasi levita et sacerdos, vivo de decimis, et altari serviens altaris oblatione sustentor: habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar. Obsecro itaque te, et repetens iterum iterumque monebo, ne officium clericatus genus antiquae militiae putes, id est, ne lucra seculi in Christi quaeras militia: ne plus habeas, quam quando clericus esse coepisti, et dicatur tibi: *Cleri eorum non proderunt eis* (Jer. 12, 13. sec. LXX.). (Nonnulli enim sunt ditiores monachi, quam fuerant seculares: et clerici, qui possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete et fallace diabolo non habuerant: ut suspiret eos Ecclesia divites, quos mundus tenuit ante mendicos). Mensulam tuam pauperes et peregrini, et cum illis Christus conviva noverit. Negotiatorem clericum, et ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quandam pestem fuge. Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae. Tu aurum contemnis, alius diligit: tu calcas opes, ille sectatur: tibi est cordi silentium, mansuetudo, secretum: illi verbositas, attrita frons, (cui nundinae et) fora

placent et plateae ac medicorum tabernae. In tanta morum discordia quae potest esse concordia? Hospitiolum tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut aequaliter ignora, aut aequaliter dilige. Ne sub eodem tecto mansites: nec in praeterita castitate confidas. Nec David sanctior, (nec Samsone fortior), nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit. Aegrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat, et germana vel mater, aut probatae quaelibet apud omnes fidei. Quod si hujuscemodi non fuerint consanguinitatis castimoniaeque personae, multas anus nutrit Ecclesia, quae et officium praebeant, et beneficium accipiant ministrando, ut infirmitas quoque tua fructum habeat eleemosynae. Scio quosdam convaluisse corpore, et animo aegrotare coepisse. Periculose tibi ministrat, cujus vultum frequenter attendis. Si propter officium clericatus, aut vidua a te visitatur, aut virgo, nunquam domum solus introeas. Tales habeto socios, quorum contubernio non infameris. Si lector, si acolythus, si psaltes te sequitur: non ornentur veste, sed moribus: nec calamistro crispent comas, sed pudicitiam habitu

polliceantur. Solus cum sola, secreto et absque arbitro vel teste non sedeas. Si familiarius est aliquid loquendum: habet nutricem majorem domus, virginem, viduam, vel maritatam: non est tam inhumana[1]) ut nullum praeter te habeat, cui se audeat credere. Caveto omnes suspiciones, et quidquid probabiliter fingi potest, ne fingatur, ante devita. Crebra munuscula, et sudariola, et fasciolas, et vestes ori applicitas, et oblatos ac degustatos cibos, blandasque et dulces literulas sanctus amor non habet. „Mel meum, lumen meum, meum desiderium“, omnes delicias et lepores, et risu dignas urbanitates, et ceteras ineptias amatorum in comoediis erubescimus, in seculi hominibus detestamur: quanto magis in monachis et in clericis, quorum et sacerdotium proposito, et propositum ornatur sacerdotio? Nec hoc dico, quod aut in te, aut in sanctis viris ista formidem: sed quod in omni proposito, in omni gradu et sexu et boni et mali reperiantur, malorumque condemnatio, laus bonorum sit.

6. Pudet dicere sacerdotes idolorum, mimi et aurigae, et scorta hereditates capiunt: solis clericis et monachis hoc lege prohibetur, et

[1]) *Inhumana* i. e. ab hominum consortio aliena et sejuncta.

prohibetur non a persecutoribus, sed a principibus christianis. Nec de lege conqueror, sed doleo, cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum est, sed quo mihi vulnus, ut indigeam cauterio? Provida severaque legis cautio; et tamen nec sic refrenatur avaritia. Per fidei commissa legibus illudimus, et quasi majora sint imperatorum scita quam Christi, leges timemus, et Evangelia contemnimus. Sit heres, sed mater filiorum, id est gregis sui, Ecclesia, quae illos genuit, et nutrivit, et pavit. Quid nos inserimus inter matrem et liberos? Gloria episcopi est, pauperum inopiae providere. Ignominia omniuum sacerdotum est, propriis studere divitiis. Natus in paupere domo et in tugurio rusticano, qui vix milio et cibario pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc similam et mella fastidio. Novi et genera et nomina piscium: in quo litore concha lecta sit, calleo: saporibus avium discerno provincias, et ciborum pretiosorum me raritas, ac novissime damna ipsa delectant. Audio praeterea in senes et anus absque liberis quorundam turpe servitium: ipsi apponunt matulam[1]), obsident lectum, purulentiam stomachi, et phlegmata pulmo-

[1]) *Matulam* (al. *mappulam*) i. e. vas ad usus destinatum immundos.

nis manu propria suscipiunt: pavent ad introitum medici: trementibusque labiis, an commodius habeant, sciscitantur, et si paululum senex vegetior fuerit, priclitantur, simulataque laetitia, mens intrinsecus avara torquetur: timent enim, ne perdant ministerium, et vivacem senem Mathusalae annis comparant. O quanta apud Deum merces, si in praesenti pretium non sperarent! Quantis sudoribus hereditas cassa expetitur! Minori labore margaritum Christi emi poterat.

7. Divinas Scripturas saepius lege, imo nunquam de manibus tuis sacra lectio deponatur. Disce, quod doceas: obtine eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut possis exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere (Tit. 1, 9). Permane in his, quae didicisti, et credita sunt tibi, sciens, a quo didiceris (2. Tim. 3, 14): paratus semper ad satisfactionem omni poscenti te rationem de ea, quae in te est, spe et fide (1. Petr, 3, 15). Non confundant opera tua sermonem tuum: ne, cum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat: Cur ergo haec, quae dicis, ipse non facis? Delicatus magister est, qui pleno ventre de jejuniis disputat. Accusare avaritiam et latro potest: sacerdotis Christi os, mens manusque concordent.

Esto subjectus pontifici tuo, et quasi animae parentem suscipe. Amare filiorum, timere servorum est. *Si pater sum*, inquit, *ubi est honor meus? Si Dominus ego sum, ubi est timor meus* (Mal. 1, 2)? Plura tibi in eodem viro observanda sunt nomina, monachus, pontifex, avunculus tuus, qui te jam in omnibus, quae sancta sunt, docuit. Illud etiam dico, quod episcopi sacerdotes se esse noverint, non dominos: honorent clericos, quasi clericos, ut et ipsis a clericis quasi episcopis, honor deferatur. Scitum illud est oratoris Domitii[1]): „Cur ego te, inquit, habeam ut principem, cum tu me non habeas ut senatorem?“ Quod Aaron et filios ejus, hoc esse episcopum et presbyteros noverimus: Unus Dominus, unum templum, unum sit etiam et ministerium. Recordemur semper, quid apostolus Petrus praecipiat sacerdotibus: *Pascite eum, qui in vobis est, gregem Domini, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum: neque turpis lucri*

[1]) Est L. Licinii Crassi, qui Cn. Domitii Acnobarbi in censura collega fuit, ut notatum est Victorio, ex tertio Ciceronis de Oratore. At ille vitiatos codices putat, culpamque in librarios conferens *Crassi* legendum vult pro *Domitii*. Nos memoriae lapsum in auctore nostro, ex eo quod collegae ambo fuerint, putamus vero similius. Vallarsi.

gratia, sed voluntarie: neque ut dominantes in clerum, sed forma facti gregis ex animo: ut, cum apparuerit princeps pastorum, percipiatis immarcescibilem gloriae coronam (1. ep. 5, 2 ss.). Pessimae consuetudinis est in quibusdam ecclesiis, tacere presbyteros, et praesentibus episcopis non loqui, quasi aut invideant, aut non dignentur audire. *Et si alii*, inquit apostolus Paulus, *fuerit revelatum sedenti, prior taceat: potestis enim per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes consolentur: et spiritus prophetarum prophetis subjectus est. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis* (1. Cor. 14, 30 ss.). Gloria patris est filius sapiens (Prov. 10, 1). Gaudeat episcopus judicio suo, cum tales Christo elegerit sacerdotes.

8. Docente te in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur: lacrymae auditorum laudes tuae sint: sermo presbyteri scripturarum lectione conditus sit. Nolo te declamatorem esse, et rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum peritum, et sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere, et celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est. Attrita frons[1]) interpretatur

[1]) *Attrita frons* i. e. homo audax, temerarius.

saepe, quod nescit, et cum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam. Praeceptor quondam meus Gregorius nazianzenus, rogatus a me ut exponeret, quid sibi vellet in Luca, sabbatum *δευτεροπρωτον* i. e. *secundoprimum* (Luc. 6, 1), eleganter lusit: „Docebo te, inquiens, super hac re in ecclesia: in qua, mihi omni populo acclamante cogeris invitus scire quod nescis, aut certe, si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiae condemnaberis.“ Nihil tam facile, quam vilem plebeculam et indoctam concionem linguae volubilitate decipere, quae, quidquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius (in quem pulcherrimum illud elogium est: „Demosthenes tibi praeripuit, ne esses primus orator, tu illi, ne solus:“) in oratione pro Qu. Ligario Gallo, quid de favore vulgi, et de imperitis concionatoribus loquatur, attende: ne his fraudibus ludaris: loquor enim, quae sum ipse nuper expertus. Unus quidam poeta nominatus homo perliteratus, cujus sunt

---

Huc referri possunt quae idem Hieronymus scribit in Eccles. 9: „Quemcunque videris in Ecclesia declamatorem et quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus ac risus excutere, audientes in affectus laetitiae concitare, scito signum esse insipientiae tam ejus qui loquitur, quam eorum qui audiunt.“

illa colloquia poetarum ac philosophorum, cum facit Euripidem et Menandrum inter se, et alio loco Socratem atque Epicurum disserentes, quorum aetates non annis, sed seculis scimus esse disjunctas, quantos is plausus et clamores movet? multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul literas non didicerant.

9. Vestes pullas aeque devita[1]), ut candidas. Ornatus ut sordes pari modo fugiendae sunt: quia alterum delicias, alterum gloriam redolet. Non absque amictu lineo incedere, sed pretium vestium linearum non habere laudabile est: alioquin ridiculum et plenum dedecoris est, referto marsupio quod sudarium orariumque non habeas gloriari. Sunt, qui pauperibus paulum tribuunt, ut amplius accipiant, et sub praetextu eleemosynae quaerunt divitias, quae magis venatio appellanda est, quam eleemosynae genus. Sic bestiae, sic aves, sic capiuntur et pisces. Modica in hamo esca ponitur, ut matrona-

---

[1]) Rectissime Petrus cluniacensis hunc locum exponit, quod tantum admoneatur Nepotianus, in nigri albique coloris usu fastum cavere, non ut alii et praecipue Baronius, ut probent clericos antiquitus neque atra veste indutos, neque alba, sed ejus, qui inter utrumque est, coloris. Vallarsi.

rum in eo sacculi protrahantur. Sciat episcopus, cui commissa est ecclesia, quem dispensationi pauperum curaeque praeficiat. Melius est non habere, quod tribuam, quam impudenter petere, quod recondam. Sed et genus arrogantiae est, clementiorem te velle videri, quam pontifex Christi est. Non omnia possumus omnes. Alius in Ecclesia oculus est, alius lingua, alius manus, alius pes, auris, venter, et cetera. Lege Pauli epistolam ad Corinthios, quo modo diversa membra unum corpus efficiunt (1. ep. 12). Nec rusticus tamen et simplex frater ideo se sanctum putet, si nihil noverit: nec peritus et eloquens lingua aestimet sanctitatem. Multoque melius est e duobus imperfectis, rusticitatem habere sanctam, quam eloquentiam peccatricem.

10. Multi aedificant parietes, et columnas Ecclesiae substruunt: marmora nitent: auro splendent laquearia: gemmis altare distinguitur: et ministrorum Christi nulla electio est. Neque vero mihi aliquis apponat dives in Judaea templum, mensam, lucernas, thuribula, patellas, scyphos, mortariola et cetera ex auro fabrefacta. Tunc haec probabantur a Domino, quando sacerdotes hostias immolabant, et sanguis pecudum erat redemptio

peccatorum: quamquam haec omnia praecesserint in figura: scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorum devenerunt (1. Cor. 10, 11). Nunc vero cum pauperatem domus suae pauper Dominus dedicarit, cogitemus crucem ejus, et divitias lutum putabimus. Quid miramur, quod Christus vocat iniquum mammona? quid suspicimus et amamus, quod Petrus se non habere gloriose testatur? alioquin, si tantum literam sequimur, et in auro atque divitiis simplex nos delectat historia, cum auro observemus et cetera. Ducant pontifices Christi uxores virgines. Quamvis bonae mentis sit, qui cicatricem habuerit et deformis est, privetur sacerdotio; lepra corporis animae vitiis praeferatur: crescamus et multiplicemur, et repleamus terram, nec immolemus agnum, nec mysticum pascha celebremus: quia haec absque templo fieri lege prohibentur. Figamus septimo mense tabernaculum, et solemne jejunium buccina concrepemus. Quod si haec omnia, spiritualibus spiritualia comparantes, scientesque cum Paulo, quod lex spiritualis est, et David verba cantantes: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. 118, 18), sic intelligimus, ut Dominus quoque noster intellexit et interpretatus est

sabbatum; aut aurum repudiemus cum ceteris superstitionibus judaeorum: aut si aurum placet, placeant et judaei, quos cum auro aut probare nobis necesse est, aut damnare.

11. Convivia tibi vitanda sunt secularium, et maxime eorum, qui honoribus tument. Turpe est, ante fores sacerdotis Christi crucifixi et pauperis, et qui cibo quoque vescebatur alieno, lictores consulum et milites excubare, judicemque provinciae melius apud te prandere, quam in palatio. Quod si obtenderis te facere haec, ut roges pro miseris atque subjectis: judex seculi plus deferet clerico continenti, quam diviti, et magis sanctitatem tuam venerabitur, quam opes: aut si talis est, qui non audiat clericos pro quibuslibet tribulatis nisi inter phialas, libenter carebo hujuscemodi beneficio, et Christum rogabo pro judice, qui magis et citius subvenire potest, quam judex. Melius enim est confidere in Domino, quam confidere in homine: melius est sperare in Domino, quam sperare in principibus (Ps. 117, 7, 8). Nunquam vinum redoleas, ne audias illud philosophi: Hoc non est osculum porrigere, sed vinum propinare. Vinolentos sacerdotes et Apostolus damnat, et vetus lex prohibet: Qui altario deserviunt, vinum et siceram non bibant

(Lev. 10, 9). Sicera hebraeo sermone omnis potio nuncupatur, quae inebriare potest, sive illa quae frumento conficitur, sive pomorum succo, aut cum favi decoquuntur in dulcem et barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus aqua pinguior coloratur. Quidquid inebriat et statum mentis evertit, fuge similiter ut vinum. Nec hoc dico, quod Dei a nobis creatura damnetur: siquidem et Dominus vini potator est appellatus, et Timotheo dolenti stomachum modica vini sorbitio relaxata est (1. ep. 5, 23): sed modum pro aetatis, et valetudinis, et corporum qualitate exigimus in potando. Quod si absque vino ardeo adolescentia, et inflammor calore sanguinis et succulento validoque sum corpore; libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est. Pulchre dicitur apud graecos, et nescio an apud nos aeque resonet: „Pinguis venter non gignit sensum[1]) tenuem."

12. Tantum tibi jejuniorum modum impone, quantum ferre potes: sint tibi pura, casta, simplicia, moderata, et non superstitiosa jejunia. Quid prodest oleo non vesci, et molestias quasdam difficultatesque ciborum

---

[1]) In graeco habetur *νόον, mentem.*

quaerere, caricas, piper, nuces, palmarum fructus, similam, mel, pistacia? Tota hortorum cultura vexatur, ut cibario non vescamur pane, et, dum delicias sectamur, a regno coelorum retrahimur. Audio praeterea quosdam contra rerum hominumque naturam aquam non bibere, nec vesci pane, sed sorbitiunculas delicatas, et contrita olera betarumque succum non calice sorbere, sed concha. Pro pudor! non erubescimus istiusmodi ineptiis, nec taedet superstitionis. Insuper etiam famam abstinentiae in deliciis quaerimus. Fortissimum jejunium est, aqua et panis: sed quia gloriam non habet, et omnes pane et aqua vivimus, quasi publicum et commune jejunium non putatur.

13. Cave, ne hominum rumusculos aucuperis: ne in offensam Dei populorum laudem commutes. *Si adhuc*, inquit Apostolus, *hominibus placerem, Christi servus non essem* (Cal. 1, 10). Desiit placere hominibus, et servus factus est Christi. Per bonam famam et malam, a dextris et a sinistris, Christi miles graditur, nec laude extollitur, nec vituperatione frangitur: non divitiis tumet, non contrahitur paupertate, et laeta contemnit et tristia: per diem sol non urit eum, neque luna per noctem (Ps. 120, 6). Nolo te orare

in angulis platearum, ne rectum iter precum tuarum frangat aura popularis. Nolo te dilatare fimbrias, et ostentui habere phylacteria, et conscientia repugnante pharisaica ambitione circumdari[1]). Quanto melius erat, haec non in corpore, sed in corde gestare, et Deum habere fautorem, non aspectus hominum: Inde pendet Evangelium, inde lex et prophetae, sive sacra et apostolica doctrina. Melius est enim haec omnia in mente portare, quam in corpore. Fidelis mecum lector in-

[1]) Tota haec pericope decem fere versuum, ab hinc scil. usque *Vis scire*, si quod sentimus, aperte profiteri licet, aut Hieronymum auctorem non habet, aut nimium depravata est atque inversa a librariis. Eam certe si deleas, optime contextus fluet; si retineas, implexa omnia sunt abruptusque sensus. Ad haec distant quam maxime et verbis et serie editi a Mss. atque isti inter se, quod alterum glossematis indicium est. Verba: „Inde pendet Evangelium, inde lex (Martian. crux) et prophetae. Fidelis mecum lector intelligis quid taceam et quid tacendo loquar. Tot regulae quot species gloriarum," hoc ordine in Mss. praeferuntur et statim, *Quanto melius erat* etc. Qui ordo etsi praeposterus aliis editoribus visus sit, antiquior tamen est et concinnior, eumque tantum non sequimur, quod totus locus satius videatur una litura emendandus. Ceterum etiam quibusdam interpolationibus scatet, ut verbis *sive sacra et apostolica doctrina* et voculis *te* ante *regulae*, et *vanarum percurrant*. quae quid significent omnino non video. Vallarsi.

telligis, quid taceam, et quid magis tacendo loquar. Tot te regulae, quot species gloriarum percurrant. Vis scire, quales Dominus quaerat ornatus? Habeto prudentiam, justitiam, temperantiam, fortitudinem: his coeli plagis includere: haec te quadriga, velut aurigam Christi, ad metam concitum ferat. Nihil hoc monili pretiosius, nihil hac gemmarum varietate distinctius. Ex omni parte decoraris, cingeris atque protegeris: et ornamento tibi sunt et tutamini: gemmae vertuntur in scuta.

14. Cave quoque, ne aut linguam, aut aures habeas prurientes: id est, ne aut ipse aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. *Sedens*, inquit, *adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum: haec fecisti et tacui. Existimasti, inique, quod ero tui similis: arguam te, et statuam contra faciem tuam* (Ps. 49, 20). Parce a detractione linguae: custodi sermones tuos: et scito, quia per cuncta, quae de aliis loqueris, tua sententia judicaris, et in his ipse deprehenderis, quae in aliis arguebas. Neque vero illa justa est excusatio: Referentibus aliis injuriam facere non possum. Nemo invito auditori libenter refert. Sagitta in lapidem nunquam figitur, interdum resiliens percutit dirigentem. Di-

scat detractor, dum te videt non libenter audire, non facile detrahere. *Cum detractoribus*, ait Salomon, *ne miscearis; quoniam repente veniet perditio eorum, et ruinam utriusque quis novit* (Prov. 24, 21)? tam videlicet ejus qui detrahit, quam illius qui accommodat aurem detrahenti.

15. Officii tui est, visitare languentes, nosse domos matronarum ac liberos earum, et nobilium virorum custodire secreta. Officii tui sit, non solum oculos castos servare, sed et linguam. Nunquam de formis mulierum disputes, nec quid agatur in alia, domus alia per te noverit. Hippocrates adjurat discipulos suos antequam doceat, et in verba sua jurare compellit; extorquet sacramento silentium, sermonem, incessum, habitum moresque praescribit. Quanto magis nos, quibus animarum medicina commissa est, omnium christianorum domos debemus amare, quasi proprias? Consolatores potius nos in moeroribus suis, quam convivas in prosperis noverint. Facile contemnitur clericus, qui saepe vocatus ad prandium, ire non recusat.

16. Nunquam petentes raro accipiamus rogati. Beatius enim est magis dare, quam accipere (Act. 20, 35). Nescio quo enim modo etiam ipse, qui deprecatur ut tribuat,

cum acceperis, viliorem te judicat: et mirum in modum, si eum rogantem contempseris, plus te posterius veneratur. Praedicator continentiae, nuptias ne conciliet. Qui Apostolum legit dicentem: *Superest, ut qui habent uxores sic sint, quasi non habeant* (1. Cor. 7, 29): cur virginem cogit ut nubat? Qui de monogamia sacerdos est, quare viduam hortatur ut bigama sit? Procuratores et dispensatores domorum alienarum atque villarum, quomodo possunt esse clerici, qui proprias jubentur contemnere facultates? Amico quidpiam rapere, furtum est. Ecclesiam fraudare, sacrilegium est. Accepisse quod pauperibus erogandum est, et esurientibus plurimis vel cautum esse velle, vel timidum, aut, quod apertissimi sceleris est, aliquid inde subtrahere, omnium praedonum crudelitatem superat. Ego fame torqueor, et tu judicas quantum ventri meo satis sit: aut divide statim, quod acceperis, aut, si timidus dispensator es, dimitte largitorem, ut sua ipse distribuat. Nolo, sub occasione mea sacculus tuus plenus sit: nemo me melius mea servare potest. Optimus dispensator est, qui sibi nihil reservat.

17. Coegisti me, Nepotiane carissime, lapidato jam virginitatis libello, quem sanctae

Eustochio Romae scripseram, post annos decem rursus Bethleem ora reserare, et confodiendum me linguis omnium prodere. Aut enim nihil scribendum fuit, ne hominum judicium subiremus, quod tu facere prohibuisti, aut scribentes nosse, cunctorum adversum nos maledicorum tela esse torquenda. Quos obsecro ut quiescant et desinant maledicere; non enim ut adversariis, sed ut amicis scripsimus, nec invecti sumus in eos, qui peccant, sed ne peccent, monuimus. Neque in illos tantum sed et in nosmetipsos severi judices fuimus, volentesque festucam de oculo alterius tollere, nostram prius trabem ejecimus. Nullum laesi nullius nomen saltem descriptione signatum est. Neminem specialiter meus sermo pulsavit. Generalis de vitiis disputatio est. Qui mihi irasci voluerit, prius ipse de se quod talis sit, confitebitur.

EPISTOLA VII [1]).

AD PAULINUM

DE STUDIO SCRIPTURARUM.

ARGUMENTUM.

Paulinum nolanum presbyterum, a quo per literas salutatus fuerat, et de vitae sanctioris proposito a

[1]) In edit. Vallar. 53. al. 103. Scripta circa a.

se arripiendo, Eusebii etiam addito testimonio, certior redditus, ethnicorum ecclesiasticorumque sapientum exemplo, ad sacrarum literarum, se interea adjutorem ea in re pollicens, hortatur cognitionem. Quod ut facilius persuadeat, quae et quanta sacris in Bibliis divinarum rerum contineantur mysteria, generatim per singulos id explicans libros, illi ante oculos ponit. Propositum melioris vitae laudat, et epistolae ad se missae prudentiam stilique eloquentiam commendat. Verum quod in rebus familiaribus disponendis, et in distrahendis etiam pro Christo possessionibus amplius immorari constituerit, veluti periculosam reprehendit procrastinationem: propterea ut fluctuantis in salo naviculae praecidat magis funem, quam solvat, relictisque omnibus illico ad Christum nudus evolet, vehementer hortatur.

1. Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit et suavissimas literas, quae a principio amicitiarum fidem jam probatae fidei et veteris amicitiae praeferebant. Vera enim illa necessitudo est et Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris,

---

394. Est autem hic Paulinus ille, quem ita celebrat Martyrologium romanum die 22. Junii: „Apud Nolam Campaniae urbem natalis b. Paulini episcopi et confessoris, qui ex nobilissimo et opulentissimo factus est pro Christo pauper et humilis, et quod supererat, seipsum pro redimendo viduae filio, quem vandali Campania vastata captivum in Africam abduxerant, in servitutem dedit. Claruit autem non solum eruditione et copiosa vitae sanctitate, sed etiam potentia adversus daemones: cujus praeclaras laudes

non praesentia tantum corporum, non subdola, et palpans adulatio, sed Dei timor et divinarum Scripturarum studia conciliant. Legimus in veteribus historiis quosdam lustrasse provincias, novos adiisse populos, maria transisse, ut eos, quos ex libris noverant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras memphiticos vates, sic Plato Aegyptum, et Architam tarentinum, eamque oram Italiae, quae quondam magna Graecia dicebatur, laboriosissime peragravit, ut qui Athenis magister erat et potens, cujusque doctrinam academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, malens aliena verecunde discere, quam sua impudenter ingerere. Denique dum literas quasi toto fugientes orbe persequitur, captus a piratis atque venumdatus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captivus, vinctus et servus: tamen

sancti Ambrosius, Hieronymus, Augustinus et Gregorius scriptis suis celebrarunt.“ E vivis excessit a. 431. De hac epistola ita scribit Cassiodorus (Instit. divin. lit. c. 21): „Is (Hieronymus) epistolam suam ad Paulinum et senatorem et presbyterum mirificam destinavit docens, quemadmodum Scripturas divinas cum cautela perlegerit. Ubi breviter virtutem uniuscujus libri V. et N. T. mirabiliter indicavit. Quam si ante reperissem eloquentiae ipsius cedens contentus fortasse fueram, de eadem parte nihil dicere.“

quia philosophus, major emente se fuit. Ad Tit. Livium, lacteo eloquentiae fonte manantem de ultimis Hispaniae Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus, et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa aetas inauditum omnibus seculis, celebrandumque miraculum, ut tantam urbem ingressi, aliud extra urbem quaererent. Apollonius (sive ille magus, ut vulgus loquitur, sive philosophus, ut pythagorici tradunt), intravit persas, pertransivit Caucasum, albanos, scythas, massagetas, opulentissimae Indiae regna penetravit, et ad extremum, latissimo Physon amne transmisso, pervenit ad brachmanas: ut Hiarcham, in throno sedentem aureo et de Tantali fonte potantem [1]), inter paucos discipulos de natura, demotibus ac siderum cursu audiret docentem: inde per elamitas, babylonios, chaldaeos, medos, assyrios, parthos, syros, phoenices, arabes, palaestinos, reversus Alexandriam, perrexit Aethiopiam, ut gymno-

[1]) Eam intellige, quae in Hierarchae schola erat, statuam Tantalum referentem, in cujus manu poculum erat aqua plenum, unde attingebant philosophi ante cubitum. Hieronymus fontem vocat, quod nempe quantum inde hauriebatur, tantum continuo suppeteret. Historiam Philostratus tradit l. 3. c. 7. Vallarsi.

sophistas, et famosissimam solis mensam videret in sabulo. Invenit ille vir ubique, quod disceret, et semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philostratus.

2. Quid loquar de seculi hominibus? cum apostolus Paulus, vas electionis et magister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis loquebatur: *An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus* (2. Cor. 13, 3)? post Damascum Arabiamque lustratam ascenderit Jerosolymam, ut videret Petrum, et manserit apud eum diebus quindecim (Gal. 1, 18). Hoc enim mysterio hebdomadis et ogdoadis, futurus gentium praedicator instruendus erat. Rursumque post annos quatuordecim, assumpto Barnaba et Tito, exposuerit apostolis Evangelium, ne forte in vacuum curreret, aut cucurrisset (Ib. 2, 1). Habet enim nescio quid latentis energiae viva vox, et in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius sonat. Unde et Aeschines, cum Rhodi exsularet, et legeretur illa Demosthenis oratio, quam adversus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans ait: Quid, si ipsam audissetis bestiam sua verba resonantem?

3. Nec hoc dico, quod sit in me aliquid

tale, quod vel possis, vel velis discere, sed quod ardor tuus ac discendi studium etiam absque nobis per se probari debeat. Ingenium docile et sine doctore laudabile est. Non quid invenias, sed quid quaeras consideramus. Mollis cera et ad formandum facilis, etiam si artificis et plastae cessent manus tamen τῇ δυνάμει totum est, quidquid esse potest. Paulus apostolus ad pedes Gamalielis legem Moysi et prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis, postea diceret confidenter: *Arma militiae nostrae, non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et captivantes omnem intellectum ad obediendum Christo, et parati subjugare cunctam inobedientiam* (2. Cor. 10, 4 s.). Ad Timotheum scribit ab infantia sacris literis eruditum: et hortatur ad studium lectionis, ne negligat gratiam, quae data sit ei per impositionem manus presbyterii. Tito praecipit, ut inter ceteras virtutes episcopi, quem brevi sermone depinxit, scientiam quoque in eo eligat Scripturarum. *Obtinentem*, inquit, *eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem: ut potens sit exhortari in doctrina*

sana, et contradicentes revincere (1, 9). Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest: et quantum aedificat ex vitae merito Ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat. Aggaeus propheta, imo per Aggaeum Dominus: *Interroga*, ait, *sacerdotes legem* (2, 12). In tantum sacerdotis officium est, interrogatum respondere de lege. Et in Deuteronomio legimus: *Interroga patrem tuum, et annunciabit tibi, seniores tuos, et dicent tibi* (32, 7). In psalmo quoque centesimo decimo octavo: *Cantabiles mihi erant justificationes tuae in loco peregrinationis meae* (v. 54). Et in descriptione justi viri, cum eum David arbori vitae, quae est in paradiso compararet, inter ceteras virtutes et hoc intulit: *In lege Domini voluntas ejus: et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Ps. 1, 2). Daniel in fine sacratissimae visionis, justos ait fulgere sicut stellas, et intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentum. Vides, quantum inter se distent, justa rusticitas et docta justitia? Alii stellis, alii coelo comparantur; quamquam, juxta hebraicam veritatem, utrumque de eruditis possit intelligi: ita enim apud eos legimus: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui*

ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates (12, 3). Cur dicitur Paulus apostolus vas electionis? Nempe quia legis et sanctarum Scripturarum armarium est. Pharisaei stupent ad doctrinam Domini: et mirantur in Petro et Joanne, quomodo legem sciant, cum literas non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio et quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis Spiritus sanctus suggerebat. Et erant, juxta quod scriptum est, *θεοδίδακτοι*. Duodecim annos Salvator impleverat, et in templo senes de quaestionibus legis interrogans, magis docet, dum prudenter interrogat.

4. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Joannem: quorum uterque dicere poterat: *Etsi imperitus sermone, non tamen scientia* (2. Cor. 11, 6), Joannes rusticus, piscator, indoctus? Et unde illa vox obsecro: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1, 1)? *λόγος* enim graece multa significat. Nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa uniuscujusque rei per quam sunt singula, quae subsistunt. Quae universa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nescivit, hoc Demosthenes eloquens ignoravit. *Perdam*, inquit, *sapientiam sapientium, et*

prudentiam prudentium reprobabo (1. Cor. 1, 19). Vera sapientia perdet falsam sapientiam: et quamquam stultitia praedicationis in cruce sit, tamen Paulus sapientiam loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non seculi hujus, nec principum hujus seculi, qui destruuntur, sed loquitur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam praedestinavit Deus ante secula (Ib. 2, 7). Dei sapientia Christus est. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia (Ib. 1, 24). Haec sapientia in mysterio abscondita est: de qua et noni psalmi titulus praenotatur, *pro occultis filii*, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi, et qui in mysterio absconditus erat, praedestinatus est ante secula. Praedestinatus autem et praefiguratus in lege et prophetis. Unde et prophetae appellabantur *videntes*: quia videbant eum, quem ceteri non videbant. Abraham vidit diem ejus, et laetatus est (Joan. 8, 56). Aperiebantur coeli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant. *Revela*, inquit David, *oculos meos: et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. 118, 18). Lex enim spiritualis est, et revelatione opus est, ut intelligatur ac revelata facie Dei gloriam contemplemur.

5. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur (5, 1): quem si dederis homini scienti literas, ut legat, respondebit tibi: Non possum: signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse literas, et tenent signatum librum, nec aperire possunt, nisi ille reseraverit, qui habet clavem David, qui aperit et nemo claudit: claudit et nemo aperit (Ib. 3, 7)? In Actibus apostolorum sanctus eunuchus, imo vir (sic enim eum Scriptura cognominat), cum legeret Isaiam, interrogatus a Philippo: *Putasne intelligis, quae legis?* respondit *Quomodo possum, nisi aliquis me docuerit* (8, 30)? Ego (ut de me interim) loquar nec sanctior sum hoc eunucho nec studiosior: qui de Aethiopia, idest, de extremis mundi finibus venit ad templum, reliquit aulam regiam: et tantus amator legis divinaeque scientiae fuit, ut etiam in vehiculo sacras literas legeret: et tamen cum librum teneret et verba Domini cogitatione conciperet, lingua volveret, labiis personaret, ignorabat eum, quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum, qui clausus latebat in litera. O mira doctoris virtus! Eadem hora credit eunuchus, baptizatur, et fidelis et sanctus factus est, ac de discipulo magistri plus in deserto fonte

Ecclesiae, quam in aurato synagogae templo reperit.

6. Haec a me breviter perstricta sunt (neque enim epistolaris angustia evagari longius patiebatur), ut intelligeres te in Scripturis sanctis sine praevio et monstrante semitam non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philosophis, geometris, dialecticis, musicis, astronomis, astrologis, medicis, quorum scientia mortalibus vel utilissima est; et in tres partes scinditur, τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν. Ad minores artes veniam, et quae non tam λόγῳ quam manu administrantur. Agricolae, cementarii, fabri metallorum, lignorumve caesores, lanarii quoque et fullones, et ceteri, qui variam supellectilem et vilia opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiant. Quod medicorum est,

Promittunt medici: tractant fabrilia fabri.

7. Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vindicant.

Scribimus indocti doctique poëmata passim[1]).

Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent, antequam discant. Alii adducto supercilio, grandia verba trutinantes,

[1]) Horatius Epist. l. 1. ep. 1.

inter mulierculas de sacris literis philosophantur. Alii discunt (proh pudor!) a feminis, quod viros doceant: et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, imo audacia edisserunt aliis, quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus: qui si forte ad Scripturas sanctas post seculares literas venerint, et sermone composito aurem populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant, nec scire dignantur, quid prophetae, quid apostoli senserint: sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia: quasi grande sit, et non vitiosisssimum docendi genus, depravare sententias, et ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem: quasi non legerimus homerocentonas, et Virgiliocentonas: ac non sic etiam Maronem sine Christo possumus dicere christianum, quia scripserit:

> Jam redit et virgo, redeunt saturnia regna,
> Jam nova progenies coelo demittitur alto.

Et patrem loquentem ad filium:

> Nate, meae vires, mea magna potentia solus.

Et post verba Salvatoris in cruce:

> Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

Puerilia sunt haec et circulatorum ludo similia, docere quid ignores, imo ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias.

8. Videlicet manifestissima est Genesis, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de divisione terrae, de confusione linguarum et descensione usque ad Aegyptum gentis scribitur hebraeorum. Patet Exodus cum decem plagis, cum decalogo, cum mysticis divinisque praeceptis. In promptu est Leviticus liber, in quo singula sacrificia, imo singulae pene syllabae, et vestes Aaron et totus ordo Leviticus spirant coelestia sacramenta. Numeri vero, nonne totius arithmeticae, et prophetiae Balaam, et quadraginta duarum per eremum mansionum mysteria continent? Deuteronomium quoque secunda lex, et evangelicae legis praefiguratio nonne sic ea habet, quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia de veteribus? hucusque Pentateuchus[1]): quibus quinque verbis loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur. Job exemplar patientiae, quae non mysteria suo sermone complecitur? Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone fini-

[1]) Apud plerosque editos: *Hucusque Moyses, hucusque Pentateuchus.* Porro alludit Hieronymus Apostoli locum (1. Cor. 14, 19): *in Ecclesia*, inquit Aposolus, *volo quinque verba sensu meo loqui*, quae ex sensu veterum aliorum patrum mystice interpretatur, ad quinque Pentateuchi libros quinque Pauli verba referens. Vallarsi.

tur: omnesque leges dialecticae, propositione, assumptione, confirmatione, conclusione determinat: singula in eo verba plena sunt sensibus. Et (ut de ceteris sileam) resurrectionem corporum sic prophetat, ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius scripserit. *Scio*, inquit, *quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra resurrecturus sum: et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius. Reposita est haec spes mea in sinu meo* (19, 25 s.)[1]). Veniam ad Jesum Nave, qui typus Domini non solum gestis, sed

[1]) De hisce Jobi verbis ita etiam praeclare (c. Joan. hierosol. n. 30) scribit: „Tonet Job tormentorum victor et testa radens putridae carnis saniem miserias suas resurrectionis spe et veritate soletur . . . . Quid hac prophetia manifestius? Nullus tam aperte post Christum, quam iste ante Christum, de resurrectione loquitur.“ Ceterum praeter Hieronymum (cf. etiam l. 11. in Ez. 37, 1 ss.; et in h. l.) alii quoque patres haec Jobi verba de resurrectione intelligunt, ut Clemens romanus ep. 1. ad Cor. n. 26; Origenes t. 17. in Matth. n. 29; Cyrillus hieros. catech. 18. n. 15; Ambrosius de excessu fratris l. 2. n. 67; in Ps. 118. serm. 10. n. 18; Pseudo-Ambrosius de Trinitate c. 23. (Mig. 17, 534); Rufinus in symbolum n. 44 s.; Augustinus de civitate Dei l. 22. c. 29. n. 3; Epiphanius Ancor. n. 99. et Gregorius M. Moral. l. 13. c. 31.

etiam nomine, transiit Jordanem: hostium regna subvertit: divisit terram victori populo, et per singulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes atque confinia, Ecclesiae coelestisque Jerusalem spiritualia regna describit. In Judicum libro quot principes populi, tot figurae sunt. Ruth moabitis Isaiae explet vaticinium dicentis: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti, ad montem filiae Sion* (16, 1). Samuel in Heli mortuo et in occiso Saul, veterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoc atque David, novi sacerdotii novique imperii sacramenta testatur. Melachim, id est, regum tertius et quartus liber a Salomone usque ad Jechoniam et a Jeroboam filio Nabat usque ad Osee, qui ductus est in assyrios, regnum Juda et regnum describit Israel. Si historiam respicias, verba simplicia sunt. Si in literis sensum latentem inspexeris, Ecclesiae paucitas, et haereticorum contra Ecclesiam bella narrantur. Duodecim prophetae in unius voluminis angustias coarctati, multo aliud, quam sonant in litera, praefigurant. Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Joseph, Jezrael, et uxorem fornicariam, et fornicationis filios, et adulteram cubiculo clausam mariti, multo tempore se-

dere viduam, et sub veste lugubri, viri ad se reditum praestolari. Joel, filius Phatuel, describit terram duodecim tribuum, eruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam, et post eversionem prioris populi, effusum iri Spiritum sanctum super servos Dei et ancillas, id est, super centum viginti credentium nomina, qui effundendus erat in coenaculo Sion: qui centum viginti, ab uno usque ad quindecim paulatim et per incrementa surgentes[1]), quindecim graduum numerum efficiunt: qui in psalterio mystice continentur. Amos, pastor et rusticus, et *ruborum mora distringens*[2]), paucis verbis explicari non potest. Quis enim digne exprimat tria aut quatuor scelera Damasci, Gazae, et Tyri, et Idumaeae, et filiorum Ammon et Moab, et in septimo octavoque gradu Judae et Israel? Hic loquitur ad vaccas pingues, quae sunt in montes Samariae, et ruituram domum majorem minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustae, et stantem Dominum super murum litum vel adamantinum, et uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatori-

---

[1]) Si numeri ab uno usque ad quindecim gradatim sibi invicem adduntur, summa prodibit 120.

[2]) Respicit Hieronymus verba Amos 7, 14: *Armentarius ego sum vellicans sycomoros.*

bus, et famem in terram, non famem panis, nec sitim aquae, sed audiendi verbum Dei. Abdias, qui interpretatur *servus Dei*, pertonat contra Edom, sanguineum terrenumque hominem. Fratris quoque Jacob semper aemulum hasta percutit spirituali. Jonas, *columba* pulcherrima, naufragio suo passionem Domini praefigurans, mundum ad poenitentiam revocat, et sub nomine Ninive salutem gentibus nunciat. Michaeas de Morasthi, *coheres* Christi, vastationem annunciat filiae latronis, et obsidionem ponit contra eam, quia maxillam percusserit judicis Israel. Nahum, *consolator* orbis, increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur: *Ecce super montes pedes evangelizantis et annunciantis pacem* (1, 15). Habacuc, *luctator* fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem, ut Christum in cruce contempletur, et dicat: *Operuit coelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus: ibi abscondita est fortitudo ejus* (3, 3). Sophonias, *speculator* et arcanorum Domini cognitor, audit clamorem a porta piscium, et ejulatum a secunda, et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus pilae, quia

conticuit omnis populus Chanaan; disperierunt universi, qui involuti erant argento. Aggaeus, *festivus* et laetus, qui seminavit in lacrymis, ut in gaudio meteret, destructum templum reaedificat Dominumque Patrem inducit loquentem: *Adhuc unum modicum, et ego commovebo coelum et terram, et mare, et aridam, et movebo omnes gentes: et veniet desideratus cunctis gentibus* (2, 7). Zacharias, *memor Domini sui*, multiplex in prophetia, Jesum[1]) vestibus sordidis indutum, et lapidem oculorum septem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoque olivas a sinistris lampadis cernit et dextris, ut post equos rufos, nigros et albos et varios, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, pauperem regem vaticinetur et praedicet sedentem super pullum, filium asinae subjugalis. Malachias aperte et in fine omnium prophetarum, de abjectione Israel et vocatione gentium: *Non est mihi*, ait, *voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda* (1, 10).

[1]) Josuam intellige filium Josedech pontificem.

Isaiam, Jeremiam, Ezechielem et Danielem quis possit vel intelligere vel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi videtur texere, sed Evangelium. Secundus virgam nuceam, et ollam succensam a facie Aquilonis, et pardum spoliatum suis coloribus, et quadruplex diversis metris nectit alphabetum[1]). Tertius principia et finem tantis habet obscuritatibus involuta, ut apud hebraeos istae partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legantur. Quartus vero, qui et extremus inter quatuor prophetas, temporum conscius, et totius mundi φιλοΐστωρ[2]), lapidem praecisum de monte sine manibus et regna omnia subvertentem, claro sermone pronunciat. David, Simonides noster, Pindarus et Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus et Serenus, Christum lyra personat, et in decachordo psalterio ab inferis suscitat resurgentem. Salomon, pacificus et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium. Esther in Ecclesiae typo populum liberat de periculo, et interfecto Aman, qui interpretatur

[1]) I. e. lamentationes, quae ordine alphabetico sunt dispositae.

[1]) I. e. eruditionis cupidus.

iniquitas, partes convivii et diem celebrem mittit in posteros. Paralipomenon liber, id est, instrumenti veteris ἐπιτομή, tantus ac talis est, ut absque illo si quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina juncturasque verborum, et praetermissae in Regum libris tanguntur historiae, et innumerabiles explicantur Evangelii quaestiones. Esdras et Neemias, *adjutor* videlicet et *consolator a Domino*, in unum volumen coarctantur: instaurant templum, muros exstruunt civitatis, omnisque illa turba populi redeuntis in patriam, et descriptio sacerdotum, levitarum, Israelis, proselytorum, ac per singulas familias murorum ac turrium opera divisa, aliud in cortice praeferunt, aliud retinent in medulla.

9. Cernis me Scripturarum amore raptum, excessisse modum epistolae, et tamen non implesse quod volui. Audivimus tantum, quid nosse, quid cupere debeamus, ut et nos quoque possimus dicere: *Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore* (Ps. 118, 20). Ceterum socraticum illud impletur in nobis: Hoc tantum scio, quod nescio. Tangam et novum breviter Testamentum. Matthaeus, Marcus, Lucas et

Joannes, quadriga Domini et verum Cherubim, quod interpretatur *scientiae multitudo*, per totum corpus oculati sunt, scintillae emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos, et in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia. Tenent se mutuo sibique perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur, et pergunt quocunque eos flatus sancti Spiritus perduxerit (Ez. 1, 7 ss.). Paulus apostolus ad septem ecclesias scribit (octava enim ad Hebraeos a plerisque extra numerum ponitur[1]): Timotheum instruit ac Titum: Phi-

[1]) *A plerisque extra numerum ponitur* earum scil. quarum auctor est Paulus secundum id, quod scribit de vir. illust. c. 5: „Epistola autem quae fertur ad Hebraeos, non ejus creditur propter stili sermonisque dissonantiam, sed vel Barnabae juxta Tertullianum (de pudic. c. 20), vel Lucae evangelistae juxta quosdam (cf. Euseb. hist. eccl. l. 3. c. 38. Theophylactum et Gobarum ap. Photium cod. 222.) vel Clementis romanae postea Ecclesiae episcopi (Clemens alex. ap. Euseb. hist. eccl. l. 6. c. 14. Cf. et Philastrium haer. 88), quem ajunt ipsi adjunctum sententias Pauli proprio ordinasse et ornasse sermone. Vel certe quia Paulus scribebat ad hebraeos et propter invidiam sui apud eos nominis titulum in principio salutationis amputaverit. Scripserat ut hebraeus hebraice, id est, suo eloquio dissertissimo, ut ea, quae eloquenter scripta fuerant in hebraeo, eloquentius verterentur in graecum, et hanc causam esse, quod a ceteris Pauli epistolis discrepare videatur.“ Similia

lemonem pro fugitivo famulo deprecatur: super quo tacere melius puto, quam pauca

---

habet 129. ad Dardanum n. 3: „Illud nostris dicendum est, hanc epistolam, quae inscribitur ad Hebraeos, non solum ab ecclesiis Orientis, sed ab omnibus retro ecclesiasticis graeci sermonis scriptoribus quasi Pauli apostoli suscipi, licet plerique eam vel Barnabae vel Clementis arbitrentur, et nihil interesse cujus sit, cum ecclesiastici viri sit et *quotidie ecclesiarum lectione celebretur.*“ Difficultatem quidem quandam faciunt quae sequuntur: „Quod si eam latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas, nec graecorum quidem ecclesiae Apocalypsin Joannis eadem libertate suscipiunt, et tamen nos utramque suscipimus, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui plerumque utriusque abutuntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent, quippe qui et gentilium literarum raro utantur exemplis, sed quasi canonicis et ecclesiasticis.“ Verum 1) S. Hieronymus non simpliciter affirmare videtur, latinorum esse consuetudinem non recipiendi hanc epistolam inter Scripturas canonicas, sed loquitur velut permittendo et transmittendo argumentum petitum ex latina consuetudine, si ea quoquo modo exsistat. Loquitur 2) de consuetudine nec admodum antiqua, cum ipse *veterum* scriptorum antiquitatem sequens, eam inter libros recenseat canonicos; nec admodum vulgata et authentica, cum adversaretur Ecclesiae praxi, quae *quotidiana lectione* epistolam ad Hebraeos canonicam profitebatur. Et sane 3) inter scriptores ecclesiasticos latinos sec. 4. et 5. usque ad a. 414. quo scripta est ad Dardanum epistola

scribere. Actus apostolorum nudam quidem sonare videntur historiam, et nascentis Ecclesiae infantiam texere: sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus laus est in Evangelio (2. Cor. 8, 18), animadvertemus, pariter omnia verba illius animae languentis esse medicinam. Jacobus, Petrus, Joannes et Judas apostoli septem epistolas ediderunt tam mysticas, quam succinctas et breves pariter et longas, breves in verbis, longas in sententiis, ut rarus sit qui non in earum lectione caecutiat. Apocalypsis Joannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi pro merito voluminis, laus omnis inferior est: in verbis singulis multiplices latent intelligentiae.

10. Oro te, frater carissime, inter haec vivere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil

---

nullus reperitur, qui de epistola ad Hebraeos dubitaverit, imo 4) omnes scriptores insignes eam citant ut citra dubium canonicam; concilia hipponense et carthaginense III., Augustinus, Rufinus et Innocentius I. Scripturarum canonem a majoribus acceptum recensentes et hanc numerant epistolam. Quare haec consuetuodo latina, quae illam non recepit, restricta ad paucos fuisse dicenda est. Et apud hos 5) non aliud videtur fuisse dubium, quam de hujus epistolae auctore. Plerique enim veterum hujus tantum dubii faciunt mentionem.

quaerere, nonne tibi videtur jam hic in terris regni coelestis habitaculum? Nolo offendaris in Scripturis sanctis simplicitate et quasi vilitate verborum: quae vel vitio interpretum, vel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent, et in una eademque sententia aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans et hebes, ut haec me nosse pollicear, et eorum fructus in terra capere, quorum radices in coelo fixae sunt: sed velle fateor. Sedenti me praefero, magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur, quaerens invenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in coelo.

11. Obviis te manibus excipiam: et (ut inepte aliquid ac de Hermagorae[1]) tumiditate effutiam) quidquid quaesieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui literarum tuarum mihi gratiam duplicavit, referens honestatem morum tuorum, contemptum seculi, fidem amicitiae, amorem Christi. Nam prudentiam

---

[1]) Alludit Hieronymus Ciceronis locum l. 1. de invent.: „Hermagoras nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur videtur intelligere.“ Et paulo infra: „Hermagoras sua fretus scientia non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse videtur.“ Vallarsi.

et eloquii venustatem, etiam absque illo ipsa epistola praeferebat. Festina quaeso te, et haerentis in salo naviculae funem magis praecide, quam solve. Nemo renunciaturus seculo bene potest vendere, quae contempsit, ut venderet. Quidquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est: infidelis autem etiam obolo indiget[1]). Sic vivamus, tamquam nihil habentes et omnia possidentes (2. Cor. 6, 10). Victus et vestitus, divitiae christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende: si non habes, projice. Tollenti tunicam et pallium relinquendum est. Scilicet nisi tu semper recrastinans et diem de die trahens, caute et pedetentim tuas possessiunculas vendideris, non habet Christus, unde alat pauperes suos[2]). Totum Deo dedit, qui se ipsum obtulit. Apostoli navem tantum et retia reliquerunt. Vidua duo aera misit in gazophylacium, et praefertur Croesi divitiis. Facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.

[1]) Habentur haec apud LXX. Prov. 17. post v. 6: *Τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων, τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὀβολός.*

[2]) Ironice haec sunt dicta.

EPISTOLA VIII [1]).

AD PAULINUM

DE INSTITUTIONE MONACHI.

ARGUMENTUM.

Paulinus, qui postea Nolae fuit Episcopus, eloquens, ac eruditus juvenis, cum seculo monachus factus renunciasset, ad Hieronymum jam senem scripsit, laudans eum quod longo tempore Christo in sanctis Jerosolimae locis serviverit, misso interea ad illum libro, quem in laudem et defensionem Theodosii Imp. scripserat, rogansque ut modum aliquem peragendae sibi vitae praefigeret. Hunc igitur ob eloquentiam dicendique facilitatem collaudatum hortatur modo ad sacrarum Scripturarum cognitionem, normamque vivendi sancte accommodateque illi proponit.

1. Bonus homo de bono thesauro cordis profert ea, quae bona sunt: et ex fructibus arbor cognoscitur. Metiris nos virtutibus tuis, et parvos magnus extollis: ultimamque partem convivii occupas, ut patris familias judicio proveharis. Quid enim in nobis, aut quantulum est, ut doctae vocis mereamur

---

[1]) In edit. Vall. 58. al. 18. Scripta est c. a. 395. ad eundem Paulinum, cui praecedens est inscripta.

praeconium? ut illo ore, quo religiosissimus princeps defenditur, humiles nos modicique laudemur? Noli igitur, frater carissime, annorum nos aestimare numero: nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam, Salomone testante: *Cani hominis prudentia ejus* (Sap. 4, 8). Nam et Moyses septuaginta presbyteros jubetur eligere, quos ipse sciret esse presbyteros, utique non aevo, sed prudentia judicandos (Num. 11). Et Daniel adhuc puer longaevos judicat, atque impudicos senes aetas lasciva condemnat. Noli, inquam, fidem pensare temporibus: nec me idcirco meliorem putes, quod prior in Christi exercitu coeperim militare. Paulus apostolus et vas electionis, de persecutore mutatus, novissimus in ordine, primus in meritis est: quia extremus licet, plus omnibus laboravit. Judas, qui quondam audierat: *Tu autem homo, qui simul mecum dulces capiebas cibos, dux meus et notus meus, in domo Dei ambulavimus cum consensu* (Ps. 54, 14), proditor amici et magistri, Salvatoris arguitur voce,

Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta[1]).

E contrario latro crucem mutat paradiso, et facit homicidii poenam martyrium. Quanti

[1]) Ex Aencid. l. 12.

hodie diu vivendo portant funera sua, et quasi sepulcra dealbata, plena sunt ossibus mortuorum? Subitus calor longum vincit teporem.

2. Denique et tu, audita sententia Salvatoris: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* (Matth. 19, 21), verba vertis in opera, et nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo: nec pleno marsupio gloriosas sordes appetis: sed puris manibus et candido pectore, pauperem te et spiritu et operibus gloriaris. Nihil est enim grande, tristi et lurida facie vel simulare vel ostentare jejunia, possessionum reditibus abundare, et vile jactare palliolum. Crates ille thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abjecit, nec putavit se simul posse, et virtutes et divitias possidere: nos suffarcinati auro Christum pauperem sequimur, et sub praetextu eleemosynae pristinis opibus incubantes, quomodo possumus aliena fideliter distribuere, qui nostra timide reservamus? Plenus venter facile de jejuniis disputat. Non Jerosolymis fuisse, sed Jerosolymis bene vixisse, laudandum est. Illa

expetenda, illa laudanda est civitas, non quae occidit prophetas et Christi sanguinem fudit, sed quam fluminis impetus laetificat: quae in monte sita celari non potest: quam matrem sanctorum Apostolus clamitat: in qua se municipatum cum justis laetatur habere.

3. Neque vero hoc dicens memetipsum inconstantiae redarguo damnoque quod facio: ut frustra videar ad exemplum Abraham et meos et patriam reliquisse: sed non audeo Dei omnipotentiam angusto fine concludere, et coarctare parvo terrae loco, quem non capit coelum. Singuli quique credentium non locorum diversitatibus, sed fidei merito ponderantur. Et veri adoratores neque Jerosolymis, neque in monte Garizim adorant Patrem: quia Deus spiritus est, et adoratores ejus in spiritu et veritate adorare oportet (Joan. 4, 23). Spiritus autem spirat ubi vult (ib. 3, 8): et Domini est terra et plenitudo ejus (Ps. 23, 1). Postquam siccato Judaeae vellere universus orbis coelesti rore perfusus est, et multi de oriente et occidente venientes recubuerunt in sinu Abrahae: desiit notus esse tantum in Judaea Deus, in Israel magnum nomen ejus: sed in omnem terram exivit sonus apostolorum, et in fines orbis terrae verba eorum. Salvator ad disci-

pulos loquens cum esset in templo: *Surgite*, inquit, *abeamus hinc.* Et ad judaeos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. 23, 38)[1]). Si coelum et terra transibunt, utique transibunt omnia, quae terrena sunt. Et crucis igitur et resurrectionis loca prosunt his, qui portant crucem suam et cum Christo resurgunt quotidie, qui dignos se tanto exhibent habitaculo. Ceterum qui dicunt: Templum Domini, templum Domini (Jer. 7, 4), audiant ab Apostolo: *Vos estis templum Domini, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (2. Cor. 6, 16). Et de Jerosolymis et de Britannia aequaliter patet aula coelestis: regnum enim Dei intra vos est (Luc. 17, 21). Antonius et cuncta Aegypti et Mesopotamiae, Ponti, Cappadociae et Armeniae examina monachorum, non viderunt Jerosolymam: et patet illis

[1]) Imo vero in coenaculo primum dictum est ad discipulos (Joan. 14. 31), alterum utique in templo ad judaeos. Sed isthaec duo longe diversa Christi effata ad unum tempus ac locum Hieronymus referebat. Sic in Is. c. 1: „Reliquit templum suum Dominus iratusque consurgens ait: *Surgite eamus hinc;* et: *Relinquetur vobis domus vestra deserta.*“ Quod forte hauserit . . . ex Matthaei Evangelio secundum Hebraeos, cujus saepe meminit et locos usurpat. Certe peculiare exemplar dicendum est, quod ea simul necteret eodemque in loco dicta proferret. Vallarsi.

absque hac urbe paradisi janua. Beatus Hilarion, cum palaestinus esset, et in Palaestina viveret, uno tantum die vidit Jerosolymam, ut nec contemnere loca sancta propter viciniam, nec rursus Deum loco claudere videretur. Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco resurrectionis simulacrum Jovis, in crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur, existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluissent. Bethlehem nunc nostram, et augustissimum orbis locum, de quo Psalmista canit: *Veritas de terra orta est* (Ps. 84, 12), lucus inumbrabat Thamuz, id est, Adonidis[1]): et in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur.

4. Cur, inquies, haec tam longo repetita principio? Videlicet, ne quidquam fidei tuae deesse putes, quia Jerosolymam non vidisti, nec nos idcirco meliores aestimes, quod hujus loci habitaculo fruimur:

[1]) „Quem nos, inquit Hieronymus in Ez. 8, 14., Adonidem interpretati sumus, et hebraeus et syrus sermo *Thamuz* vocat."

sed sive hic, sive alibi, aequalem te pro operibus tuis apud Dominum nostrum habere mercedem. Revera, ut simpliciter motus mentis meae fatear, considerans et propositum tuum et ardorem quo seculo renunciasti, differentias in locis arbitror, si urbibus et frequentia urbium derelicta, in agello habites, et Christum quaeras in solitudine, et ores solus in monte cum Jesu, sanctorumque tantum locorum vicinitatibus perfruaris, id est, ut et urbe careas, et propositum monachi non amittas. Quod loquor, non de episcopis, non de presbyteris, non de clericis loquor, quorum aliud officium est, sed de monacho, et monacho quondam apud seculum nobili: qui idcirco pretium possessionum suarum ad pedes apostolorum posuit, docens pecuniam esse calcandam, ut humiliter et secreto victitans, semper contemnat, quod semel contempsit. Si crucis et resurrectionis loca non essent in urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurrae et omnia sunt, quae solent esse in ceteris urbibus, vel si monachorum turbis solummodo frequentaretur, expetendum re vera hujuscemodi cunctis monachis esset habitaculum: nunc vero summae stultitiae est renunciare seculo, dimittere patriam, urbes

deserere, monachum profiteri, et inter majores populos peraeque vivere[1]), quam eras victurus in patria. De toto huc orbe concurritur: plena est civitas universi generis hominum: et tanta utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris.

5. Quia igitur fraterne interrogas, per quam viam incedere debeas, revelata tecum facie loquar. Si officium vis exercere presbyteri, si episcopatus te vel opus vel honor forte delectat, vive in urbibus et castellis, et aliorum salutem fac lucrum animae tuae. Sin autem cupis esse quod diceris, monachus, id est, solus, quid facis in urbibus, quae utique non sunt solorum habitacula, sed multorum? Habet unumquodque propositum principes suos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones. Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem. Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

---

[1]) Variae sunt hujus loci lectiones. Alii legebant codicibus innixi: *inter majores populos pergere, vivere melius quam* etc. Mutavit Victorius meliori sensu: *inter majores populos periculosius vivere quam* etc. Martian. *peregre vivere.* Vallarsi ex ingenio *peraeque* legendum esse suspicatus est.

Historici Thucydidem, Salustium, Herodotum, Livium. Oratores Lysiam, Gracchos, Demosthenem, Tullium; et ut ad nostra veniamus, episcopi et presbyteri habeant in exemplum apostolos et apostolicos viros: quorum honorem possidentes, habere nitantur et meritum: nos autem habeamus propositi nostri principes Paulos, Antonios, Julianos, Hilariones, Macarios: et, ut ad Scripturarum auctoritatem redeam, noster princeps Elias, noster Elisaeus, nostri duces filii prophetarum, qui habitabant in agris et solitudinibus, et faciebant sibi tabernacula prope fluenta Jordanis. De his sunt et illi filii Rechab, qui vinum et siceram non bibebant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam voce laudantur, et promittitur eis, quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram Domino (Jer. 35). Hoc reor et septuagesimi psalmi titulum significare: *Filiorum Jonadab, et eorum qui primi in captivitatem ducti sunt*[1]). Iste est Jonadab filius Rechab, qui in Regnorum libro scribitur currum ascendisse cum Jehu. Et hujus filii sunt, qui in tabernaculis semper habitantes ad extremum,

[1]) Hic titulus non reperitur in hebraeo, sed in versione LXX.

propter irruptionem chaldaici exercitus, Jerosolymam intrare compulsi, hanc primi captivitatem sustinuisse dicuntur, quod post solitudinis libertatem, urbe quasi carcere sunt reclusi.

6. Obsecro itaque te, ut quoniam sanctae sororis tuae ligatus es vinculo, et non penitus expedito pergis gradu, sive hic, sive ibi, multitudines hominum, et officia, et salutationes, et convivia, veluti quasdam catenas fugias voluptatum. Sit vilis et vespertinus cibus, olera et legumina: interdumque pisciculos pro summis ducas deliciis. Qui Christum desiderat, et illo pane vescitur, non quaerat magnopere de quam pretiosis cibis stercus conficiat. Quidquid post gulam non sentitur idem tibi sit, quod panis et legumina. Habes adversus Jovinianum libros de contemptu ventris et gutturis plenius disserentes. Semper in manu tua sacra sit lectio. Frequenter orandum, et flexo corpore mens erigenda ad Dominum. Crebrae vigiliae, et ventre vacuo saepius dormiendum. Rumusculos et gloriolas et palpantes adulatores, quasi hostes fuge. Pauperibus et fratribus refrigeria sumptuum manu propria distribue. Rara est in hominibus fides. Non credis verum esse, quod dico? cogita Judae loculos. Humili-

tatem vestium tumenti animo non appetas. Secularium et maxime potentium consortia devita. Quid tibi necesse est ea videre crebrius, quorum contemptu monachus esse coepisti? Soror[1]) praecipue tua matronarum declinet consortia; nec inter sericas vestes et gemmas circumsedentium feminarum se sordidatam aut doleat aut miretur: quia alterum propositi poenitentia, alterum jactantiae seminarium est. Cave, ne quasi fidelis et famosus tuorum quondam dispensator, alienam pecuniam distribuendam accipias. Intelligis quid loquar: dedit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Habeto simplicitatem columbae, ne cuiquam machineris dolos, et serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis. Non multum distat in vitio, vel decipere posse, vel decipi christianum. Quem senseris tibi aut semper, aut crebro de nummis loquentem, excepta eleemosyna, quae indifferenter omnibus patet, institorem potius habeto, quam monachum.

---

[1]) Sororem vocat Hieronymus Tharasiam Paulini uxorem, quae cum ille senatui et seculo et musis valedixit, continentiam professa est. Eam quidem Paulinus non dimisit, sed omni commercio carnali excluso *sororis* loco habuit.

Praeter victum et vestitum, et manifestas necessitates, nihil cuiquam tribuas, ne filiorum panem canes comedant (Matth. 15, 26).

7. Verum Christi templum anima credentis est: illam exorna, illam vesti, illi offer donaria, in illa Christum suscipe. Quae utilitas est, parietes fulgere gemmis, et Christum in paupere fame periclitari? Jam non sunt tua, quae possides, sed dispensatio tibi credita est. Memento Ananiae et Saphirae: illi sua timide servaverunt: tu considera, ne Christi substantiam imprudenter effundas, id est, ne immoderato judicio rem pauperum tribuas non pauperibus: et secundum dictum prudentissimi viri, liberalitate liberalitas pereat. Noli

> Respicere ad phaleras et nomina vana Catonum.
> Ego te, inquit, intus et in cute novi[1]).

Esse christianum grande est, non videri. Et nescio quomodo plus placent mundo, qui Christo displicent. Haec non, sicut ajunt, sus Minervam, sed ingredientem pelagus amicus amicum monui, malens a te facultatem meam requiri, quam voluntatem: ut in quo ego lapsus sum, tu firmo pergeres gradu.

---

[1]) Pers. satyr. 3.

8. Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositum transmisisti, libenter legi, et praecipue mihi in eo subdivisio placuit: cumque in primis partibus vincas alios, in penultimis te ipsum superas. Sed et ipsum genus eloquii pressum est et nitidum, et cum Tulliana luceat puritate crebrum est in sententiis: jacet enim, ut ait quidam[1]), oratio, in qua tantum verba laudantur. Praeterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur! Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris seculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris? O si mihi liceret istiusmodi ingenium non per Aonios montes et Heliconis vertices, ut poetae canunt, sed per Sion, et Itabyrium, et Sina excelsa ducere: si contingeret docere, quae didici, et quasi per manus mysteria tradere prophetarum[2]): nasceretur nobis aliquid, quod docta Graecia non haberet.

---

[1]) Quintilianus proëm. l. 8. sub finem: „Non intelligunt, jacere sensus in oratione, in qua verba laudantur."

[2]) Alii legunt: *Scripturarum.*

9. Audi ergo, mi conserve, amice, germane, ausculta paulisper, quo in Scripturis sanctis calle gradiaris. Totum, quod legimus in divinis libris, nitet quidem, et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est. „Qui edere vult nucleum, frangat nucem [1])." *Revela*, inquit David, *oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. 118, 18). Si tantus propheta tenebras ignorantiae confitetur, qua nos putas parvulos et pene lactentes inscitiae nocte circumdari? Hoc autem velamen non solum in facie Moysi, sed et in evangelistis et in apostolis positum est. Turbis Salvator in parabolis loquebatur, et contestans mysticum esse quod dicebatur, ajebat: *Qui habet aures audiendi, audiat* (Luc. 8, 8). Nisi aperta fuerint universa, quae scripta sunt ab eo, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo aperit (Apoc. 3, 7): nullo alio reserante pandentur. Si haberes hoc fundamentum, imo si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinius tuis haberemus voluminibus.

10. Tertullianus creber est in sententiis,

[1]) Ita Plautus.

sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus, instar fontis purissimi, dulcis incedit et placidus: et cum totus sit in exercitatione virtutum, occupatus persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclyto Victorinus martyrio coronatus quod intelligit, eloqui non potest. Lactantius quasi quidam fluvius eloquentiae Tullianae, utinam tam nostra confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Arnobius inaequalis et nimius est, et absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius gallicano cothurno attollitur, et cum Graeciae floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione simpliciorum fratrum procul est. Taceo de ceteris vel defunctis, vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii judicabunt.

11. Ad te ipsum veniam symmysten[1]), sodalem meum et amicum, amicum, inquam, meum, antequam notum: et precabor, ne assentationem in necessitudine suspiceris: quin potius vel errare me existimato, vel amore labi, quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium et infinitam sermonis suppellectilem: et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas mixta

[1]) *Symmysten* i. e. collegam in presbyteri dignitate.

prudentiae est. Capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiae et eloquentiae si accederet vel studium, vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum, et ascendentem cum Joab tecta Sion (1. Paral. 11, 6), canere in domatibus, quod in cubilibus cognovisses. Accingere, quaeso te, accingere. „Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus [1]).“ Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius senatus habuit. Praepara tibi divitias, quas quotidie eroges, et nunquam deficiant, dum viget aetas, dum nondum canis spargitur caput, antequam subeant morbi tristisque senectus, et labor et dirae rapiat inclementia mortis [2]). Nihil in te mediocre esse, contentus sum: totum summum, totum perfectum desidero. Sanctum Vigilantium presbyterum qua aviditate susceperim, melius est ut ipsius verbis, quam meis discas literis, qui cur tam cito a nobis profectus sit et nos reliquerit, non possum dicere, ne laedere quempiam videar. Tamen quasi praetereuntem et festinantem paululum retinui, et gustum ei nostrae amicitiae dedi, ut per eum discas, quid in nobis

[1]) Horatius l. 1. Sat. 9, 59.
[2]) Virg. Georg. 3, 67 s.

desideres. Sanctam conservam tuam et tecum in Domino militantem per te salutari volo.

EPISTOLA IX [1]).

AD HELIODORUM.

EPITAPHIUM NEPOTIANI.

ARGUMENTUM.

Nepotianus presbyter diem adhuc juvenis extremum obierat. D. Hieronymus super ejus morte consolatur nunc Heliodorum avunculum episcopum, ostendens mortem non esse timendam, veluti quae a Christo occisa sit: multosque infidelium veterum, qui fortiter eam in suis tolerarunt, primum recensens, ad laudes mortui deinde descendit, quibus expletis, humanam miseriam, imperatorum aliorumque procerum exemplo, ante oculos illis docte ac ingeniose ponit.

1. Grandes materias ingenia parva non sustinent, et in ipso conatu ultra vires ausa, succumbunt: quantoque majus fuerit, quod dicendum est, tanto magis obruitur, qui

---

[1]) In editione Val. 60. al. 3. Scripta a. 396. ad eundem Heliodorum, ad quem Hieronymus (in nostra edit.) primam misit. Nepotiano vero, quem hic laudat, inscripta est epistola, quam supra (VI.) edidimus.

magnitudinem rerum verbis non potest explicare. Nepotianus meus, tuus, noster, imo Christi, et quia Christi, idcirco plus noster, reliquit nos senes, et desiderii sui jaculo vulneratos, et intolerabili dolore confectos. Quem heredem putavimus, funus tenemus. Cui jam meum sudabit ingenium? cui literulae gestient, ubi est ille ἐργοδιώκτης[1]) noster, et cygneo canore vox dulcior? Stupet animus, manus tremit, caligant oculi, lingua balbutit. Quidquid dixero, quia ille non audit, mutum videtur. Stilus ipse quasi sentiens, et cera subtristior vel rubigine, vel situ obducitur. Quotiescunque nitor in verba prorumpere, et super tumulum ejus epitaphii

---

[1]) I. e. institor, operis impulsor et exactor Ita vero Nepotianum vocat, quod hic, ut s. doctor infra refert n. 11, toties transmarinis epistolis ipsum deprecatus sit, ut aliquid ad se scriberet, toties nocturnum de Evangelio petitorem et interpellatricem duri judicis viduam (Luc. 15, 5) ipsi exhibuerit. Vallarsi tamen legere mallet ὀροασίζης quae est avis notissima, montifringilla a sono quem cantando edit appellata. Hieronymus autem perquam eleganter Nepotianum illi avi comparavit, puta quod ille dum viveret sibi crebro insusurraret, aliquid operis a se potens, quam ejus tamen vocem subdit sibi *cygneo canore* fuisse dulciorem. Certe avim denotare voluisse, subdit cl. editor, probant postrema haec verba.

hujus flores spargere, toties lacrymis implentur oculi, et renovato dolore, totus in funere sum. Moris quondam fuit, ut super cadavera (parentum) defunctorum in concione pro rostris laudes liberi dicerent, et instar lugubrium carminum ad fletus, et gemitus audientium pectora concitarent. En rerum in nobis ordo mutatus est, et in calamitatem nostram perdidit sua jura natura. Quod exhibere senibus juvenis debuit, hoc juveni exhibemus senes.

2. Quid igitur faciam? Jungam tecum lacrymas? Sed Apostolus prohibet, christianorum mortuos dormientes vocans (1. Thess. 4, 12). Et Dominus in Evangelio: *Non est*, inquit, *mortua puella, sed dormit* (Marc. 5, 39). Lazarus quoque, quia dormierat, suscitatus est. Laeter et gaudeam, quia raptus est, ne malitia immutaret mentem ejus, quia placuerat Deo anima illius (Sap. 4, 11)? Sed invito et repugnanti per genas lacrymae fluunt, et inter praecepta virtutum resurrectionisque spem, credulam mentem desiderii frangit affectus. O mors, quae fratres dividis, et amore sociatos crudelis ac dura dissocias? Adduxit urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui siccavit venas tuas, et desolavit fontem tuum (Os. 13, 15).

Devorasti quidem Jonam, sed et in utero tuo vivus fuit. Portasti quasi mortuum, ut tempestas mundi conquiesceret, et Ninive nostra illius praeconio salvaretur. Ille, ille te vicit, ille te jugulavit fugitivus propheta, qui reliquit domum suam, dimisit hereditatem suam, dedit dilectam animam suam in manibus quaerentium eum. Qui per Osee quondam tibi rigidus minabatur: *Ero mors tua, o mors: ero morsus tuus, inferne* (13, 14). Illius morte tu mortua es: Illius morte nos vivimus. Devorasti, et devorata es. Dumque assumpti corporis sollicitaris illecebra, et avidis faucibus praedam putas, interiora tua adunco dente confossa sunt[1]).

---

[1]) Hieronymo concinunt quamplurimi alii patres, qui simili ratione redemptionis illustrantes mysterium, qua Christus pro nobis moriens captivam duxit captivitatem (Eph. 4, 8), mortisque factus est mors et morsus inferni. Pulcherrime Gregorius M. h. 25. in Evang. n. 8. pluribus exsequitur quod paucis tantum significavit s. doctor, ita disputans: „In hamo esca ostenditur, aculeus occultatur. Hunc ergo (Leviathan i. e. diabolum) Pater omnipotens hamo cepit, quia ad mortem illius unigenitum Filium incarnatum misit, in quo et caro passibilis videri posset et divinitas impassibilis videri non posset. Cum in eo serpens iste per manus persequentium escam corporis momordit, divinitatis illum aculeus perforavit .... Quasi hamus

3. Gratias tibi, Christe Salvator, tua agimus creatura, quod tam potentem adversa-

---

ergo fauces glutientis tenuit, dum in illo esca carnis patuit, quam devorator appeteret; et divinitas passionis tempore latuit, quae necaret. In hamo ejus incarnationis captus est, quia dum in illo appetit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis. Ibi quippe inerat humanitas, quae ad se devoratorem duceret; ibi divinitas, quae perforaret; ibi aperta infirmitas quae provocaret; ibi occulta virtus, quae raptoris faucem transfigeret. In hamo igitur captus est, quia inde interiit, unde momordit. Et quos jure tenebat mortales, perdidit, quia eum, in quo jus non habuit, morte appetere immortalem praesumpsit.“ Eadem habet l. 33. Moral n. 14. Jam auctor vetustus carminis adv. Marc. l. 2. c. 4. canit:

Objectat sese leo pelle obtectus ovili
Decipiens habitu.

Et Gregorius thaumaturgus dictus serm. in omnes SS. (Migne patrol. gr. 10, 1202) rem ita describit: „Hamo, ut sic loquar, in Deitatem jacto dum consuetam escam deglutit (diabolus), capitur ipse manifesto, qui sibi capere videbatur, ac hominem non Deum a se teneri arbitrabatur.“ Ibidem humanam naturam assumptam confert cum telo, quod „in virginea fornace per ignem imperator quale voluit et quomodo voluit contra inimicum fabricavit, illudque efficacitate invictae deitatis exacuens ... exitiosum hostem omnemque illius exercitum solus ipse interfecit.“ Egregie quoque Rufinus comment. in symb. apost. n. 16: „Mors ab eo (Christo) mortem spoliatura suscipitur. Nam sacramentum illud susceptae carnis, quod supra exposuimus, hanc habet causam,

rium nostrum, dum occideris, occidisti. Quis ante te miserior homine, qui aeternae mortis terrore prostratus, vivendi sensum ad hoc

---

ut divina Filii Dei virtus velut hamus quidam, habitu humanae carnis obtectus ... principem mundi invitare possit ad agonem, cui ipse carnem suam velut escam tradens, hamo eum divinitatis intrinsecus teneret insertum ex profusione immaculati sanguinis ... Sicut ergo hamum esca contectum si piscis rapiat, non modo escam ab hamo non removet, sed et ipse de profundo, esca aliis futurus, educitur: ita et is qui habebat mortis imperium, rapuit quidem in morte corpus Jesu, non sentiens in eo hamum divinitatis inclusum: sed ubi devoravit, haesit ipse continuo et diruptis inferni claustris, velut de profundo extractus trahitur, ut esca ceteris fiat." Praetermittimus testimonia gemina Victorini afri l. de Physicis n. 23; Ambrosii in Luc. l. 4. n. 12 ss.; Augustini l. 3. de lib. arb. n. 31; serm. 263. n. 1; auctoris qq. in V. et N. T. q. 83; Pseudo-Athanasii q. 20 (inter op. spuria s. Athan. Migne 28, 791 ss.); Brunonis astensis Sentent. l. 2. c. 2; Damasceni de fid. orth. l. 3. c. 27. Audiatur unus adhuc Chrysostomus. „Sicut ii, ait h. 24. in 1. Cor. n. 4, qui alimentum accipiunt, quod retinere non possint, etiam quae prius percepta fuerant propter illud evomunt: ita etiam accidit in morte (Christi). Corpus quod ipsa non poterat conficere accipiens, illa quoque rejecit, quae intus retinebat: cum illud intus habebat, parturiebat et premebatur, donec ipsum evomuit." Quae repetit in hom. Non esse desperandum n. 3. (Mig. 51, 367).

tantum acceperat, ut periret? Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos, qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae (Rom. 5, 14). Si Abraham, Isaac et Jacob in inferno, quis in coelorum regno? si amici tui sub poena offendentis Adam, et qui non peccaverant, alienis peccatis tenebantur obnoxii, quid de his credendum est, qui dixerunt in cordibus suis, non est Deus? qui corrupti et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis? qui declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum (Ps. 13, 1 ss.)? Quod si Lazarus videtur in sinu Abrahae locoque refrigerii: quid simile infernus et regna coelorum? Ante Christum Abraham apud inferos: post Christum latro in paradiso. Et idcirco in resurrectione ejus, multa dormientium corpora surrexerunt et visa sunt in coelesti Jerusalem[1]). Tuncque

---

[1]) Non una hac de re veterum est sententia, aliis aeternam, aliis temporariam resurrectionem his, qui cum Christo resurrexerunt, tribuentibus. Juxta primos in coelesti Jerusalem sanctorum corpora apparuerunt, juxta alios in terrena. Priori sententiae, in quam vergit heic loci Hieronymus, favent Origenes in c. 27. Matth.; Eusebius demonstr. evang. l. 4; s. Hilarius tr. in Ps. 2; Rufinus in expos. symboli aliique. Sed alteram tuentur ple-

impletum est illud elogium: *Surge qui dormis, et elevare et illuminabit te Christus*

---

rique alii, quos inter optime Augustinus ep. 89. ad Evod.; Chrysostomus in ep. ad Hebraeos, atque ibidem Theodoretus. Conferenda, quod praecipue est ad rem nostram, Paulae et Eustochii ad Marcellam epistola 46. (in hoc opusc. ep. V.) n. 7. Vallarsi. Ceterum s. Hieronymus hisce n. fidem tradit catholicam, secundum quam profitemur, justorum beatitudinem non diferri ad diem usque judicii universalis, sed si perfecte a peccatis sunt mundati, mox iis conferri (Benedictus XII. in constit. „Benedictus Deus“ et conc. florent. in decr. unionis graec.). Idem tradunt praetermissis modo aliis argumentis eadem occasione plures patres, cum scil. disserunt vel de discrimine inter justos V. et N. T.; vel cum in rationes inquirunt, quare Christus ad inferos descenderit. Hanc fidem christiani sec. 3. ineunte opposuerunt Tertulliano, secundum quem nemini nisi martyribus coelum patet. „Sed in hoc, inquiunt (de anima c. 55), Christus inferos adiit, ne nos adiremus ... Imo in paradiso est dormitio nostra, quo jam tunc et patriarchae et prophetae appendices dominicae resurrectionis ab inferis migraverint.“ His consentiens Gregorius thaumaturgus (or. in omnes SS. a cl. Mingarellio ipsi adscripta Mig. patrol. gr. 10, 1203): „Ex quo enim tempore primum Adamum secundus ex inferni fundo, tamquam Jonam ex ceto, eduxit, ac illum, qui deceptus olim fuerat, coeli civem cum magno deceptoris probro ac dedecore effecit: ex eo, inquam, tempore obseratae fuerunt inferni januae, coeli vero fores reseratae liberum atque expeditum (ἀκώλυτον) iis, qui cum fide illuc ascendunt, aditum

(Eph. 5, 14). Joannes Baptista in eremo personat: *Poenitentiam agite, appropin-*

---

concedunt.“ Similia habent Rufinus in symb. apost. n. 29—31; Pseudo-Chrysostomus op. imperf. in Matth. h. 4; Nazianzenus or. 35. scribens: „In inferna loca descendit (Christus), sed inde animas evehit.“ Et iterm Hieronymus l. 2. in Eph. 4, 9: „Inferiora autem terrae infernus accipitur, ad quem D. N. Salvatorque descendit, ut sanctorum animas, quae ibi tenebantur inclusae, secum ad coelos victor adduceret.“ Epiphanius haer. 77. n. 35: „Quin etiam et ad inferos ipsius divinitas cum anima descendit, eosque qui vincti illic attinebantur, vi sua ac potentia liberavit.“ Hunc Christi ad inferos descensum sanctarumque exinde animarum liberationem veteres christiani imaginibus quoque sculpturisque repraesentabant. Cf. Gener Theol. dogmatico-schol. 4, 421. Merito hinc Durandus meldensis episcopus in suo commentario Joanni XXII. hac de quaestione oblato rationem hanc in primis urget (ap. Raynald. ad a. 1333. n. 49): „Prima facie videtur quod dicere, quod animae sanctorum decedentium sine peccato mortali et postquam purgatae sunt a culpa veniali, si quam habuerunt, vel a poena cujuscunque culpae debita, non videant Deum facie ad faciem usque post resurrectionem corporum, est negare articulum de descensu Christi ad inferos, quod patet sic: Christus non descendit ad inferos secundum corpus . . . nec secundum deitatem, quia secundum illam est ubique. Igitur descendit secundum animam. Ad quem finem? Ad hunc ut animas sanctorum patrum et aliorum, quae erant in limbo inferni, liberaret secundum illud Zachariae: *Tu*

quabit enim regnum coelorum (Matth. 2, 3): a diebus enim Joannis Baptistae regnum

---

autem in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu (9, 11). In inferno autem non est nisi duplex poena, poena sensus et poena damni: in limbo autem sanctorum non fuit poena sensus, sed solum damni, quae est carentia visionis divinae, a qua nullus potest liberari nisi per visionem divinam, quia privatio alicujus non tollitur nisi per actum oppositum. Ergo si descensus animae Christi ad limbum inferni fuit propter liberationem animarum sanctarum, quae tunc ibi erant, necesse est quod liberaverit eas a carentia visionis divinae, quod non potuit fieri nisi dando eis visionem beatam: et qui negat quod animae sanctorum V. T., quae fuerant in limbo inferni, non videant Deum visione beata usque post resurrectionem, negat articulum de descensu Christi ad inferos. Et confirmatur, quia Lazarus sive anima ejus ante passionem Christi erat in limbo seu in sinu Abrahae in magna consolatione, ut evangelica testatur Scriptura Luc. 16, 25; multo magis anima Abrahae erat in magna consolatione et laetitia. Quid igitur contulit descensus animae Christi ad inferos? Si dicatur, quod tunc perductae sunt ad claram visionem et ejus fruitionem, habetur propositum. Si vero dicatur, quod non, sed quod solum perducti sunt ad ampliorem laetitiam et consolationem: contra, quia secundum prophetiam Zachariae jam allegatam, quae secundum sensum naturalem intelligitur de descensu animae Christi ad inferos, eduxit sanctos sive animas sanctorum de limbo . . . dare autem unam consolationem magnam vel parvam de futura liberatione non est eos liberare de vinculis nec educere de

coelorum vim patitur, et violenti diripiunt illud (ib. 11, 11). Flammea illa romphaea,

---

carcere. Ergo propter consolationem ampliorem datam sanctis in limbo exsistentibus non fuisset impleta dicta prophetia. Relinquitur ergo quod perducti fuerunt ad visionem Dei.“ Quod si Christus idcirco ad inferos descendit, ut sanctorum liberaret animas secumque ad coelestia perduceret gaudia; manifestum est discrimen inter justos V. et N. T., quod hic (et iterum infra n. 6; ep. 39. n. 3. et in Job 30, 23) Hieronymus tradit quodque ita expressit Chrysostomus (h. de ss. Berenice, Prosdoce et Domnina) n. 3: „Antea mors ad inferos deducebat, nunc autem ad Christum perducit.“ Nam, ut inquit Athanasius ep. fest. 5. n. 2, „Deus coeli januas patefecit perque Dominum nostrum viam absque ullo impedimento ascendentibus munivit.“ Hoc discrimen saepius prae oculis ponit Gregorius M. h. 19. in Ev. n. 4; Mor. l. 4. c. 29; l. 12. c. 9; l. 13. c. 43. ubi ita scribit: „Hoc jam coelestis muneris habemus, ut quum a carnis nostrae inhabitatione subtrahimur, mox ad coelestia praemia deducamur, quia dum conditor ac Redemptor noster claustra inferni penetrans electorum exinde animas eduxit, nos illo ire non patitur, unde jam alios descendendo liberavit. Hi vero, qui ante adventum Domini in hunc mundum venerunt, quantumlibet justitiae virtutem taberent, ex corporibus educti in sinu coelestis patriae statim recipi nullo modo poterant, quia necdum ille venerat, qui inferni claustra sua descensione solveret et justorum animas in perpetua jam quiete collocaret.“ Adeo certum visum est hoc discrimen Gennadio massiliensi, ut illud inter ecclesiastica

custos paradisi, et praesidentia foribus cherubim, Christi restincta et reserata sunt sanguine. Nec mirum hoc nobis in resurrectione promitti, cum omnes, qui in carne non secundum carnem vivimus, municipatum habeamus in coelo, et hic adhuc positis dicatur in terra: *Regnum Dei intra vos est* (Luc. 17, 21).

4. Adde quod ante resurrectionem Christi notus tantum in Judaea erat Deus: in Israel magnum nomen ejus (Ps. 75, 1), et ipsi, qui noverant eum, tamen ad inferos trahebantur. Ubi tunc totius orbis homines ab India usque ad Britanniam, a rigida Septentrionis plaga usque ad fervores atlantici oceani, tam in-

---

dogmata referret (de eccl. dogm. cc. 45, 46). „Ante passionem Domini, inquit, omnes animae sanctorum in inferno sub debito praevaricationis Adae tenebantur, donec auctoritate Domini per indebitam ejus mortem de servili conditione liberarentur. Post ascensionem Domini ad coelos omnium sanctorum animae cum Christo sunt, et exeuntes de corpore ad Christum vadunt exspectantes resurrectionem corporis sui, ut ad integram et perpetuam beatitudinem cum ipso pariter immutentur etc.“ Plura cf. apud Mamachium, de animabus justorum in sinu Abrahae ante Christi mortem expertibus beatae visionis; Patuzzi de sede inferni l. 3. cc. 2, 7 ss. Muratori, de Paradiso passim; Gener l. c. p. 109 ss. etc.

numerabiles populi et tantarum gentium multitudines?

Quam variae linguis, habitu, tam vestis et armis[1]): piscium ritu ac locustarum, et velut muscae et culices conterebantur: absque notitia etenim sui creatoris omnis homo pecus est, nunc vero passionem Christi et resurrectionem ejus cunctarum gentium et voces et literae sonant. Taceo de hebraeis, graecis et latinis, quas nationes fidei suae in crucis titulo Dominus dedicavit. Immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem, quod Pythagoras somniavit, Democritus non credidit, in consolationem damnationis suae Socrates disputavit in carcere, indus, persa, gothus, aegyptius philosophantur. Bessorum feritas et pellitorum turba populorum[2]), qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos, et totius mundi una vox Christus est.

---

[1]) Aeneid. l. 8.

[2]) De *bessis* scribit Strabo l. 7. eos „majorem Aemi montis partem tenere, propter latrocinia latrones appellari et duram asperamque vitam agere;“ cui adstipulantur alii historici. *Pellitorum populorum* nomine praecipuos e getis aut dacis populos designat, qui ferarum more pellibus obtegebantur.

5. Quid agimus anima? quo nos vertimus? quid primum assumimus? quid tacemus? exciderunt ne tibi praecepta rhetorum? et occupata luctu, oppressa lacrymis, praepedita singultibus, dicendi ordinem non tenes? Ubi illud ab infantia studium literarum, et Anaxagorae ac Telamonis semper laudata sententia: „Sciebam me genuisse mortalem?“ Legimus Crantorem, cujus volumen ad confovendum dolorem suum secutus est Cicero [1]). Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Possidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus, qui diversis aetatibus diversorum luctum vel libris, vel epistolis minuere sunt conati; ut etiam si nostrum areret ingenium, de illorum posset fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles viros, et maxime Periclem et Xenophontem socraticum: quorum alter, amissis duobus filiis, coronatus in concione disseruit: alter cum sacrificans filium in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, et eandem capiti reposuisse, postquam fortiter in

---

[1]) In libro de Consolatione, quem in morte filiae suae composuit, qui tamen intercidit. Ceterum haec illustrium virorum exempla transtulit Hieronymus magna ex parte e Ciceronis Tuscul. 3. Quaedam etiam apud Valerium Max. praecipue l. 5. exstant, Aelianum l. 3. c. 2. Cf. Vallarsi in h. l.

acie dimicantem reperit concidisse. Quid memorem romanos duces, quorum virtutibus, quasi quibusdam stellis, latinae micant historiae? Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nunciabatur, subito filium se jussit absente sepeliri. L. Paulus septem diebus inter duorum exsequias filiorum triumphans urbem ingressus est. Praetermitto Maximos, Catones, Gallos, Pisones, Brutos, Scaevolas, Metellos, Scauros, Marios, Grassos, Marcellos atque Aufidios, quorum non minor in luctu, quam in bellis, virtus fuit, et quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicavit: ne videar potius aliena, quam nostra quaesisse. Quamquam et haec in sugillationem nostri breviter dicta sint, si non praestet fides, quod exhibuit infidelitas.

6. Igitur ad nostra veniamus. Non plangam cum Jacob et David filios in lege morientes, sed cum Christo in Evangelio recipiam resurgentes. Judaeorum luctus christianorum gaudium est. Ad vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia (Ps. 29, 6). Nox praecessit, dies autem appropinquavit (Rom. 13, 12); unde et Moyses moriens plangitur; Jesus absque funere et lacrymis in monte sepelitur[1]).

[1]) *Moyses* morte praeventus antequam terram

Quidquid de Scripturis super lamentatione dici potest, in eo libro, quo Paulam Romae consolati sumus, breviter explicavimus. Nunc nobis per aliam semitam ad eundem locum perveniendum est, ne videamur praeterita et abolita quondam calcare vestigia.

7. Scimus quidem, Nepotianum nostrum esse cum Christo et sanctorum mixtum choris, quod hic nobiscum eminus rimabatur in terris, et aestimatione quaerebat, ibi videntem cominus dicere: *Sicut audivimus, sic et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri* (Ps. 47, 9): sed desiderium absentiae ejus ferre non possumus, non illius, sed nostram vicem dolentes. Quanto ille felicior, tanto amplius nos in dolore, quod tali caremus bono. Flebant et sorores, Lazarum, quem resurrecturum noverant, et

---

posset ingredi promissam quique plangitur, figura est justorum, qui ante Christi adventum ad veram terram promissam, ad gaudia coelestia non admittebantur. Hi plangi poterant. *Jesus* i. e. Josue terram promissam ingressus et absque planctu sepultus typus est justorum N. T., qui si perfecte sunt mundi, statim paradisi gaudiis donantur, qui proinde plangendi non sunt. Hinc *judaeorum luctus, christianorum gaudium est.* Cf. quae supra ad n. 3. annotavimus. Librum, quo Hieronymus Paulam est consolatus, alia edemus occasione.

ut veros hominis exprimeret affectus, ipse Salvator ploravit, quem resuscitaturus erat. Apostolus quoque ejus, qui dixit: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo*, et alibi: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum* (Philip. 1, 23), gratis agit, quod Epaphroditus de mortis sibi vicinia reditus sit, ne haberet tristitiam super tristitiam, non incredulitatis metu, sed desiderio charitatis. Quanto magis tu, et avunculus et episcopus, hoc est, et in carne et in spiritu pater, doles abesse viscera tua, et quasi a te divulsa suspiras? Sed obsecro, ut modum adhibeas in dolore, memor illius sententiae: Ne quid nimis: obligatoque parumper vulnere audias laudes ejus, cujus semper virtute laetatus es. Nec doleas, quod talem amiseris, sed gaudeas, quod talem habueris. Et sicut hi, qui in brevi tabella terrarum situs pingunt, ita in parvo isto volumine cernas abumbrata, non expressa signa virtutum, suscipiasque a nobis non vires, sed voluntatem.

8. Haec praecepta sunt rhetorum, ut majores ejus, qui laudandus est, et eorum gesta altius repetantur, sicque ad ipsum per gradus sermo perveniat: quo videlicet avitis paternisque virtutibus illustrior fiat, et aut non degenerasse a bonis, aut mediocres ipse ornasse

videatur. Ego carnis bona, quae semper et ipse contempsit, in animae laudibus non requiram: nec me jactabo de genere, id est, de alienis bonis: cum et Abraham et Isaac, sancti viri, Ismaelem et Esau peccatores genuerint, et e regione, Jephte in catalogo justorum Apostoli voce numeratus, de meretrice sit natus: *Anima*, inquit, *quae peccaverit, ipsa morictur* (Ez. 18, 4). Ergo quae non peccaverit, ipsa vivet. Nec virtutes, nec vitia parentum liberis imputantur. Ab eo tempore censemur, ex quo in Christo renascimur. Paulus persecutor Ecclesiae, et mane lupus rapax Benjamin, ad vesperam dividit escam, Ananiae ovi submittens caput. Igitur et Nepotianus noster, quasi infantulus vagiens et rudis puer, subito nobis quasi de Jordane nascatur[1]).

9. Alius forsitan scriberet, quod ob salutem illius Orientem eremumque dimiseris, et me charissimum sodalem tuum redeundi spe lactaveris, ut primum si fieri posset, sororem cum parvulo viduam, deinde, si con-

---

[1]) *Quasi de Jordane nascatur* i. e. praetermissis iis, quae spectant ejus secundum carnem nativitatem, parentes etc. incipiemus ab ejus nativitate secundum spiritum, qua Christo est renatus.

silium illa respueret, saltem nepotem dulcissimum conservares. Hic est enim ille, de quo tibi quondam vaticinatus sum: „Licet parvulus e collo pendeat nepos“[1]). Referret, inquam, alius, quod in palatii militia sub clamyde et candenti lino corpus ejus cilicio tritum sit: quod stans ante seculi potestates lurida jejuniis ora portaverit: quod adhuc sub alterius indumentis alteri[2]) militaverit: et ad hoc habuerit cingulum, ut viduis, pupillis, (orphanis), oppressis miserisque subveniret. Mihi non placent dilationes istae imperfectae servitutis Dei, et centurionem Cornelium, ut lego justum, statim audio baptizatum.

10. Verumtamen velut incunabula quaedam nascentis fidei comprobemus: ut qui sub alienis signis devotus miles fuit, donandus laurea sit, postquam suo regi coeperit militare. Balteo posito habituque mutato quidquid castrensis peculii fuit, in pauperes erogavit. Legerat enim: *Qui vult perfectus esse, vendat omnia, quae habet, et det pauperibus, et sequatur me* (Matth. 19, 21). Et iterum: *Non potestis duobus dominis*

---

[1]) Cf. supra ep. I. n. 2.

[2]) *Alteri* i. e. Christo.

servire, Deo et mammonae (ib. 6, 14). Excepta vili tunica et operimento pari, quo tecto tantum corpore frigus excluderet, nihil sibi amplius reservavit. Cultus ipse, provinciae morem sequens, nec munditiis, nec sordibus notabilis erat: cumque arderet quotidie aut ad Aegypti monasteria pergere, aut Mesopotamiae invisere choros, vel certe insularum Dalmatiae, quae Altino tantum freto distant, solitudines occupare, avunculum pontificem deserere non audebat, tot in illo cernens exempla virtutum, domique habens unde disceret. In uno atque eodem et imitabatur monachum et episcopum venerabatur: nec, ut plerisque accidere solet, assiduitas familiaritatem, familiaritas contemptum illius fecerat: sed ita eum colebat, quasi parentem; ita admirabatur, quasi quotidie novum cerneret. Quid multa? fit clericus, et per solitos gradus presbyter ordinatur. Jesu bone, qui gemitus, qui ejulatus, quae cibi interdictio, quae fuga oculorum omnium! Tum primum et solum avunculo iratus est. Querebatur se ferre non posse, et juvenilem aetatem incongruam sacerdotio causabatur; sed quanto plus repugnabat, tanto magis in se studia omnium concitabat, et merebatur negando, quod esse nolebat; eoque di-

gnior erat, quo se clamabat indignum. Vidimus Timotheum[1]) nostri temporis, et canos in sapientia, electumque a Moyse presbyterum, quem ipse sciret esse presbyterum. Igitur clericatum non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit, ut humilitate superaret invidiam: deinde, ut nullam obscoeni in se rumoris fabulam daret, ut qui mordebantur ad aetatem ejus, stuperent ad continentiam; subvenire pauperibus, visitare languentes, provocare hospitio, lenire blanditiis, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Coecorum baculum, esurientium cibus, spes miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi ceteras non haberet. Inter presbyteros et coaequales primus in opere, extremus in ordine. Quidquid boni fecerat, ad avunculum referebat. Si quid forte aliter evenerat, quam putarat, illum nescire, se errasse dicebat. In publico episcopum, domi patrem noverat: gravitatem morum hilaritate frontis tempe-

---

[1]) Quod nimirum Timotheus junior episcopus creatus sit (1. Tim. 4, 12), cui Nepotianum comparat. Vocat eum *electum a Moyse presbyterum*, quod quamvis non aetate, sapientia tamen canus, presbyter illorum instar esset, quos Moyses (Num. 11, 16) seligere jussus fuit.

rabat: gaudium in risu, non cachinnum, intelligeres. Virgines et viduas Christi honorare ut matres, hortari ut sorores, cum omni castitate. Jam vero postquam domum se contulerat, et relicto foris clerico, duritiae se tradiderat monachorum, creber in orationibus, vigilans in precando. Lacrymas Deo, non hominibus, offerebat: jejunia in aurigae modum pro lassitudine et viribus corporis moderabatur. Mensae avunculi intererat, et sic apposita quaeque libabat, ut et superstitionem fugeret, et continentiam servaret. Sermo ejus per omne convivium de Scripturis aliquid proponere, libenter audire, respondere verecunde, recta suscipere, prava non acriter confutare, disputantem contra se magis docere, quam vincere; et ingenuo pudore, qui ornabat aetatem, quid cujus esset, simpliciter confiteri: atque in hunc modum, eruditionis gloriam declinando, eruditissimus habebatur. Illud, ajebat, Tertulliani, istud Cypriani, hoc Lactantii, illud Hilarii est. Sic Minutius Felix, ita Victorinus, in hunc modum est locutus Arnobius. Me quoque, quia pro sodalitate avunculi diligebat, interdum proferebat in medium, lectioneque assidua et meditatione diuturna pectus suum bibliothecam fecerat Christi.

11. Quoties ille transmarinis epistolis deprecatus est, ut aliquid ad se scriberem? quoties nocturnum de Evangelio petitorem et interpellatricem duri judicis mihi viduam exhibuit (Luc. 15, 5)? Cumque ego silentio magis, quam literis, denegarem; et pudore reticentis pudorem suffunderem postulantis, avunculum mihi opposuit precatorem, qui et liberius pro alio peteret, et pro reverentia sacerdotii facilius impetraret. Feci ergo, quod voluit, et brevi libello[1]) amicitias nostras aeternae memoriae consecravi. Quo suscepto, Croesi opes et Darii divitias se vicisse jactabat. Illum oculis, illum manibus, illum sinu, illum ore tenebat. Cumque in stratu frequenter evolveret saepe, super pectus soporati dulcis pagina decidebat. Si vero peregrinorum, si amicorum quispiam venerat, laetabatur nostro super se testimonio; et quidquid minus in opusculo erat, distinctione moderata et pronunciationis varietate pensabat; ut in recitando illo ipse vel placere quotidie, vel displicere videretur. Unde hic fervor, nisi ex amore Dei? unde legis Christi indefessa meditatio, nisi ex desiderio ejus qui legem dedit? Alii nummum addant

[1]) Libellus hic epistola est in nostra editione VI.

nummo, et marsupium suffocantes, matronarum opes venentur obsequiis; sint ditiores monachi, quam fuerant seculares; possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant: et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos. Nepotianus noster aurum calcans, schedulas[1]) consectatur; et sicut sui in carne contemptor est, et paupertate incedit ornatior, ita totum animae (*al.* Ecclesiae) investigat ornatum.

12. Ad comparationem quidem superiorum modica sunt, quae dicturi sumus, sed et in parvis idem animus ostenditur. Ut enim Creatorem non in coelo tantum miramur et terra, sole et oceano, elephantis, camelis, equis, bobus, pardis, ursis, leonibus, sed et in minutis quoque animalibus, formica, culice, muscis, vermiculis et istiusmodi genere, quorum magis corpora scimus, quam nomina, eandemque in cunctis veneramur solertiam: ita mens Christo dedita aeque et in majoribus et in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem. Erat ergo sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa, si janitor

---

[1]) *Schedulas* i. e. scriptum librum.

creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta, et in omnes caerimonias pia sollicitudo disposita, non minus, non majus negligebat officium. Ubicunque eum quaereres, in ecclesia invenires. Nobilem virum Q. Fabium[1]) miratur antiquitas, qui etiam romanae scriptor historiae est, sed magis ex pictura, quam ex literis nomen invenit: et Beseleel nostrum plenum sapientia et spiritu Dei Scriptura testatur; Hyram quoque filium mulieris Tyriae, quod alter tabernaculi, alter templi supellectilem fabricati sint (Ex. 31. et 3. Reg. 5). Quomodo enim laetae segetes et uberes agri interdum culmis aristisque lu-

[1]) Cajum Fabium cum Quinto Fabio videtur confundere memoriae lapsu unumque e duobus facere. Primus enim pictoris arte excelluit et Salutis templum a. ab U. c. 450. pinxit, ut Plinius testatur l. 35. c. 4., unde et *Pictoris* cognomine donatus est. Alter hujusce nepos fuit et Q. Fabius Pictor de nomine appellabatur. Hic porro historiam secundi belli carthaginensis scripsit, deque illo Appianus: „Senatus, inquit, Quintum Fabium, qui et ipse hannibalicarum rerum historiam conscripsit, Delphos ad oraculum misit.“ Et Livius l. 22. c. 7. „Fabium aequalem temporibus hujusce belli (secundi carthaginensis) potissimum auctorem se habuisse testatus est. Vallarsi.

xuriant, ita praeclara ingenia et mens plena virtutibus in variarum artium redundat elegantiam; unde et apud graecos philosophus ille laudatur[1]), qui omne quo uteretur, usque ad pallium et anulum, manu sua factum gloriatus est. Hoc idem possumus et de isto dicere, qui basilicas Ecclesiae et martyrum conciliabula[2]) diversis floribus et arborum comis vitiumque pampinis adumbrarit, ut quidquid placebat in ecclesia tam dispositione, quam visu, presbyteri laborem et studium testaretur.

13. Macte virtute: cujus talia principia, qualis finis erit? O miserabilis humana conditio, et sine Christo vanum omne, quod vivimus! Quid te subtrahis? quid tergiversaris oratio? quasi enim mortem illius differre possimus, et vitam facere longiorem, sic timemus ad ultimum pervenire. Omnis caro

---

[1]) Id est Hippias eleus., quem post Platonem in Hippia minore laudat Cicero l. 3. de Oratore, Lucianus aliique.

[2]) *Conciliabula* i. e. sacella martyribus dedicata, quae etiam *martyria* dicebantur et *martyrum concilia*. Hinc sermones occurrunt apud veteres *in dedicatione concilii martyrum;* et in romano quoque martyrologio *concilia martyrum* hoc sensu invenies. Vallarsi.

foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni (Is. 40, 6). Ubi nunc decora illa facies, ubi totius corporis dignitas, quo veluti pulchro indumento pulchritudo animae vestiebatur? Marcescebat, proh dolor, flante austro lilium: et purpura violae in pallorem sensim migrabat. Cumque febribus aestuaret, et venarum fontes hauriret calor, lasso anhelitu tristem avunculum consolabatur. Laetus erat vultus, et universis circa plorantibus, solus ipse ridebat. Projicere pallium, manus extendere, videre quod alii non videbant, et quasi in occursum se erigens, salutare venientes: intelligeres illum non emori, sed emigrare; et mutare amicos, non relinquere. Volvuntur per ora lacrymae, et obfirmato animo non queo dolorem dissimulare, quem patior. Quis crederet in tali illum tempore nostrae necessitudinis recordari, et luctante anima studiorum scire dulcedinem? Apprehensa avunculi manu, hanc, inquit, tunicam, qua utebar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi aetate patri, fratri collegio; et quidquid a te nepoti debebatur affectus, in illum transfer, quem mecum pariter diligebas. Atque in talia verba defecit, avunculi manum mei recordatione contrectans.

14. Scio quod nolueris amorem in te ci-

vium sic probare, et affectum patriae magis quaesisse in prosperis: sed hujuscemodi officium in bonis jucundius est, in malis gratius. Tota hunc civitas, tota planxit Italia: corpus terra suscepit, anima Christo reddita est. Tu nepotem quaerebas, Ecclesia sacerdotem. Praecessit te successor tuus. Quod tu eras, ille post te judicio omnium merebatur. Atque ita ex una domo duplex pontificatus egressa est dignitas, dum in altero gratulatio est, quod tenuerit, in altero moeror, quod raptus sit, ne teneret. Platonis sententia est, omnem sapientium vitam meditationem esse mortis. Laudant hoc philosophi, et in coelum usque ferunt. Sed multo fortius Apostolus: *Quotidie*, inquit, *morior per gloriam vestram* (1. Cor. 15, 31). Aliud est enim conari, aliud agere; aliud vivere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus est ex gloria, iste moritur semper ad gloriam[1]). Debemus igitur et nos animo

---

[1]) *Ille moriturus est* etc. Aliud est conari, quod fuit philosophorum, qui mortem meditabantur; aliud est agere, quod fuit Pauli, qui quotidie moriebatur: aliud vivere moriturum i. e. mortem meditantem; aliud vivere et quotidie obire mortem vel mortem quotidie obeuntem vitam protrahere; ille moritur ex gloria, ex vita gloriosa, post vitam sapientium judicio

praemeditari, quod aliquando futuri sumus, et quod, velimus, nolimus, abesse longius non potest: nam si nongentos vitae excederemus annos, ut ante diluvium vivebat humanum genus, et Mathusalem nobis tempora donarentur: tamen nihil esset praeterita longitudo, quae esse desisset; etenim inter eum, qui decem vixit annos, et illum, qui mille, postquam idem vitae finis advenerit, et irrecusabilis mortis necessitas, transactum omne tantumdem est; nisi quod senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur.

> Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
> Prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus,
> Et labor et durae rapit inclementia mortis[1]).

Naevius Poeta, „pati, inquit, necesse est multa mortalem mala.“ Unde et Niobem, quia multum fleverit, in lapidem et diversas bestias commutatam finxit antiquitas. Et Hesiodus natales hominum plangens, gaudet in funere: prudenterque Ennius:

> Plebes, *ait*, in hoc regei antestat loco: licet lacrymare plebei, regei honeste non licet.

Ut regi, sic episcopo, imo minus episcopo,

---

gloriosam; iste moritur ad vitam consequendam gloriosam.

[1]) Virgilius Georg. l. 3.

quam regi: ille enim nolentibus praeest, hic volentibus: ille terrore subjicit, hic servitute dominatur: ille corpora custodit ad mortem, hic animas servat ad vitam: in te oculi omnium diriguntur: domus tua et conversatio, quasi in specula constituta, magistra est publicae disciplinae: quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Cave ne committas, quod aut qui reprehendere volunt, digne lacerasse videantur, aut qui imitari, cogantur delinquere. Vince quantum potes, imo etiam plus, quam potes, mollitiem animi tui, et ubertim fluentes lacrymas reprime, ne grandis pietas in nepotem apud incredulas mentes desperatio putetur in Deum. Desiderandus est tibi quasi absens, non quasi mortuus, ut illum exspectare, non amisisse videaris.

15. Verum quid ago medens dolori, quem jam reor et tempore et ratione sedatum, ac non potius replico tibi vicinas regum miserias et nostri temporis calamitates: ut non tam plangendus sit, qui hac luce caruerit, quam gratulandum ei, qui de tantis malis evaserit? Constantius, arianae fautor haereseos, dum contra inimicum paratur, et concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo[1])

[1]) Hoc nomine *Mopsi viculo* Mopsuestia Ciliciae

moriens, magno dolore hosti reliquit imperium. Julianus, proditor animae suae et christiani jugulator exercitus, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat: dumque romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. Jovianus, gustatis tantum imperialibus bonis, foetore prunarum suffocatus interiit, ostendens omnibus, quid sit humana potentia. Valentianus, vastato genitali solo et inultam patriam derelinquens, vomitu sanguinis exstinctus est. Hujus germanus Valens, gothico bello victus in Thracia, eundem locum et mortis habuit et sepulcri. Gratianus ab exercitu suo proditus, et ab obviis urbibus non receptus, ludibrio hosti fuit, cruentataeque manus vestigia parietes tui, Lugdune, testantur. Adolescens Valentinianus et pene puer, post fugam, post exsilia, post recuperatum multo sanguine imperium, haud procul ab urbe fraternae

---

mediterraneae civitas vulgo a doctis accipitur. Ego vero *Mopsuecrenas* intelligi velim, civitatem sub Tauri montis radicibus positam, ubi Constantius obiit, ut testatur Ammianus Marcellinus l. 31. c. 15. et chronicon alex. aliique. Hostem vero quem dicit, Julianum intellige, qui acclamatus in Galiis imperator Constantinopolim contendebat, ut imperium arriperet. Vallarsi.

mortis conscia, necatus est et cadaver exanime suspendio infamatum. Quid loquar de Procopio, Maximo, Eugenio[1]): qui utique, dum rerum potirentur, terrori gentibus erant? omnes capti steterunt ante ora victorum, et quod potentissimis quondam miserimum est, prius ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossi sunt.

16. Dicat aliquis: Regum talis conditio est, „feriuntque summos fulgura montes“[2]). Ad privatas veniam dignitates: nec de his loquar, qui biennium excedunt: atque ut ceteros praetermittam, sufficit nobis trium nuper consularium diversos exitus scribere. Abundantius egens Pityunte exsulat. Ruffini caput pilo Constantinopolim gestatum est: et abscissa manus dextera ad dedecus insatiabilis avaritiae ostiatim stipem mendicavit. Timasius praecipitatus repente de altissimo dignitatis gradu, evasisse se putat, quod Assae vivit inglorius. Non calamitates miserorum, sed fragilem humanae conditionis narro statum. Horret animus temporum no-

---

[1]) Procopius a Valente capite damnatus fuit; de Maximo et Eugenio cf. vitam S. Ambrosii a Paulino conscriptam (opusc. t. 7.) n. 19, 22, 26, 31.

[2]) Sunt haec Horatii l. 2. od. 10.

strorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et alpes Julias quotidie romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achajam, Epiros, Dalmatiam cunctasque Pannonias gothus, sarmata, quadus, alanus, hunni, wandali, marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronae, quot virgines Dei et ingenua nobiliaque corpora his belluis fuere ludibrio? Capti episcopi, interfecti presbyteri et diversorum officia clericorum. Subversae ecclesiae, ad altaria Christi stabulati equi, martyrum effossae reliquiae, ubique luctus, ubique gemitus et plurima mortis imago. Romanus orbis ruit, et tamen cervix nostra erecta non flectitur. Quid putas nunc animi habere corinthios, athenienses, lacedaemonios, arcadas cunctamque Graeciam, quibus imperant barbari? Et certe paucas urbes nominavi, in quibus olim fuere regna non modica. Immunis ab his malis videbatur Oriens, et tantum nunciis consternatus. Ecce tibi anno praeterito ex ultimis Caucasi rupibus immissi in nos non jam Arabiae, sed septentrionis lupi[1]), tantas brevi provincias per-

[1]) Hunnos intellige, quos ut suae rebellioni pro-

currerunt. Quot monasteria capta? quantae fluviorum aquae humano cruore mutatae sunt? obsessa Antiochia et urbes reliquae, quas Halis, Cydnus, Orontes Euphratesque praeterfluunt: tracti greges captivorum: Arabia, Phoenice, Palaestina, Aegyptus timore captivae.

Non mihi si linguae centum sint, oraque centum,
ferrea vox, ...
omnia poenarum percurrere nomina possim[1]).

Neque enim historiam proposui scribere, sed nostras breviter flere miserias. Alioquin ad haec merito explicanda et Thucydides et Sallustius muti sint.

17. Felix Nepotianus, qui haec non videt: felix qui ista non audit: nos miseri, qui aut patimur, aut patientes fratres nostros tanta perspicimus: et tamen vivere volumus eosque, qui his carent flendos potius, quam beatos, putamus. Olim offensum sentimus, nec placamus Deum. Nostris peccatis barbari fortes sunt, nostris vitiis romanus superatur exercitus: et quasi non haec suffi-

dessent, Ruffinus in imperii provincias immisit. Ceterum alludit ad Habac. 1, 8. ubi de chaldaeis dictum juxta LXX. *Velociores erant lupis Arabiae.* Vallarsi.

[1]) Virgilius Aeneid l. 6.

cerent cladibus, plus pene bella civilia, quam hostilis mucro consumpsit. Miseri israelitae, ad quorum comparationem Nabuchodonosor servus Dei dicitur. Infelices nos, qui tantum displicemus Deo, ut per rabiem barbarorum illius in nos ira desaeviat. Ezechias egit poenitentiam, et centum octoginta quinque millia assyriorum ab uno angelo una nocte deleta sunt (4. Reg. 19, 25). Josaphat laudes Domini concinebat, et Dominus pro laudante superabat (2. Paralip. 26, 21). Moyses contra Amalech non gladio, sed oratione pugnavit (Ex. 17, 11). Si erigi volumus, prosternamur. Proh pudor et stolida usque ad incredulitatem mens! Romanus exercitus, victor orbis et dominus, ab his vincitur, hos pavet, horum terretur aspectu, qui ingredi non valent: qui si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur[1]). Et non intelligimus pro-

[1]) Hunnos iterum respicit, quos, ut tradit Ammianus Marcellinus l. 31. c. 2. „calcei formulis nullis aptati vetant incedere gressibus liberis," unde ἄποδες et ἀχροσφαλεῖς dicuntur ab antiquo scriptore apud Suidam, et *ἄνευ ἵππων οὐ ῥᾳδίως ἂν Οὖννος γῆν πατήσειεν.* „Neque absque jumento Hunnus facile ambulaverit." Optime adeo Hieronymus ingredi non valentes et, si terram tetigissent, actum de se arbitrantes dixit, quippe qui pedibus hostem insequentem haud possent effugere. Alterum

phetarum voces: *Fugient mille uno persequente* (Is. 30, 17): Nec amputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur; statimque cernamus sagittas pilis, tiaras galeis, caballos equis cedere.

18. Excessimus consolandi modum, et dum unius mortem flere prohibemus, totius orbis mortuos planximus. Xerxes ille rex potentissimus, qui subvertit montes, maria constravit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus: jam tibi ostenderem totius orbis ruinas; gentes gentibus et regnis regna collisa: alios torqueri, alios necari, alios absorberi fluctibus, alios ad servitutem trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori: alios affluere deliciis, alios mendicare: et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines,

---

de terrifico eorum aspectu testatur Jornand. de rebus geticis: „Quos bello forsitan minime superabant, vultus sui terrore nimium pavorem ingerentes fugabant. Vallarsi.

qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, et minus est omne, quod dicimus.

19. Redeamus igitur ad nos, et quasi e coelo descendentes, paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro te, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robustae aetatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutamur, et tamen aeternos nos esse credimus. Hoc ipsum, quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur; quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus: transeunt maria epistolae, et findente sulcum carina, per singulos fluctus aetatis nostrae momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore sociamur. Caritas patiens est, benigna est: caritas non zelatur, non agit perperam, non inflatur, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia patitur. Caritas nunquam excidit (1. Cor. 13, 4): haec semper vivit in pectore. Ob hanc Nepotianus noster absens praesens est, et per tanta terrarum spatia divisos utraque complecitur manu. Habemus mutuae obsidem caritatis. Jungamur spiritu, stringamur affectu: et fortitudinem mentis, quam

beatus papa Chromatius ostendit in dormitione germani[1]), nos imitemur in filio: illum nostra pagella decantet: illum nostrae literae sonent: quem corpore non valemus, recordatione teneamus: et cum quo loqui non possumus, de eo loqui nunquam desinamus.

EPISTOLA X[2]).

AD MAGNUM

ORATOREM ROMANUM.

ARGUMENTUM.

Rufinus, quem Calphurnium vocat, Magnum quendam oratorem romanum subornarat, ut quaereret ab Hieronymo cur in opusculis suis secularium literarum exempla poneret, et candorem Ecclesiae ethnicorum sordibus pollueret; huic rationem ea de re reddit, et quorum exemplo id faciat, late ostendit.

1. Sebesium nostrum tuis monitis profecisse, non tam epistola tua, quam ipsius poenitudine didicimus; et mirum in modum plus correptus placuit, quam errans laeserat. Certaverunt inter se indulgentia parentis et

---

[1]) *Germani* i. e. Eusebii fratris sui.

[2]) Scripta forte a. 398. In edit. Vallarsi est 70. al. 84.

filii pietas, dum alter praeteritorum non meminit, alter in futurum quoque officia pollicetur. Unde et mutuo nobis tibique gaudendum est, quia nos filium recepimus, tu discipulum comprobasti.

2. Quod autem quaeris in calce epistolae tuae, cur in opusculis nostris secularium literarum interdum ponamus exempla, et candorem Ecclesiae ethnicorum sordibus polluamus, breviter responsum habeto. Nunquam hoc quaereres, nisi te totum Tullius possideret, si Scripturas sanctas legeres, si interpretes earum, omisso Volcatio[1]), evolveres. Quis enim nesciat et in Moyse et in prophetarum voluminibus quaedam assumpta de gentilium libris, et Salomonem philosophis Tyri et nonnulla proposuisse et aliqua respondisse[2])? Unde in exordio proverbiorum commonet, ut intelligamus sermones prudentiae versutias-

---

[1]) Non ut quibusdam placet, inquit Vallarsi, Volcatium Sedigitum poëtam, cujus vix pauci versus supersunt, sed cognominem alium Volcatium Nobilem, qui Cesellium jus civile docuit, ut Plinius l. 8. c. 40. testatur, innui arbitramur. Et merito, scribebat enim Hieronymus ad *oratorem*, hinc et Tullii meminit. Ceterum in nonnullis Mss. legitur *supercilio*.

[2]) Harum quaestionum inter Salomonem et philosophos Tyri meminit Josephus l. 8. Antiquitatum c. 2., tum contra Appionem l. 1. et s. Theophilus

que verborum, parabolas et obscurum sermonem, dicta sapientium et aenigmata, quae proprie dialecticorum et philosophorum sunt. Sed et Paulus apostolus Epimenidis poetae abusus versiculo est, scribens ad Titum: (*Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί* id est,) Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri (1, 12): cujus heroici hemistichium postea Callimachus usurpavit. Nec mirum, si apud latinos metrum non servet ad verbum expressa translatio, cum Homerus, eadem lingua versus in prosam vix cohaereat. In alia quoque epistola Menandri ponit senarium: (*ψθείρουσιν ἤθη χρησθ' ὁμιλίαι κακαί*: id est,) Corrumpunt mores bonos confubulationes pessimae (1. Cor. 15, 33). Et apud athenienses in Martis curia disputans, Aratum testem vocat: *Ipsius enim et genus sumus* (Act. 17, 28): quod graece dicitur: *Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν*; et est clausula versus heroici. Ac ne parum hoc esset, ductor christiani exercitus et orator invictus pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam arte torquet in ar-

---

antiochenus l. 3. ad Autolycum n. 22., in cujus rei testimonium citatur ab utroque Menander ephesius, qui tyriorum historiam conscripsit. Vallarsi.

gumentum fidei (ib. 17, 23). Didicerat enim a vero David extorquere de manibus hostium gladium, et Goliae superbissimi caput proprio mucrone truncare. Legerat in Deuteronomio Domini voce praeceptum, mulieris captivae radendum caput, supercilia, omnes pilos et ungues corporis amputandos, et sic eam habendam in conjugio (c. 21). Quid ergo mirum, si et ego sapientiam secularem propter eloquii venustatem et membrorum pulchritudinem de ancilla atque captiva Israelitidem facere cupio; et si quidquid in ea mortuum est idololatriae, voluptatis, erroris, libidinum, vel praecido, vel rado, et mixtus purissimo corpori vernaculos ex ea genero Domino Sabaoth? Labor meus in familiam Christi proficit; stuprum in alienam auget numerum conservorum. Osee accepit uxorem fornicariam Gomer filiam Debelain: et nascitur ei de meretrice filius Jezrael, qui vocatur *semen Dei* (1, 2 ss.). Isaias novacula acuta barbam et crura peccantium radit (7, 20). Et Ezechiel in typo fornicantis Jerusalem tondet caesariem suam, ut quidquid in ea absque sensu et vita est, auferatur (5, 1).

3. Cyprianus, vir eloquentia pollens et martyrio, Firmiano[1]) narrante mordetur, cur

[1]) Al. *Formiano* et *Formano*, etiam in Mss.,

adversus Demetrianum scribens testimoniis usus sit prophetarum et apostolorum, quae ille ficta et commentitia esse dicebat, et non potius philosophorum et poetarum, quorum auctoritati ut ethnicus contraire non poterat. Scripserunt contra nos Celsus atque Porphyrius. Priori Origenes, alteri Methodius, Eusebius et Appollinaris fortissime responderunt, quorum Origenes octo scripsit libros: Methodius usque ad decem millia procedit versuum: Eusebius et Apollinaris viginti quinque et triginta volumina condiderunt[1]). Lege eos et invenies nos comparatione eorum imperitissimos, et post tanti temporis otium, vix quasi per somnium, quod pueri didicimus, recordari. Julianus Augustus septem libros in expeditione parthica adversum Christum evomuit, et juxta fabulas poetarum suo se ense laceravit[2]). Si contra hunc scribere tentavero, puto interdices mihi, ne

---

cum nihil dubium sit *Lactantium Firmianum* indicari, qui Instit. l. 5. c. 4. hac super re Cyprianum criminatur.

[1]) De hoc Apollinaris adversus Porphyrium opere cf. Vincentium lirin. common. c. 11 (opusc. t. 9. p. 177).

[2]) *Suo se ense laceravit*, quia ex illis ipsis refelli refutarique potest.

rabidum canem philosophorum et stoicorum doctrinis, id est, Herculis clava repercutiam: quamquam Nazarenum nostrum, et ut ipse solebat dicere, Galilaeum, statim in praelio senserit, et mercedem linguae putidissimae conto ilia perfossus acceperit. Josephus antiquitatem approbans judaici populi, duos libros scripsit contra Appionem alexandrinum grammaticum, et tanta secularium profert testimonia, ut mihi miraculum subeat, quomodo vir hebraeus, et ab infantia sacris literis eruditus, cunctam graecorum bibliothecam evolverit. Quid loquor de Philone, quem vel alterum, vel judaeum Platonem critici pronunciant?

4. Curram per singulos. Quadratus, apostolorum discipulus et atheniensis pontifex ecclesiae, nonne Adriano principi, Eleusinae sacra invisenti, librum [1]) pro nostra religione

---

[1]) „Valde utilem, addit Hieronymus de vir. illust. c. 19, plenumque rationis et fidei et apostolica doctrina dignum, in quo et antiquitatem suae aetatis ostendens, ait, plurimos a se visos, qui sub Domino variis in Judaea oppressi calamitatibus sanati fuerant et qui a mortuis resurrexerant.“ Similia habet Eusebius H. eccl. l. 4. c. 3. Obtulit autem Quadratus hanc apologiam a. 126. Ea dolendo fato non amplius exstat. De reliquis scriptoribus cf. Eusebium in sua historia ecclesiastica et ipsum

tradidit? et tantae admirationi omnibus fuit, ut persecutionem gravissimam illius excellens sedaret ingenium? Aristides philosophus, vir eloquentissimus, eidem principi apologeticum pro christianis obtulit contextum philosophorum sententiis: quem imitatus postea Justinus, et ipse philosophus, Antonino Pio et filiis ejus senatuique librum contra gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis et resurrectionem Christi tota praedicans libertate. Quid loquar de Melitone, sardensi episcopo? quid de Apollinari hierapolitanae ecclesiae sacerdote, Dionysioque Corinthiorum episcopo[1]), et Tatiano,

---

Hieronymum in l. de vir. ill. ex quibus nonnulla delibabimus.

[1]) De hoc ita Hieronymus l. c. c. 27 (quae derivata sunt ex Eusebio l. 4. c. 23): „Dionysius, Corinthiorum ecclesiae episcopus, tantae eloquentiae et industriae fuit, ut non solum suae civitatis et provinciae populos sed et aliarum urbium et provinciarum episcopos epistolis erudiret.“ Floruit c. a. 170. De *Tatiano* cf. opusc. t. 9. p. 141. De eo Hieronymus c. 29 (ex Eusebio l. 4. c. 29): „Porro Tatianus infinita scripsit volumina, e quibus unus contra gentes florentissimus exstat liber, qui inter omnia opera ejus fertur insignis.“ Vixit altera sec. 2. parte. *Melito* c. a. 170. M. Aurelio pro christiano dogmate librum obtulit (cf. Hier. c. 24; Eus. l. 4. c. 26); eidem imperatori insigne volumen

et Bardesane[1]), et Irenaeo, Photini martyris successore, qui origines haereseon singularum et ex quibus philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt? Pantaenus[2]), stoicae sectae philo-

---

pro fide christianorum dedit *Aristides* (Hier. c. 26; Eus. l. 4. c. 26, 27). Horum omnium pleraque exciderunt.

[1]) De *Bardesane* haec scribit Hieronymus c. 33: „Bardesanes (natus c. a. 154) in Mesopotamia clarus habitus est, qui primum Valentini sectator, deinde confutator, novam haeresim condidit. Ardens ejus a syris praedicatur ingenium et in disputatione vehemens. Scripsit infinita adversum omnes pene haereticos, qui aetate ejus pullulaverunt. In quibus clarissimus ille et fortissimus liber, quem M. Antonino (forte M. Ant. Heliagabalo, qui apud phoenices solis sacerdos fuit) *de Fato* traddidit: et multa alia super persecutione volumina, quae sectatores ejus de syra lingua verterunt in graecam. Si autem tanta vis est et fulgor in interpretatione, quantam putamus in sermone proprio.“ Cf. Eus. l. 4. c. 30. *Irenaeus*, quem Tertullianus (adv. Valent. c. 5.) belle „omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem“ vocat, glorioso coronatus est martyrio a. 202. Cum ejus ll. 5. adv. Haereses omnibus sint notissimi, plura de illis non est dicendum. Cf. Hier. c. 35. et Eus. l. 5. c. 4 ss.

[2]) „Ubi reperit, addit Hieronymus c. 36, Bartholomaeum de duodecim apostolis adventum D. N. J. Christi juxta Matthaei evangelium praedicasse, quod hebraicis literis scriptum revertens Alexandriam

sophus, ob praecipuam eruditionis gloriam a Demetrio, Alexandriae episcopo, missus est in Indiam, ut Christum apud brachmanas et illius gentis philosophos praedicaret. Clemens alexandrinae ecclesiae presbyter, vir meo judicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros et totidem *ὑποτυπώσεων* et alium contra gentes, paedagogi quoque tria volumina. Quid in illis indoctum, imo quid non de media philosophia est? Hunc imitatus Origenes, decem scripsit Stromateas christianorum et philosophorum inter se sententias comparans, et omnia nostrae religionis dogmata de Platone et Aristotele, Numenio Cornutoque confirmans. Scripsit et Miltiades contra gentes volumen egregium[1]). Hippolytus quoque et Apollonius

secum detulit. Hujus multi quidem in s. Scripturam exstant commentarii: sed magis viva voce ecclesiis profuit. Docuitque sub Severo principe et Antonino cognomento Caracalla," proinde circa sec. 2. finem et initium sec. 3. Cf. Eus. l. 5. c. 10. Horum tamen commentariorum hodie nil exstat; raro etiam invenies, qui Pantaeni operum meminerit. *Clemens* vero Alexandrinus (de quo cf. Hieronymum c. 38. et Eusebium l. 5. c. 11) probabiliter haud multo post a. 217. vita excessit. *Origenis* laudes cf. apud Vincentium lirin. commonit. c. 17. opusc. t. 9.

[1]) *Miltiades* floruit altero sec. 2. dimidio; *Hip-*

romanae urbis senator, propria opuscula condiderunt. Exstant et Julii africani libri, qui temporum scripsit historias[1]) et Theo-

---

polytus, quem virum disertissimum vocat Hieronymus ep. 71. n. 6, floruit c. a. 222—235, plurima reliquit opera (cf. Hieronymum c. 61. et Eusebium l. 6. c. 20, 22), quorum tamen pleraque temporum injuria interciderunt, vel tantum fragmenta supersunt. Episcopus fuit Portus romani, at ubi hic fuerit vix certi quidquam statui potest; alii eum in Arabia, alii ad ostia tiberina haud procul ab urbe romana situm fuisse contendunt. — *Apollonius*, scribit Hieronymus c. 42. „sub Commodo principe a servo Severo proditus, quod christianus esset, impetrato, ut rationem fidei suae redderet, insigne volumen composuit, quod in senatu legit, et nihilominus sententia senatus pro Christo capite truncatus est veteri apud eos obtinente lege, absque negatione non dimitti christianos, qui semel ad eorum judicium pertracti essent." Hic distingui debet ab alio *Apollonio*, viro disertissimo, qui teste Hieronymo c. 40. (et Eusebio l. 5. c. 18) adversus Montanum, Priscam et Maximillam insigne et longum volumen conscripsit circa a. 210. Hoc opus exceptis aliquot fragmentis interiit.

[1]) *Julius* africanus claruit c. a. 230. Ejus libros de temporibus accuratissime compositos dicit Eusebius l. 6. c. 31. *Gregorius*, cujus dein Hieronymus mentionem facit, est ille, quem posteritas propter signorum gloriam thaumaturgum, alterum Moysen nominavit. Ejus in Ecclesiasten metaphrasin brevem Hieronymus c. 65 „valde utilem;" Rufinus hist. eccl. l. 7. c. 25. magnificentissimam dicit.

dori, qui postea Gregorius appellatus est, viri apostolicorum signorum atque virtutum; et Dionysii alexandrini episcopi: Anatolii quoque laodicenae ecclesiae sacerdotis, necnon presbyterorum Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Eusebii caesariensis episcopi, et Eustathii antiocheni, et Athanasii alexandrini: Eusebii quoque emisseni, et Triphyllii cyprii et Asterii scythopolitae, et Serapionis confessoris: Titi quoque bostrensis episcopi: cappadocumque Basilii, Gregorii et Amphilochii[1]), qui omnes in tantum phi-

---

Obiit intra a. 265—270. *Dionysius* alexandrinus plurima quidem scripsit, sed supersunt tantum operum ejus fragmenta. Defunctus est a. 265. *Anatolius* alexandrinus „mirae doctrinae vir fuit, inquit Hieronymus c. 73, in arithmetica, geometria, astronomia, grammatica, rhetorica, dialectica. Cujus ingenii magnitudinem de volumine, quod super pascha composuit et decem libris de arithmeticae institutionibus intelligere possumus.“ Floruit exeunte sec. 3.

[1]) „*Pamphilus* presbyter, scribit Hieronymus c. 75, Eusebii caesariensis episcopi necessarius, tanto bibliothecae divinae amore flagravit, ut maximam partem Origenis voluminum sua manu descripserit, quae usque hodie in caesariensi bibliotheca habentur. Sed et in duodecim prophetas ἐξηγήσεων Origenis volumina manu ejus exarata reperi, quae tanto amplector et servo gaudio, ut Croesi opes habere me credam. Si enim laetitia est, unam epistolam ha-

losophorum doctrinis atque sententiis suos referciunt libros, ut nescias quid in illis pri-

---

bere martyris, quanto magis tot millia versuum, quae mihi videtur sui sanguinis signasse vestigiis! Scripsit antequam Eusebius caesariensis scriberet, apologeticum pro Origene, et passus est Caesareae Palaestinae sub persecutione Maximi (15. Febr. a. 309)." — „*Pierius*, prosequitur Hieronymus c. 76, alexandrinae ecclesiae presbyter, Caro et Diolectiano principibus, eo tempore, quo eam Ecclesiam Theonas episcopus regebat (a. 295—300) florentissime docuit populos, et in tantam sermonis diversorumque tractatuum, qui usque hodie exstant (sed dein omnia intercidere) venit elegantiam, ut Origenes junior vocaretur. Constat hunc mirae *ἀσκήσεως* et appetitorem voluntariae paupertatis fuisse, scientissimum dialecticae et rhetoricae artis, et post persecutionem omne vitae suae tempus Romae fuisse versatum." — „*Lucianus* vir disertissimus, antiochenae ecclesiae presbyter, tantum in Scripturarum studio laboravit, ut usque nunc quaedam exemplaria Scripturarum Lucianea nuncupentur . . . Passus est Nicomediae ob confessionem Christi, sub persecutione Maximini (a. 312)." Ita Hieronymus c. 77, qui c. 71. haec de *Malchione* habet: „Malchion disertissimus antiochenae ecclesiae presbyter, quippe qui in eadem urbe rhetoricam florentissime docuerat, adversus Paulum samosatenum, qui antiochenae ecclesiae episcopus dogma Artemonis instaurarat, excipientibus notariis, disputavit; qui dialogus usque hodie exstat (sed nunc supersunt tantum fragmenta) . . . Floruit sub Claudio et Aureliano (268—275)." *Eusebius* caesariensis historiae ecclesiasticae scriptor notissimus obiit a.

mum admirari debeas, eruditionem seculi an scientiam Scripturarum.

---

340. — *Eustathius* „primus antiochenae ecclesiae episcopus contra Arium clarissima tuba bellicum cecinit“ scribit Hieronymus ep. 73. n. 2. Synodo nicaenae interfuit, in qua rem catholicam strenue egit, orationemque ad Constantinum imperatorem habuit, teste Theodoreto hist. eccl. l. 1. c. 7. Obiisse videtur a. 360. — *S. Athanasius*, episcopus alexandrinus, Ecclesiae columna et magna veritatis tuba prout a Gregorio naz. et Basilio vocatur, toto orbe catholico clarissimus a. 373. in pace quievit. — *Eusebius* emesenus episcopus caput scholae antiochenae fuisse perhibetur. Obiit c. a. 360. — *Triphyllius*, Cypri Ledrensis sive Leucotheon episcopus eloquentissimus suae aetatis et sub rege Constantio (337—361) celeberrimus fuit, teste Hieronymo c. 92; *Asterius* scythopolitanus est forte idem cum eo, cujus meminit Hieronymus, qui fuit Triphyllii aequalis et factionis arianae philosophus (c. 94). „*Serapion*, scribit Hieronymus c. 99, Thumeos episcopus, qui ob elegantiam ingenii cognomen schotastici meruit, carus Antonii monachi, edidit adversus Manichaeum egregium librum et de psalmorum titulis alium, et ad diversos utiles epistolas et sub Constantio principe etiam in confessione inclytus fuit.“ Huic inscriptae sunt quatuor s. Athanasii epistolae prolixae de Spiritu s. Hujus aequalis fuit *Titus* bostrensis episcopus, egregius veritatis defensor, qui obiit c. a. 378. — *S. Basilius* et uterque *Gregorius nyssenus* et *nazianzenus*, quem Hieronymus praeceptorem suum vocat, quo Scripturas explanante didicit (c. 117. et supra ep. in nostra edit.

5. Veniam ad latinos, quid Tertulliano eruditius, quid acutius? Apologeticus ejus et contra gentes libri cunctam seculi continent disciplinam. Minutius Felix causidicus romani fori, in libro, cui titulus Octavius est, et in altero contra mathematicos (si tamen inscriptio non mentitur auctorem), quid gentilium scripturarum dimisit intactum? Septem libros adversus gentes Arnobius edidit: totidemque discipulus ejus Lactantius, qui de ira quoque et opificio Dei duo volumina condidit; quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτομὴν reperies. Victorino martyri in libris suis licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas. Cyprianus, quod idola dii non sint, qua brevitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum et sensuum splendore perstrinxit? Hilarius meorum confessor temporum et episcopus, duodecim Quintiliani libros et stilo imitatus est et numero; brevique li-

---

VI. n. 8) omnibus sunt notissimi. Horum collega et aequalis *Amphilochius*, episcopus iconiensis, s. Basilio auctor fuit scribendi egregium de Spiritu s. librum et praeclaras epistolas canonicas. Interfuit concilio constantinopolitano I. (a. 381), a quo ad fidem catholicam per Asiae provincias restituendam delegatus est. Decessit non multo post a. 394.

bello, quem scripsit contra Dioscorum medicum, quid in literis possit, ostendit. Juvencus [1]) presbyter, sub Constantino historiam Domini Salvatoris versibus explicavit: nec pertimuit Evangelii majestatem sub metri leges mittere. De ceteris vel mortuis vel viventibus taceo: quorum in scriptis suis et vires manifestae sunt et voluntas.

6. Nec statim prava opinione fallaris, contra gentes hoc esse licitum, in aliis disputationibus dissimulandum: quia omnes pene omnium libri, exceptis his, qui cum Epicuro literas non didicerunt, eruditionis doctrinaeque plenissimi sunt. Quamquam ego illud magis reor, quod dictanti venit in men-

---

[1]) *Tertulliani* laudes lege in common. Vincentii lir. c. 18: opusc. t. 9. *Minucius Felix* plerosque scriptores ecclesiasticos latinos suavitate quadam et ornato scribendi genere antecellit. Floruit ineunte sec. 3. *Arnobius* sub Diocletiano imperatore Siccae in Africa florentissime rhetoricam docuit (cf. Hieronymum c. 79). Fidem amplexus est christianam a. 310. De hujus discipulo *Lactantio*, Cripsi filii Constantini magistro cf. Hieronymi epistolam ad Paulinum in nostra edit. VIII. n. 10. sicut et de *Victorino* episcopo petavionensi in Panonia superiore, qui martyrio coronatus est probabiliter sub Diocletiano sec. 4. ineunte. De *Cypriano* cf. dicta opusc. t. 1. p. 32 s. et ep. cit. *Juvencus* hispanus fuit et floruit c. a. 330.

tem, non te ignorare quod semper a doctis viris usurpatum est, sed per te mihi proponi ab alio quaestionem, qui forte propter amorem historiarum Salustii, Calpurnius cognomento Lanarius sit[1]). Cui quaeso ut suadeas, ne vescentium dentibus edentulus invideat, et oculos caprearum talpa contemnat. Dives, ut cernis, ad disputandum materia: sed jam epistolaris angustia finienda est.

[1]) Quem Salustius memorat, Calpurnius Numidiae consul, a quo rempublicam proditam ob infamen avaritiam in bello jugurthino narrat, erat *L. Calpurnius Bestia.* Nam *Calpurnium Lanarium* non Sallustius memorat, sed Plutarchus in vita Sertorii, ab eoque dicit Julium Salinatorem proditione occisum; quae autem Valerius Maximus l. 8. c. 2. et Cicero de officiis l. 3. de Calpurnio Lanario produnt minime sunt ad rem nostram. Forte Hieronymus duos hosce Calpurnios Bestiam et Lanarium data opera, ut ejus etiam indicare videntur verba, in unum conjunxit, ut malas adversarii sui Rufini artes varias et vitia sugillaret. Hunc enim prae oculis habuisse apparet ex apol. c. eundem l. 1. ubi „Nimirum, inquit, iste est Calpurnius sallustianus, qui nobis per Magnum oratorem non magnam moverat quaestionem.“ Vallarsi.

EPISTOLA XI [1]).

AD LAETAM.

DE INSTITUTIONE FILIAE.

ARGUMENTUM.

Paula senior genuerat Toxotium et Eustochium; Toxotius Laetam duxit uxorem, ex eoque conjugio orta est Paula puella; hanc Paula avia virginitati destinarat. Docet nunc D. Hieronymus Laetam viduam, quomodo instituere filiam debeat: rogansque ut propere in Bethlehem ad aviam Paulam et Eustochium amitam illam mittat, se nutritium et magistrum parvulae futurum pollicetur.

1. Apostolus Paulus scribens ad Corinthios, et rudem Christi Ecclesiam sacris instruens disciplinis, inter cetera mandata hoc quoque proposuit dicens: *Si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum ea, non dimittat virum suum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem: et sanctificata est mulier infidelis*

---

[1]) In edit. Vallarsi 107. al. 7. Scripta circa a. 401. ut probabilius censet Vallarsi (in vita s. Hieronymi c. 32. n. 9), cum eam prius (in epist. recensione) a. 403. affixerat. Porro matris et Eustochii filiae, quarum hic occurrit mentio, epistola est ad Marcellam in nostra edit. V.

in viro fideli: *alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem mundi sunt* (1. ep. 7, 13 s.). Si cui forte hactenus videbantur nimium disciplinae vincula laxata et praeceps indulgentia praeceptoris, consideret domum patris tui, clarissimi quidem et eruditissimi viri, sed adhuc ambulantis in tenebris: et intelliget consilium Apostoli illuc profecisse, ut radicis amaritudinem dulcedo fructuum compensaret, et viles virgulae balsama pretiosa sudarent. Tu es nata de impari matrimonio[1]): et de te et Toxotio meo Paula generata est. Quis hoc crederet, ut Albini pontificis neptis de repromissione matris nasceretur? ut praesente et gaudente avo, parvulae adhuc lingua balbutiens, Christi alleluja resonaret, et virginem Christi in suo gremio senex nutriret? Et bene feliciterque exspectavimus. Sancta et fidelis domus

---

[1]) *De impari matrimonio* i. e. de patre gentili et matre christiana. Pater erat Albinus, idolorum pontifex. *De repromissione matris* al. legunt, *martyris*. Respicit hic votum a Laeta emissum, propter quod etiam infra n. 3. dicit, Paulam fuisse prius Christo consecratam quam genitam, ante votis quam utero conceptam. Ceterum egregie hic explicat Hieronymus ipsis factis verborum Pauli 1. ep. 7, 13 s. sensum.

virum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto, etiam ipsum juvenem[1]), si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere. Despuat licet et irrideat epistolam meam, et me vel stultum, vel insanum clamitet: hoc et gener ejus faciebat, antequam crederet. Fiunt, non nascuntur christiani. Auratum squalet Capitolium. Fuligine et aranearum telis omnia Romae templa cooperta sunt, movetur urbs sedibus suis, et inundans populus ante de-

[1]) *Ipsum juvenem.* Erasmus, Victorius, Martianaeus et qui illos secuti sunt, legunt: *Jovem*, sed teste Vallarsi contra omnem Mss. fidem. Illud vero interpretantur hyperbolice dici, quo magis sanctae illius cognationis exemplum extollant, quam si Jupiter habuisset, fore in Christum ut crederet. At neque illud nomen, prosequitur Vallarsi, contextus patitur, neque Jovem in Christum potuisse credere, quis vere dixerit. Quem vero Mss. exhibent, elegantissimus etiam sensus est, Albinum nempe ethnicum pontificem, Laetae ex impari matrimenio patrem, cum senex ob filiorum et nepotum fidelem turbam fidei candidatus dici posset, licet credere adhuc respueret, si anteactis temporibus eandem cognationem habuisset, cum ipse juvenis erat, facile in Christum credere potuisse (nimirum juvenum animos fortius accendunt exempla quam senum), ejus tamen conversionem adhuc sperandam ex illa conversatione.

lubra semiruta currit ad martyrum tumulos. Si non extorquet fidem prudentia, extorqueat saltem verecundia.

2. Hoc Laeta, religiosissima in Christo filia, dictum sit, ut non desperes parentis salutem, et eadem fide, qua meruisti filiam, et patrem recipias, totiusque domus beatitudine perfruaris, sciens illud a Domino repromissum: *Quae apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt* (Luc. 18, 27). Nunquam est sera conversio. Latro de cruce transit in paradisum: Nabuchodonosor, rex Babylonis, post efferationem corporis et cordis, et belluarum in eremo convictum, mentem recepit humanam. Et ut omittam vetera, ne apud incredulos nimis fabulosa videantur, ante paucos annos propinquus vester Gracchus nobilitatem patriciam nomine sonans, cum praefecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae, et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Nymphus, Miles, Leo, Perses, Helios, Dromo, Pater[1]) initiantur, subvertit, fregit, exussit,

[1]) Haec in antro Mithrae portentosa simulacra et nomina symbola astrorum erant, quibus et modo variae designantur constellationes. Porro ex hujusmodi signis mithricolae nomen assumebant dum initiarentur; figurae autem sive imagunculae pingebantur in specu seu scalpro effingebantur, mysteriis ut inser-

et his quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum Christi? Solitudinem patitur et in urbe gentilitas, dii quondam nationum cum bubonibus et noctuis in solis culminibus remanserunt. Vexilla militum crucis insignia sunt. Regum purpuras et ardentes diadematum gemmas patibuli salutaris[1]) pictura condecorat. Jam et aegyptius Serapis factus est christianus. Marnas Gazae luget inclusus, et eversionem templi jugiter pertremiscit. De India, Perside, Aethiopia monachorum quotidie turmas suscipimus. Deposuit pharetras armenius:

---

virent: ex iisque sunt, quae heic Hieronymus irridet, simulacra, et quae cum Alexandriae in Mithrio reperta fuissent, teste Sozomeno „ridicula admodum et peregrina visa sunt." Alii legunt: *Heliodromus pariter initiantur*. Nostram tamen lectionem praefert Vallarsi. Porro *Helios* est sol, quod est unum ex ipsius Mithrae nominibus; *Dromo* est graecum δρόμων, cancer, nomen signi coelestis in Zodiaco, quod in mithriacis orgiis fuit auspicatissimum et in spelaei anaglyphis passim obvium. *Pater* denique in mithriaca superstitione dignitas erat praecipua. Cf. Vallarsi in h. l.

[1]) *Patibuli salutaris* i. e. crucis. *Aegyptius Serapis* i. e. Serapidis templum versum est in templum christianum, quod factum est Alexandriae jussu Theodosii a. 389. *Marnas*, ita oppidanorum lingua vocabatur Jupiter.

hunni discunt psalterium: Scythiae frigora fervent calore fidei: getarum rutilus et flavus exercitus ecclesiarum circumfert tentoria: et ideo forsitan contra nos aequa pugnant acie, quia pari religione confidunt.

3. Pene lapsus sum ad aliam materiam, et currente rota, dum urceum facere cogito, amphoram finxit manus. Propositum enim mihi erat sanctae Marcellae et tuis precibus invitato, ad matrem, id est, ad te sermonem dirigere, et docere quomodo instituere Paulam nostram debeas: quae prius Christo consecrata est quam genita; quam ante vovisti, quam utero concepisti. Vidimus aliquid temporibus nostris de prophetalibus [1]) libris. Anna sterilitatem alvi fecunditate mutavit (1. Reg. 2, 21), tu luctuosam fecunditatem vitalibus liberis commutasti. Fidens loquor, accepturam te filios, quae primum fetum Domino reddidisti. Ista sunt primogenita, quae offeruntur in lege. Sic natus est Samuel: sic ortus Samson est: sic Joannes Baptista ad introitum Mariae exsultavit et lusit. Audiebat enim verba Domini per os Virginis pertonantis: et de utero matris in

---

[1]) Nempe juxta hebraici canonis divisionem regum libri inter prophetas computantur.

occursum ei gestiebat erumpere. Igitur quae de repromissione nata est, dignam habeat ortu suo institutionem parentum. Samuel nutritur in templo: Joannes in solitudine praeparatur. Ille sacro crine venerabilis est, vinum et siceram non bibit: adhuc parvulus cum Domino sermocinatur. Hic fugit urbes: zona pellicea cingitur: locustis alitur ac melle silvestri: et in typum poenitentiae praedicandae, tortuosissimi animalis [1]) vestitur exuviis.

4. Sic erudienda est anima, quae futura est templum Dei. Nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet. Turpia verba non intelligat: cantica mundi ignoret. Adhuc tenera lingua psalmis dulcibus imbuatur. Procul sit aetas lasciva puerorum: ipsae puellae et pedissequae a secularibus consortiis arceantur, ne quod male didicerint, pejus doceant. Fiant ei literae vel buxeae vel eburneae, et suis nominibus appellentur: ludat in eis, ut lusus ejus eruditio sit: et non solum ordinem teneat literarum, et memoria nominum in canticum transeat, sed et ipse inter se crebro ordo turbetur, et mediis ultima, primis media misceantur, ut

[1]) Nempe cameli.

eas non sono tantum, sed et visu noverit. Cum vero coeperit trementi manu stilum in cera ducere, vel alterius superposita manu teneri, regantur articuli, vel in tabella sculpantur elementa, ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia, et foras non queant evagari[1]). Syllabas jungat ad praemium, et quibus illa aetas deliniri potest, munusculis invitetur. Habeat et in discendo socias, quibus invideat, quarum laudibus mordeatur. Non est objurganda, si tardior sit, sed laudibus excitandum ingenium, ut et vicisse gaudeat, et victa doleat. Cavendum in primis ne oderit studia: ne amaritudo eorum praecepta in infantia, ultra rudes

[1]) Totum fere istud caput ex Quintiliani expressit Instit. l. 1. c. 2: „Non excludo, inquit, id quod est notum, irritandae ad addiscendum infantiae gratia, eburneas etiam literarum formas in lusum offerre.“ Et infra: „Cum vero jam ductus sequi coeperit, non inutile erit eas (literas) tabellae quam optime inscalpi, ut per illos velut sulcos ducatur stilus; nam neque errabit, quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus), nec extra praescriptum poterit egredi, et celerius ac saepius sequendo certa vestigia firmabit (al. formabit) articulos, neque egebit adjutorio manum suam manu superimposita regentis etc.“ Vallarsi.

annos transeat. Ipsa nomina, per quae consuescit paulatim verba contexere, non sint fortuita, sed certa et coacervata de industria, prophetarum videlicet atque apostolorum, et omnis ab Adam patriarcharum series de Matthaeo Lucaque descendat: ut, dum aliud agit, futurae memoriae praeparetur. Magister probae aetatis et vitae eruditionisque est eligendus: nec puto, erubescet vir doctus id facere in propinqua vel in nobili virgine, quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse librariorum utilitate[1]) initia traderet literarum. Non sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna consistere non possunt. Ipse elementorum sonus et prima institutio praeceptorum aliter de erudito, aliter de rustico ore profertur. Unde et tibi est providendum, ne ineptis blanditiis feminarum dimidiata dicere verba filia consuescat, et in auro atque purpura ludere: quorum alterum linguae, alterum moribus officit[2]): ne discat in tenero, quod ei postea dediscendum est. Grac-

[1]) *Librariorum utilitate*, al. *inlitate*. Librariorum, eorum scil., qui pretio conducti manu sua describebant libros, olim erat, literarum elementa pueros docere.

[2]) *In auro et purpura ludere* i. e. delectari in auro et purpura, in ornatu splendido et pretioso.

chorum eloquentiae multum ab infantia sermo matris contulisse scribitur[1]). Hortensii oratio inter paternos sinus coaluit. Difficulter eraditur, quod rudes animi praebiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? Recens testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est. Graeca narrat historia[2]), Alexandrum, potentissimum regem orbisque domitorem, et in moribus et in incessu Leonidis paedagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus. Proclivis est enim malorum aemulatio: et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. Nutrix ipsa non sit temulenta, non lasciva, non garrula: habeat modestam gerulam[3]), nutricium gravem. Cum avum vi-

---

[1]) Perperam quidam Mss. *Graecorum*. Quintilianus l. l. c. 2: „Graecorum eloquentiae multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cujus doctissimus sermo in posteros quoque est epistolis traditus.“ Vallarsi. Paulo infra per *colorem* legunt al. *candorem*.

[2]) Rursum Quintilianus l. c. „Leonides, inquit, Alexandri paedagogus, ut a babylonio Diogene traditur, quibusdam eum vitiis imbuit, quae robustum quoque et maximum regem ab illa institutione puerili sunt prosecuta.“ Vallarsi.

[3]) *Gerula*, quae infantem gestare solet, nutrix.

derit, in pectus ejus transiliat, collo dependeat: nolenti alleluja decantet. Rapiat eam avia: patrem risibus agnoscat: sit omnibus amabilis: et universa propinquitas rosam ex se natam gaudeat. Discat statim, quam habeat et alteram aviam, quam amitam[1]): cui imperatori, cui exercitui tiruncula nutriatur. Illas desideret, ad illas tibi minitetur abscessum.

5. Ipse habitus et vestitus doceat eam, cui promissa sit. Cave ne aures ejus perfores: ne cerussa et purpurisso consecrata Christo ora depingas: nec collum auro et margaritis premas: nec caput gemmis oneres: nec capillum irrufes, et ei aliquid de gehennae ignibus auspiceris. Habeat alias margaritas, quibus postea venditis, emptura est pretiosissimum margaritum. Praetextata nobilissima quondam femina, jubente viro Hymetio, qui patruus Eustochii virginis fuit, habitum ejus cultumque mutavit, et neglectum crinem mundano more texuit vincere cupiens et virginis propositum et ma-

[1]) *Alteram aviam* i. e. Paulam, matrem Toxotii et hujus sororem Eustochium, quae tunc in Palaestina morabantur. *Cui imperatori* i. e. Christo, cui erat jam parentum voto dedicata; *cui exercitui* nempe virginum sacrarum.

tris desiderium. Et ecce eadem nocte cernit in somnis venisse ad se angelum, terribili voce minitantem poenas, et haec verba frangentem: „Tu ne ausa es viri imperium praeferre Christo? tu caput virginis Dei tuis sacrilegis attrectare manibus? quae jam nunc arescent, ut sentias excruciata quid feceris: et finito mense quinto ad inferna duceris. Sin autem perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis et filiis.“ Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miserae poenitentiam velox signavit interitus. Sic ulciscitur Christus violatores templi sui, sic gemmas et pretiosissima ornamenta defendit. Et hoc retuli, non quod insultare velim calamitatibus infelicium, sed ut moneam, cum quanto metu et cautione servare debeas, quod Deo spopondisti.

6. Heli sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum (1. Reg. 1 et 4). Episcopus fieri non potest, qui filios habuerit luxuriosos, et non subditos (1. Tim. 3, 4). At e contrario de muliere scribitur, quod salva fiet per filiorum generationem, si permanserit in fide, et caritate, et sanctificatione cum pudicitia (Ib. 2, 15). Si perfecta aetas et sui juris imputatur parentibus[1]), quanto magis la-

[1] *Si perfecta aetas.* Si Deus crimina eorum,

ctens et fragilis, quae juxta sententiam Domini, ignorat dexteram et sinistram, id est, boni et mali differentiam? Si sollicita provides, ne filia percutiatur a vipera: cur non eadem cura provideas, ne feriatur a malleo universae terrae[1])? ne bibat de aureo calice Babylonis? ne egrediatur cum Dina, et velit videre filias regionis alienae (Gen. 34)? ne ludat pedibus, ne trahat tunicas? Venena non dantur, nisi melle circumlita: et vitia non decipiunt, nisi sub specie umbraque virtutum. Et quomodo, inquies, peccata patrum filiis non redduntur, nec filiorum parentibus, sed anima, quae peccaverit, ipsa morietur (Ez. 18, 20)? Hoc de his dicitur, qui possunt sapere, de quibus in Evangelio scriptum est: *Aetatem habet, loquatur pro se* (Joan. 9, 21). Qui autem parvulus est, et sapit ut parvulus, donec ad annos sapientiae veniat,

---

qui jam sunt adulti suique juris, parentibus nonnunquam imputat (si scil. in illis consueverint vitio et negligentia parentum), quanto magis imputabit parvulorum peccata, quorum cura divinitus est demandata genitoribus?

[1]) *A malleo universae terrae* i. e. ab inimico, a diabolo, cujus typus est Babylon, quae a propheta dicitur malleus universae terrae (Jer. 50, 23), quia tot regna contrivit et sibi subjecit.

et Pythagorae litera (Y)[1]) eum perducat ad bivium, tam bona ejus, quam mala parentibus imputantur. Nisi forte aestimas, christianorum filios, si baptisma non acceperint, ipsos tantum reos esse peccati, et non etiam scelus referri ad eos, qui dare noluerint, maxime eo tempore, quo contradicere non poterant qui accepturi erant; sicut e regione salus infantium, majorum lucrum est. Offerre necne filiam, potestatis tuae fuit: quamquam alia sit tua conditio, quae prius eam vovisti, quam conciperes: ut autem oblatam non negligas, ad periculum tuum pertinet. Qui claudam et mutilam, et qualibet sorde maculatam obtulerit hostiam, sacrilegii reus est: quanto magis, qui partem corporis sui, et illibatae animae puritatem Regis amplexibus parat, si negligens fuerit punietur?

7. Postquam grandiuscula esse coeperit, et in exemplum sponsi sui crescere sapientia, aetate et gratia apud Deum et homines, pergat ad templum veri Patris cum parentibus suis, sed cum illis non egrediatur e templo. Quaerant eam in itinere seculi inter

---

[1]) Haec litera est Y, quam pro humanae vitae symbolo veteres celebrant: brachiorum enim alterum virtutis, alterum vitiorum viam refert.

turbas et frequentiam propinquorum, et nusquam alibi reperiant, nisi in adyto Scripturarum, prophetas et apostolos de spiritualibus nuptiis sciscitantem (Luc. 2, 41 ss.). Imitetur Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit: et ideo forsitan timore perterrita est, quia virum quem non solebat, aspexit. Aemuletur eam, de qua dicitur: *Omnis gloria ejus filiae Regis ab intus* (Ps. 44, 14). Loquatur et ipsa dilecto, caritatis jaculo vulnerata: *Introduxit me Rex in cubiculum suum* (Cant. 1, 3): Nunquam exeat foras, ne inveniant eam, qui circumeunt civitatem, ne percutiant et vulnerent, et auferant theristrum[1]) pudicitiae, et nudam in sanguine derelinquant: quin potius. cum aliquis ostium ejus pulsaverit, dicat: *Ego murus et ubera mea turris: lavi pedes meos, non possum inquinare eos* (Ib. 8, 10; 5, 3).

8. Non vescatur in publico, id est, in parentum convivio, ne videat cibos, quos desideret. Et licet quidam putent majoris esse virtutis, praesentem contemnere voluptatem: tamen ego arbitror securioris continentiae esse, nescire quod quaeras. Legi quondam in scholis puer: „Aegre reprehendas, quod

[1]) *Theristrum* est palliolum lineum aestivum.

sinis consuescere.“ Discat jam nunc et vinum non bibere, in quo est luxuria. Ante annos robustae aetatis periculosa est teneris et gravis abstinentia: usque ad id tempus, si necessitas postulaverit, et balneas adeat, et vino utatur modico propter stomachum et carnium edulio sustentetur, ne prius deficiant pedes, quam currere incipiant. Et hoc dico juxta indulgentiam, non juxta imperium, timens debilitatem, non docens luxuriam. Alioqui quod judaica superstitio ex parte facit in rejectione quorundam animalium atque escarum, quod et indorum brachmani, et aegyptiorum gymnosophistae in polentae et orizae, et pomorum solo observant cibo, cur virgo Christi non faciat in toto? Si tanti vitrum, quare non majoris sit pretii margaritum? Quae nata est ex promissione, sic vivat, ut illi vixerunt, qui de repromissione generati sunt: aequa gratia aequum habeat et laborem. Surda sit ad organa: tibia, lyra, cithara, cur facta sint, nesciat.

9. Reddat tibi pensum quotidie de Scripturarum floribus carptum. Ediscat graecorum versuum numerum. Sequatur statim et latina eruditio: quae si non ab initio os tenerum composuerit, in peregrinum sonum lingua corrumpitur, et externis vitiis sermo

patrius sordidatur[1]). Te habeat magistram, te rudis imitetur infantia. Nihil in te et in patre suo videat, quod si fecerit, peccet. Mementote vos parentes virginis et magis eam exemplis doceri posse, quam voce. Cito flores pereunt: cito violas et lilium, et crocum pestilens aura corrumpit. Nunquam absque te procedat in publicum. Basilicas martyrum et ecclesias sine matre non adeat. Nullus ei juvenis, nullus cincinnatus arrideat. Vigiliarum dies et solemnes pernoctationes sic virguncula nostra celebret, ut ne transverso quidem ungue a matre discedat. Nolo de ancillulis suis aliquam plus diligat, cujus crebro auribus insusurret. Quidquid uni loquitur, hoc omnes sciant. Placeat ei

---

[1]) Sunt haec quoque desumpta ex Quintiliano, Institut. l. 1. c. 2: „A sermone graeco puerum incipere malo: quia latinus, qui pluribus in usu est, vel nobis volentibus se praebet: simul quia disciplinis quoque graecis prius instituendus est, unde et nostrae fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum loquatur graece, aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt et oris plurima vitia in peregrinum sonum corrupti, et sermonis, cui cum graecae figurae assidua consuetudine haeserint, in diversa quoque loquendi ratione pertinacissime durat.“ Vallarsi. Infra legit Victorius: Te rudis *miretur* infantia.

comes, non compta atque formosa[1]) quae liquido gutture carmen dulce moduletur: sed gravis, pallens, sordidata, subtristis. Praeponatur ei probae fidei et morum ac pudicitiae virgo veterana, quae illam doceat, et assuescat exemplo ad orationes et psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere, tertia, sexta, nona hora stare in acie quasi bellatricem Christi, accensaque lucernula reddere sacrificium vespertinum. Sic dies transeat, sic nox inveniat laborantem: orationi lectio, lectioni succedat oratio. Breve videbitur tempus, quod tantis operum varietatibus occupatur.

10. Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere. Spernat bombycum telas, serum vellera, et aurum in fila lentescens. Talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. Cibus ejus olusculum sit et simila, raroque pisciculi. Et ne gulae praecepta longius traham, de quibus in alio loco locutus[2]) sum plenius, sic comedat ut semper esuriat: ut

---

[1]) Victorius: Non compta, *neque formosa atque lasciva.*

[2]) Libro nempe secundo c. Jovinianum, ubi de

statim post cibum possit legere et psallere[1]). Displicent mihi, in teneris maxime aetatibus, longa et immoderata jejunia, in quibus junguntur hebdomades, et oleum in cibo ac poma vetantur. Experimento didici, asellum in via, cum lassus fuerit, diverticula quaerere. Faciant hoc cultores Isidis et Cybeles, qui gulosa abstinentia phasides aves ac fumantes turtures vorant, ne scilicet cerealia dona contaminent[2]). Hoc in perpetuo jejunio sit praeceptum, ut longo itineri vires perpetes superent, ne in prima mansione currentes, corruamus in mediis. Ceterum, ut ante scripsi, in quadragesima continentiae vela pandenda sunt, et tota aurigae retinacula equis laxanda properantibus: quamquam alia sit conditio secularium, alia virginum et monachorum. Secularis homo in quadragesima ventris ingluviem decoquit, et in cochlearum morem succo victitans suo, futuris dapibus ac saginae aqualiculum parat. Virgo et monachus sic in quadragesima suos dimittant equos, ut sibi meminerint semper esse currendum.

---

contemptu ventris et gutturis plenius ex proposito disputat.

[1]) Victorius: legere, *orare* et psallere.

[2]) Pane scil. abstinebant cultores Isidis et Cybeles in utriusque sacris, cujus loco carnes comedebant.

Finitus labor major, infinitus moderatior est[1]). Ibi enim respiramus, hic perpetuo incedimus.

11. Si quando ad suburbana pergis, domi filiam non relinquas: nesciat sine te, nec possit vivere: et cum sola fuerit, pertimescat. Non habeat colloquia secularium, non malarum virginum contubernia. Non intersit nuptiis servulorum, nec familiae perstrepentis lusibus misceatur. Scio praecepisse quosdam, ne virgo Christi cum eunuchis lavet, nec cum maritatis feminis: quia alii non deponunt animos virorum: aliae tumentibus uteris praeferunt foeditatem. Mihi omnino in adulta virgine lavacra displicent, quae se ipsam debet erubescere, et nudam videre non posse. Si enim vigiliis et jejuniis macerat corpus suum, et in servitutem redigit, si flammam libidinis et incentiva ferventis aetatis exstinguere cupit continentiae frigore, si appetitis sordibus turpare festinat naturalem pulchritudinem: cur e contrario balnearum fomentis sopitos ignes suscitat?

---

[1]) *Finitus labor major* i. e. jejunium quadragesimale, quod est major labor, finitum est, finem habet, post illud respiramus; jejunium moderatum infinitum est, nullum habet finem, perpetuo (virgini et monacho) est servandum.

12. Pro gemmis et serico divinos codices amet, in quibus non auri et pellis babylonicae vermiculata pictura, sed ad fidem placeat emendata et erudita distinctio[1]). Discat primo psalterium, his se canticis avocet, et in proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. In Ecclesiaste consuescat, quae mundi sunt, calcare. In Job virtutis et patientiae exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, nunquam ea positura de manibus. Apostolorum acta et epistolas tota cordis imbibat voluntate. Cumque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriae prophetas, heptateuchum[2]), et regum et Paralipomenon libros, Esdrae quoque et Esther volumina. Ad ultimum sine periculo discat Canticum canticorum: ne si in exordio legerit sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum epithalamium, non intelligens vulneretur. Caveat omnia apocrypha: et si

---

[1]) *Erudita distinctio* i. e. ne quaerantur codices pretiosi, sed ii placeant, in quibus distinctio inter orationis membra est fidelis et erudita, apta scil. quae reddat verum sensum juvetque lectorem ad illum facilius assequendum.

[2]) Heptateuchus complectebatur septem libros, quinque scil. Moysis (Pentateuchum), librum Josue et librum Judicum.

quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam[1]) legere voluerit; sciat non eorum esse, quorum titulis praenotentur, multaque his admixta vitiosa, et grandis esse prudentiae, aurum in luto quaerere. Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede. Illorum tractatibus, illorum delectetur ingeniis, in quorum libris pietas fidei non vacillet. Ceteros sic legat, ut magis judicet, quam sequatur.

13. Respondebis: Quomodo haec omnia mulier secularis, in tanta frequentia hominum Romae custodire potero? Noli ergo subire onus, quod ferre non potes: sed postquam ablactaveris eam cum Isaac, et vestieris cum Samuele, mitte aviae et amitae. Redde pretiosissimam gemmam cubiculo Mariae, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in monasterio: sit inter virginum choros: jurare non discat: mentiri sacrilegium putet: nesciat seculum: vivat angelice: sit in carne

---

[1]) *Ad signorum reverentiam.* Signorum nomine intelligit forte Hieronymus miracula, facta stupenda, quae in scriptis apocryphis nonnunquam referuntur, et quae hic dogmatis opponit, quorum lectio, etiamsi falsa forent non adeo est noxia (sicut lectio piarum legendarum), noxia vero est lectio falsorum dogmatum.

sine carne: omne hominum genus sui simile putet. Et, ut cetera taceam, certe te liberet servandi difficultate et custodiae periculo. Melius tibi est desiderare absentem, quam pavere ad singula, quid loquatur, cum quo loquatur, cui annuat, quem libenter aspiciat. Trade Eustochio parvulam, cujus nunc et ipse vagitus pro te oratio est. Trade comitem sanctitatis, futuram heredem. Illam videat: illam amet: illam primis miretur ab annis, cujus et sermo, et incessus, et habitus doctrina virtutum est. Sit in gremio aviae; quae repetat in nepte, quidquid praemisit in filia, quae longo usu didicit nutrire, servare, docere virgines: in cujus coronam centenarii quotidie numeri castitas texitur. Felix virgo, felix Paula Toxotii, quae per aviae amitaeque virtutes[1]) nobilior est sanctitate, quam

---

[1]) *Centenarii numeri.* Respicit parabolam de semine, quod in terrram bonam cecidit, et fructum dedit aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum (Matth. 13, 8). Haec enim plures patres referunt ad triplicem castitatis speciem, ad virginalem quae centesimum fructum fert; ad eam, quae viduarum est propria et fructus sexagesimi est causa, et ad castitatem conjugalem, cui trigesimus fructus debetur. *Per aviae amitaeque virtutes* i. e. per virtutes Paulae et Eustochii, quae in Palaestina sanctissime vivebant. Cf. Annot. 1. ad ep. V.

genere. O si tibi contingeret videre socrum et cognatam tuam, et in parvis corpusculis ingentes animos intueri: pro insita tibi pudicitia non ambigerem, quin praecederes filiam, et primam Dei sententiam secunda Evangelii lege mutares[1]): nae tu parvi penderes aliorum desideria liberorum, sed te ipsam magis offerres Deo. Sed quia tempus est amplexandi, et tempus longe fieri a complexibus (Eccl. 3, 5): et uxor non habet potestatem corporis sui, et unusquisque, in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat in Domino (1. Cor. 7, 4 et 20): et qui sub jugo est, ita debet currere, ne in luto comitem derelinquat, totum redde in sobole, quod in te interim distulisti. Anna filium, quem Deo voverat, postquam obtulit in tabernaculo, nunquam recepit, indecens arbitrata, ut futurus propheta in ejus domo cresceret, quae adhuc alios filios habere cupiebat. Denique postquam concepit et peperit, non est ausa ad templum accedere, et vacua apparere coram Domino, nisi prius redderet, quod de-

---

[1]) *Secunda Evangelii lege mutares.* Prima Dei sententia est: *Crescite et multiplicamini* (Gen. 1, 28), hujus loco eligeres Evangelii consilium, quo virginitas commendatur. *Nae* al. *Nec.*

bebat: talique immolato sacrificio, reversa domum, quinque liberos sibi genuit, quia primogenitum Deo pepererat. Miraris felicitatem sanctae mulieris? imitare fidem. Ipse, si Paulam miseris, et magistrum me et nutricium spondeo. Gestabo humeris, balbutientia senex verba formabo: multo gloriosior mundi philosopho, qui non regem macedonum, babylonio periturum veneno, sed ancillam et sponsam Christi erudiam, regnis coelestibus offerendam.

INDEX.

Pag.

S. Hieronymi epistolae selectae.

Praefatio 1

Epistola I. (al. 14.) ad Heliodorum, de laude vitae solitariae 8

Epistola II. (al. 15.) ad Damasum papam . 25

Epistola III. (al. 16.) ad Damasum papam . 38

Epistola IV. (al. 22.) ad Eustochium, de custodia virginitatis 40

Epistola V. (al. 46.) Paulae et Eustochii ad Marcellam, de locis sanctis 115

Epistola VI. (al. 52.) ad Nepotianum, de vita clericorum et monachorum 138

Epistola VII. (al. 53.) ad Paulinum, de studio Scripturarum 165

Epistola VIII. (al. 58.) ad Paulinum, de institutione monachi 190

Epistola IX. (al. 60.) ad Heliodorum, epitaphium Nepotiani 206

Epistola X. (al. 70.) ad Magnum oratorem, de scriptoribus ecclesiasticis 243

Epistola XI. (al. 107.) ad Laetam, de institutione filiae 259

A. M. D. G.